

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
TARİH BÖLÜMÜ

**ATATÜRK DÖNEMİNDE RECEP PEKER
(1920-1938)**

(LİSANS TEZİ)

Osman KIDIŞ

Sorumlu Öğretim Üyesi
Yrd.Doç.Dr. Serap TAŞDEMİR

MALATYA 2006

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
TARİH BÖLÜMÜ

**ATATÜRK DÖNEMİNDE RECEP PEKER
(1920-1938)**

(LİSANS TEZİ)

Osman KIDIŞ

MALATYA 2006

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İş bu çalışma jürimiz tarafından, Tarih Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç.Dr. Mehmet KARAGÖZ
BAŞKAN

Y.Doç.Dr. Sabit DUMAN
ÜYE

Y.Doç.Dr. Serap TAŞDEMİR
ÜYE

ONAY

Yukarıda imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof.Dr. Kemal KARTAL
ENSTİTÜ MÜDÜRÜ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	V
KISALTMALAR.....	VII
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

(M.RECEP PEKER'İN HAYATI)

A. M.RECEP PEKER'İN ŞAHSİYETİ VE AİLESİ	9
B. EĞİTİMİ.....	13
C. ASKERİ GÖREVLERİ VE MİLLİ MÜCADELEYE KATILDIKTAN SONRAKİ DÖNEMDE YAPTIĞI SİYASAL GÖREVLER	14

II. BÖLÜM

(ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK SİYASETİNDE, M. RECEP PEKER)

(1920-1938)

A. SİYASİ HAYATININ BAŞLAMASI	21
B.1923-1930 DÖNEMİ GELİŞMELERİ VE M.RECEP PEKER'İN ÜSTLENDİĞİ GÖREVLER.....	27
a. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Görüşmeleri.....	32
b. Rauf Orbay – M.Recep Peker İlişkisi.....	36
c. Hilafetin İlgası ve Osmanlı Hanedanlarının Yurtdışına Çıkarılması	41
ç. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve M.Recep Peker.....	52
C. 1930-1938 DÖNEMİ SİYASİ HAYATI VE ÜSTLENDİĞİ GÖREVLERİ	80
a. Serbest Cumhuriyet Fırkası ve M.Recep Peker	80
b. 1930-1938 Dönemi Diğer Önemli Gelişmeler ve M.Recep Peker.....	88
ç. Atatürk ve M.Recep Peker	96
d. Peker Döneminde Türkiye'nin Yapısı.....	97

III. BÖLÜM

(M.RECEP PEKER'İN TÜRK İNKILABINA BAKIŞI VE DÜŞÜNCELERİ)

A. PEKER'İN İDEOLOJİLERE BAKIŞI	105
a. Liberalizm	105
b. Sosyalizm	110
c. Faşizm	115
B. KEMALİST TEK PARTİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	117
C. CUMHURİYET'İN TEMEL İLKELERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ	134
a. İnkılapçılık Hakkındaki Görüşleri.....	134
b. Cumhuriyetçilik Hakkındaki Görüşleri.....	138
c. Milliyetçilik Hakkındaki Görüşleri	140
ca. Tarihi Milliyetçilik.....	141
cb. Liberal Milliyetçilik.....	141
ç. Devletçilik Hakkındaki Görüşleri	150
d. Halkçılık Hakkındaki Görüşleri	159
e. Laiklik Hakkındaki Görüşleri.....	162
f. Rejim Anlayışı	167
g. İnkılap Anlayışı	173
SONUÇ	177
BİBLİYOGRAFYA	184

ÖNSÖZ

Araştırma konusu olarak Atatürk Dönemi Recep Peker'i seçmemin temel nedeni genç Türkiye Cumhuriyeti'nin bir dönemine damgasını vuran fikirlerinden kaynaklanmaktadır. Genç Cumhuriyet'in temelleri şekillendirilmeye çalışılırken Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün en yakın fikir arkadaşı ve destekçisi olan Recep Peker'in araştırılmasıyla aynı zamanda Türk siyasal hayatının da bir dönemine ışık tutulmuş olmaktadır.

Çalışmamı üç bölümde ele aldım:

I. Bölüm olan Recep Peker'in Hayatı ana başlığında; şahsiyeti ve ailesi, eğitimi, askeri görevleri ve milli mücadeleye katıldıktan sonraki dönemde yaptığı siyasal görevler hakkında bilgiler vermeye çalıştım.

II. Bölüm olan Atatürk dönemi Recep Peker'in siyasi hayatı ana başlığında; 1920-1938 dönemi siyasi hayatının başlangıcı, cumhuriyetin ilanı sonrası siyasi oluşumlarda üstlendiği görevler, siyasi hayatındaki çekişmeler ve Atatürk ile olan ilişkilerini analiz etmeye çalıştım.

III. Bölüm olan Recep Peker'in Türk inkılabına bakış ve düşünceleri ana başlığında ise Recep Peker'in Cumhuriyetin temel ilkelerine ilişkin görüşlerini ve ideolojilere bakışını belirlemeye çalıştım.

Bu eseri meydana getirmek için arşivler, yayınlanmış belgeler, dönemin olaylarını yaşayan kişilerin anıları ve o dönemin mevcut gazeteleri ile Recep Peker'in TBMM Zabıt Cerideleri'ne kayıtlı konuşmalarından, ayrıca o dönemi anlatan çeşitli kitap, dergi, gazete ve makalelerden faydalanmaya çalıştım.

Ayrıca önceki yıllarda yapılmış olan iki Doktora Tezi ve bir Yüksek Lisans Tezi'nden faydalandım. (Nilgün Nurhan Kara Peköz, **Türk Siyasi Hayatında Recep Peker**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi AİTT Enstitüsü, İzmir 1999, Teoman Gül, **Türk Siyasal Hayatında Recep Peker**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi AİTT Enstitüsü, Ankara 1997, Bekir Koçlar, **Recep Peker**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1996). Araştırmamın bu tez ve doktora çalışmalarından farkı, Recep PEKER'in Türk İnkılabı hakkındaki görüş ve düşüncelerine ayrıca yer vermemdir.

Bu eserin meydana getirilmesinde önemli yardımlarını gördüğüm ve danışmanlığını yapan Yrd. Doç. Dr. Serap TAŞDEMİR, tezin her aşamasında beni yönlendiren ve düşüncelerini paylaşan Doç. Dr. Mehmet KARAGÖZ, Yrd. Doç. Dr. Gökür GÖĞEBAKAN hocalarıma ve özellikle Yrd. Doç. Dr. Sabit DUMAN hocama, ayrıca bu eserin meydana getirilmesi ve hazırlanmasında emeği geçen herkese teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Malatya 2006

Osman KIDIŞ

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
s. : Sayfa
S: : Sayı
vd. : Ve diğlerleri, ve devamı

GİRİŞ

Tanzimat hareketi, Türk tarihi bakımından bir dönüm noktasıdır. Bu dönemden itibaren değişim, yeni bir akış içerisinde gerçekleşmeye başlamıştır. Bundan sonraki gelişmeler, batılı müesseseleri, geleneksel müessese ve anlayışa alternatif olarak, siyasi ve sosyal bünyeye yerleştirme eylemi olarak gerçekleşmiştir¹. Artık “ klasik Osmanlı “ yapısı, Tanzimat fikri içerisinde geleceğe yön verici bir unsur değil, sadece geçmişte kalmış güzel günlerin hatırasıdır. Dolayısıyla Tanzimatla birlikte 17. yy’daki ıslahatçı zihniyetten farklı olarak², geçmişi göz önünde tutan bir değişimden ziyade, yeni bir zihniyetle değişme çareleri aranmıştır. Böylece klasik yapıyı sarsıcı bir düşünce ile reaya usulünden, vatandaş usulüne geçme çabası görülmektedir. Tanzimat hareketi bu özelliği ile “ıslahatçı” anlayıştan “inkılapçı” anlayışa geçiş sürecini başlatmıştır. Bu da bu dönemden sonraki yenileşme hareketleri öncülerinin, daha radikal bir uygulama içerisine girmesine zemin hazırlamıştır.

Nitekim 1876’da Kanun-u Esasi ile başlayan Meşrutiyet dönemi bu dönüşümün en belirgin örneğidir. Cumhuriyet inkılabının ve inkılapçının psikolojisini anlayabilmek için bu dönüşümü ve bu dönüşüm esnasında meydana gelen hadiseleri iyi bilmek gerekmektedir. Bu süreç içerisinde Türk toplumunda, 19. yy. dünyasının siyasi ideolojilerinin muhtelif sentezlerinden ibaret programlar etrafında siyasi gruplar oluşmaya başlamıştır. 1826’da ıslahatlar için bir ayak bağı olan ve gittikçe dejenere olan Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması, klasik anlayış temsilcisi ve merkez gücü olan ulemayı desteksiz bırakmıştır. Böylece muhalefet genel anlamda siyasileşmiştir. 1876 Kanun-u Esasi’sini modern anayasaları ölçü alarak değerlendirmek yanlış olur. Ona ancak bir

¹ Tanzimat Fermanı’nın giriş kısmındaki ifadeler bu nokta itibarıyla ilgi çekicidir. Burada şöyle denilmektedir: “ *Herkesin bildiği gibi Osmanlı Devletinin ilk devirlerinde Kur’an’ın yüce emirleri ve imparatorluğun kanunları daima saygı gösterilen bir düsturdur. Bu yüzden de imparatorluk, güç ve kuvvetçe geliyordu. Yüzelli seneden beri birbiri arkasınca gelen hadiseler ve çeşitli sebepler göstermiştir ki yüce kanunlara ve bunlardan çıkarılan kaidelere uyulmaz olmuş ve eski kuvvet ve refahın yerini zaaf ve fakirlik almıştır. İşte şu bir gerçektir ki bir imparatorluk kendi kanunlarına riayet etmekten vazgeçtiği zaman bütün istikrarını kaybeder.*” Bkz. M.A Ubicini, **Türkiye 1850 (Çeviren: Cemal Karaağaçlı)** I, İstanbul 1980, s.44

² XVII. Yüzyıl ıslahatlarının temel mantığını göstermesi bakımından Koçi Bey Risalesindeki şu sözler güzel bir örnektir: “Giderek her işe hatır karışmakla ve her işe göz yummakla hak sahibi olmayanlara hadden aşırı mevkiler verilip eski kanun bozuldu” bkz. **Koçi Bey Risalesi (sadeleştiren: Zuhuri Danışman)**, Ankara 1985, s.70

geçiş dönemi anayasası denebilir. Böyle bir metinde de çağını aşan demokratik ve temel haklar manzumesini görmek mümkün olamazdı. Hükümdarların yetkilerini sınırlandırarak, yönetimde meclisi söz sahibi, giderek teşrii bir organ haline getirmeyi amaçlayan Kanun-u Esasi taraftarları, tasarının hazırlık safhasında kendilerine zaman bırakmayan iç ve dış şartların baskısıyla ve “ileride nasıl olsa düzeltiriz” fikrinin verdiği rahatlıkla tasarının son haliyle kanunlaşmasına göz yumdular.

Türk aydınları, Tanzimat’ın devamı olarak, daha iyi kanunlar ve iyi düzenlenmiş idari mekanizma ile devletin artık iyice hissedilen bunalımdan kurtarılabileceği ümidinde idiler ve bunun için de radikal istekler peşinde değillerdir. Fakat geniş ve kapsamlı bir ıslahattan yanadırlar. Padişahı tahttan indirmek gayesiyle canını tehlikeye atarak komplo hazırlayanların dahi gayesi düzen değişikliği değildir. Padişaha en ağır tabirlerle hücum etmekten çekinmeyen Jön Türkler’in hedefi bizzat saltanat makamı değil, meşveret usulünün kurumlaşması, şahsi hak ve hürriyetlerinin kanun teminatına alınması ve Osmanlı mülkünün tebası ile bölünmez bütünlüğünün korunması gibi isteklerdir. Padişahın istemediği bir kanun teklifinin, yine Kanun-u Esasi gereği görüşemeyen bir meclis, fiili olarak bir yasama organı değil bir danışma meclisi niteliğini alıyordu. Tasarı hazırlıkları esnasında, Kanun-u Esasi taraftarlarının ileri görüşlülükten uzak, tedbirsiz; saltanatı temsil eden II.Abdülhamid’in ise temkinli ve titiz davrandığı söylenebilir.

Meclisin 14 Şubat 1878 tarihinde II.Abdülhamit tarafından tatil edilmesi ile I.Meşrutiyet devri sona ermiştir. Bu devrin sona erışı bir anlamda Tanzimat devrinin ve Tanzimat ideolojisinin de sonunu getirmiştir.

I.Meşrutiyet düşüncesinin uygulamadan kaldırılmasından itibaren II.Meşrutiyete zemin hazırlayan II.Abdülhamid’in şahsi yönetim dönemi başlamıştır. Otuz yıllık uygulaması müddetince II.Abdülhamid, tam merkeziyetçi bir yönetim lehine oluşan ortamdaki istifade ederek, saltanat ve hükümet tarzını belirlemişti; fiilen uygulanmayan ama hukuken varlığını devam ettiren Kanun-u Esasi ona mevki itibarıyla meşru bir statü veriyor, o da tamamen kanuni yetkilerini kullanarak “hükümet” ediyordu. II.Abdülhamid’in takip ettiği siyaset, tanzimattan beri iyiniyetle izlenen Osmanlılık

görüşünün terki ile tedricen yükselen İslamcılık siyasetidir. Ancak bu yolda II.Abdülhamid, Düvel-i Muazzama'yı tahrik etmemeyi de bu siyasetin başlıca umdelerinden saymış, Avrupa devletleri nezdinde son derece dengeli ve hesaplı bir rota izleyerek Osmanlı toprak bütünlüğünü korumayı gaye edinmiştir. Avrupa devletlerini her ne pahasına olursa olsun taviz yolu ile teskin etmeyi, diplomasinin başlıca esası sayan Tanzimat devrinden sonra II.Abdülhamid'in tavrı daha politik ve diplomatik bir mahiyet arz ediyordu. Bu tutumu içeride ve dışarıda hayli muhalif yaratmıştır. Esasen saltanatı boyunca II.Abdülhamid'in realist politikası ile aydınların ütöplast politikası çatışmış ve uzlaşma gerçekleşmemiştir.

II.Abdülhamid ve yönetimine son vermeyi gaye edinen teşkilatlı muhalefetin başında 1889 yılında kurulan ve ileride "İttihat ve Terakki Cemiyeti" adını alacak olan "Terakki ve İttihat Cemiyeti" gelmektedir. Bu cemiyet "hürriyet" ve "vatan" kavramları etrafında toplanan vatansever gençlerden oluşmuştur. Bu hareket kısa zamanda İstanbul'daki yüksek devlet okulları arasında yayıldı. Yapılan kovuşturmalar, sürgün cezalarının yayılmasına engel olamadı. Hareket 1894-1895 yıllarında ülke dışına kayarak, Paris, Cenevre gibi merkezlerde küçük gruplar ve yayın organları çerçevesinde sesini duyurmaya başlamıştır. 1895'te Bursa maarif müdürü iken Avrupa'ya kaçan Ahmet Rıza Bey'in kurduğu Meşveret gazetesi bu dönemde muhaliflerin taleplerini terakki, düzen ve derleme yanında, imparatorluğun bütün tebaasını içine alan geniş kapsamlı bir ıslahat programı olarak ortaya koyuyordu. 1879 yılında Mısır'a kaçan Murat Bey, İstanbul'da çıkardığı "Mizan" mecmuasını bu defa muhalif bir kimlikle çıkarmaya başlamış, 1899'da Avrupa'ya kaçan Damat Mahmut Celaleddin Paşa ve oğulları Sabahattin ile Lütfullah'ın görüşleri Jön Türkler'in prestijini artırmıştır. 1905 yılından sonra Avrupa'daki Jön Türklere, Türkiye'deki genç subayların da iştirak etmesi muhalefeti aksiyoner hale getirmiştir ki, bu da II.Abdülhamid döneminin sonunu hazırlamıştır.

1908'de Kanun-u Esasi'nin yeniden uygulamaya konulması ile başlayan II.Meşrutiyet, Türk toplumuna şahsi ve siyasi haklarını kullanabilmesi bakımından önemli haklar kazandırmıştır. Böylece siyasi hayatımızda ilk çok parti denemesine

zemin hazırlamıştır. Meclis 1876'daki zafiyetlerinden arındırılmıştır. Kuvvetler ayrılığı prensibi göz önünde tutularak yasama ve yürütme güçleri arasında denge gözetilmiştir.

II.Meşrutiyet'in ve dolayısıyla İttihat ve Terakki'nin Türk siyasi hayatına getirdiği en mühim yeniliklerden birisi “milli hakimiyet” prensibidir. Saltanat etme yetkilerini sembolik bir mahiyette koruyan hükümdarın Kanun-ı Esasi'ye bağlılık yemini etmeye mecbur olması ve üstelik bunun meclis huzurunda yapılması yanında yasamanın meclise, yürütmenin usulüne uygun şekilde seçilmiş hükümete bırakılması, tartışılmayan padişah otoritesinin yerine başka bir gücün, “milli hakimiyet”in geçmekte oluşunun önemli bir göstergesidir.

II.Meşrutiyete bir hak arama hareketi demek yanlış olur. Ancak sarayın iradesi dışında aydın ve askerden oluşan bir muhalif hareketi olması hasebiyle geleneksel müesseselere karşı daha radikal bir batılı hareket şeklinde görülmüştür. Yukarıdaki izahlarda da görülmüştür ki, klasik sistemi oldukça aşan batılı tarzda uygulamanın önemli örnekleri ortaya koyulmuştur.

Bu dönemdeki iç ve dış olaylar İttihat ve Terakki'yi hedefinden uzaklaştırmıştır. İttihat ve Terakki, ilk safhada hükümete karşı meclisi güçlendirmeyi benimsediyse de mecliste gittikçe sertleşen bir muhalefetin varlığından ürkerek, 1914'te meclisi çok konuda devre dışı bırakan “anayasalı bir hükümet sultasında” karar kıldı. Sonuç itibarıyla İttihat ve Terakki yönetimi II.Abdülhamid'i merkeziyetçi ve muhaliflerine göre “baskıcı” yönetimini eleştirerek iktidarı ele geçirmesine rağmen yerine daha şiddetli “merkeziyetçi ve baskıcı” bir yönetim tesis etmiştir³.

I.Dünya Savaşı ve akabinde imzalanan Mondros Mütarekesi Osmanlı Devleti'nin ve İttihat ve Terakki'nin sonunu hazırlarken, Anadolu'da başlayan Milli Mücadele yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Böylece 1919'dan itibaren Cumhuriyet süreci başlamıştır.

Mustafa Kemal'in liderliğinde başlayan Milli Mücadele Hareketi İttihatçı kadrolardan teşekkül etmiştir. Özellikle Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin teşekkülünde İttihatçıların teşkilatçılığı mühim rol oynamıştır. İzmir'in işgalinden sonra, Ege'deki

³ Bayram Kodaman. “1876-1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi”. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, XII. İstanbul 1989. s.42 v.d.

direnışte, Kuşçubaşı Eşref'in çiftliğinde saklanan silahlarla, Teşkilat-ı Mahsusa yönetimi ile çetelerin kurulmasında Çerkez Ethem'in büyük payı vardır. Aynı şekilde İstanbul'da Hüsamettin Bey'in başkanlığında Teşkilat-ı Mahsusa'nın içinden çıkan "Mim mim" grubu da gerek Anadolu'ya silah kaçırma gerekse insan gönderme istihbarat sağlama açısından Milli Mücadeleye büyük destek vermiştir. Diğer yandan 1919 seçimlerinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti listelerinden birçok ittihatçı Meclis-i Mebusan'a girmiştir. Son Meclis-i Mebusan'da da ittihatçılar etkindi. 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali sonucu bunlardan büyük çoğunluğu Malta'ya sürüldü. Türkiye Büyük Millet Meclisi son Osmanlı meclisinden Ankara'ya gelebilen milletvekilleriyle, 1920 nisanında yapılan seçimlerle gelen milletvekillerinden oluşmuştu. Mecliste yaklaşık seksen dolayında ittihatçı milletvekili bulunmaktaydı. Milli Mücadele önderleri de cemiyete bir yerde karışmış kişilerdi. Mustafa Kemal, Kazım Karabekir, İsmet İnönü bunların önde gelen örnekleridir. I.Meclisteki ittihatçıların bir bölümü de ikinci grubun içerisinde sert bir muhalefet göstermişlerdir.

İttihatçılar, Milli Mücadele döneminde birinci dereceden fonksiyonel değildiler. Bu nedenle Milli Mücadeleye destek verirken bile Mustafa Kemal'e muhalefet etmişler ve siyasi hayatlarının sona erdiğine hiçbir zaman inanmamışlardır.

Türkiye'nin yakın tarihinde ilk olarak yaygın, disiplinli, coşkulu, hırçın, acımasız bir kitle örgütü ve partisi modelini İttihat ve Terakki yaratmıştır. "Halka rağmen inkılap" ilkesini benimsemiş olan bu örgüt, Türk yenileşme hareketinin klasik özelliği olan "jakobenist" bir özellik taşımıştır⁴.

Milli mücadelenin organize olmuş tek teşkilatı Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ydı. Bu cemiyet aynı dünya görüşünü paylaşan kişilerden oluşmuyordu. Bu nedenle kendi içinde "birinci grup" ve "ikinci grup" adlarında birbirine muhalif iki grup meydana gelmiştir. Birinci grup, Mustafa Kemal'in liderliğinde organize olmuş iken, ikinci grup, birinci gruba muhalif kişi ve gruplardan müteşekkil idi. Bu grupları birlikte harekete zorlayan en önemli hususiyet, işgale uğramış vatani emperyalistlerden kurtarma kaygısıdır. Bu kaygı, varolan fikir ayrılığının çatışmacı muhalefete dönüşmesi

⁴ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'den Siyasi Partiler**, III, İstanbul 1989, s.10

kaygısıdır. Ancak Milli Mücadelenin savaş döneminin sona ermesi ve barış sürecinin başlamasıyla birlikte artık kurtuluş kaygısı ortadan kalkınca, bu iki grubun farklı görüşlerden kaynaklanan çatışmaları artmış, barış ve inkılap sürecinde önemli bir problem haline gelmeye başlamıştır.

Atatürk dönemi Recep Peker araştırması 1920-1938 dönemi gelişmeleri ve bu gelişmeler üzerinde Recep Peker'in etkisini ve rolünü ortaya çıkarmak için yapılmıştır. Recep Peker, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren devletin çeşitli kademelerinde oldukça önemli görevler almıştır. Bununla birlikte yalnızca devlet yönetiminde değil aynı zamanda devletin tek siyasi partisi olan Halk Fırkası daha sonraki adıyla Cumhuriyet Halk Partisi'nde genel sekreterlik yapmış, bu görevleriyle genç cumhuriyetin kurum ve yenilik kararlarının alınmasında önemli rolü olan bir kişi olmuştur.

Cumhuriyet tarihinin sosyal, ekonomik ve siyasal gelişmelerinin kaynağında bulunan, CHP'nin sınırlı kadrosu içinde yer almayı başaran Peker, partinin kuruluşunda Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yanında parti genel sekreteri olarak yer almış, daha sonraki dönem içinde de parti ideolojisinin belirlenmesinde, ayrıca bu ideolojinin yaygınlaştırılmasında oldukça etkili olmuştur.

Milli Mücadele döneminde Atatürk'ün karargâhında yer alan ayrıca TBMM açılmadan Meclis Umumi Katipliği'ne getirilen bir kişidir.

Recep Peker, partinin kuruluş aşamasında Atatürk'ün yanında yer almış ve bu dönemde Cumhuriyet Halk Partisi genel sekreteri olmayı başarmıştır. Partinin kuruluşunda itibaren değişik zamanlarda olmak üzere üç kez parti genel sekreterliği yapmış, ayrıca yedi kez çeşitli bakanlıklara getirildikten sonra çok partili geçişte de başbakanlığa getirilmiştir.

Mustafa Kemal'in, ikinci meclisi oluşturma ve partiyi kurma faaliyetlerinde, gelecekte yapmayı düşündüğü inkılapları gerçekleştirebilmek için, iktidarı kendi kontrolü altında tutmaya çalıştığı görülmektedir. Bunun için de kendine tâbi, kendisiyle uyumlu bir kadro oluşturma gayreti göstermiştir. Bundan dolayı Halk Fırkası, bütün kudret ve salahiyeti tek adamın eline veren bir müessese olarak ortaya çıkmıştır.

İkinci meclise Kütahya Milletvekili olarak girdikten sonra Cumhuriyet'in ilanına ilişkin Rauf Orbay ile arasında şiddetli tartışmalar geçmiştir. Zengin Ermeniler meselesinden sonra Dahiliye Vekilliği'ne, mübadil ve muhacir meselesinden sonra da Mübadele İmar ve İskan Vekilliği'ne vekaleten getirilmiştir. Şeyh Sait İsyanı'ndan önce Cumhuriyet Halk Partisi genel sekreterliği'ne birkaç gün sonra da Milli Müdafaa Vekilliği'ne getirildi. Takrir-i Sükun Kanunu çıkarılması ve İstiklal Mahkemeleri'nin kurulmasında önemli rol oynadı. 1930'dan sonra parti programının hazırlanmasında, parti ideolojisinin belirlenip yaygınlaştırılmasında etkili oldu.

Milli Mücadele döneminde, İttihatçı anlayıştan Kemalist anlayışa dönüşüm yaşanmıştır. Cumhuriyetçiler, İttihat ve Terakki'nin dine, tarihe ve geleneğe dayalı sentezci ideolojilerini terk ederek, akılcı ve laik milliyetçilik anlayışı üzerine ideolojilerini oluşturmaya çalışmışlardır. Ancak metot olarak İttihatçılardan farklı bir tavır sergileyememişlerdir. Türk değişim süreci içerisindeki bütün yenilikçiler gibi hürriyet, eşitlik ve milli hakimiyet esaslarını siyasi ve sosyal yapıda pratiğe geçirme heyecanı ile başlattıkları eylem, tıpkı ittihatçılardaki gibi "halka rağmen halk için" anlayışına dönüşerek jakobenist bir hüviyet kazanmıştır.

1923'ten 1929'a kadar olan dönemde, liberal batılı düşüncenin uygulanmaya çalışıldığı söylenebilir. Ancak, 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 1930'daki Serbest Fırka denemelerinin başarısızlığı ve 1929-1930 dünya iktisadi krizi liberalizm ve demokrasiyi Türkiye'de gözden düşürmüştür.

1929 dünya buhranı ile birlikte, Avrupa'da, devletin iktisadi hayata belirgin bir şekilde müdahalesi görülmüştür. Almanya ve İtalya gibi ülkelerde bu buhran ile birlikte totaliter bir rejim değişikliği meydana gelmiştir. Bu değişiklikler Türkiye'yi de etkisi altına almış ve Recep Peker gibi devlet ve fikir adamları tarafından ekonomik devletçilik ve totaliter rejim meselelerin çözümünde gerekli olarak kabul edilmiştir.

Recep Peker ile ilgili farklı konularda farklı görüşler öne sürülmüştür. Kimine göre o, faşist rejimi savunmuş ve bu rejimin Türkiye'de de yaşaması için çaba harcamış bir siyasetçi, bir diğer görüşe göre ise Recep Peker'in Atatürk ilkelerine bağlı, Atatürk milliyetçiliğini savunan bir siyasetçi olduğu görüşündedirler.

Recep Peker hakkında farklı görüş ve değerlendirmelerin olduğu ortadadır. Bu sebeple Recep Peker'in temel görüşlerini ortaya çıkarabilmek için böyle bir araştırma yapma gereği duydum. Böylece Recep Peker hakkında bu güne kadar yapılan ön yargılı değerlendirmelerden arındırılıp, bundan sonraki değerlendirmelerde elde edilen sonuçlardan yararlanılabileceğini düşündüm.

Genç ve Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren de meclisteki görevinden gerek tek parti, gerekse çok partili hayata geçiş ve sonrası dönemin önde gelen siyaset ve devlet adamı Recep Peker'in izleri ve etkisini görmek mümkündür. Özellikle bu etkisini bakanlık ve başbakanlık dönemlerinde Türk siyasetinde hissettirmiştir.

I. BÖLÜM

(M.RECEP PEKER'İN HAYATI)

A. M.RECEP PEKER'İN ŞAHSİYETİ VE AİLESİ

Nüfusa Mehmet Recep adıyla kayıtlı olan Peker¹, Kafkasya'nın Dağıstan yöresinden Anadolu'ya göç etmiş bir ailenin mensubudur². 1850'li yılların ilk yarısında bazı Kafkasyalıların gönüllü olarak Osmanlı topraklarına göç ettiği bilinmektedir. Kırım Savaşı sırasında mecburi bir hareket haline gelen göç faaliyeti, 1862-1865 yılları arasındaki üç yılda zirveye ulaşmış ve 1877-1878 yılları ile 1890-1908 yılları arasında yoğunlaşarak, 1920'li yıllara kadar sürmüştür. Kafkasya'dan yola çıkan göç kabilelerinin hareketlenme zamanları, Osmanlı-Rus ilişkilerindeki değişiklikleri yakından takip etmiştir. Kafkasya'dan Türkiye'ye gelen göçmenler arasında Çerkez ve Türk kökenli unsurların varlıkları bilinmesine rağmen bu unsurlar herhangi bir ayrıma tabi tutulmadan "Kafkasyalı" veya daha çok "Çerkez" genel adıyla anılmıştır³.

Recep Bey'in ailesi bu göçler esnasında parçalanmıştır. Göç döneminde babası Dağıstan'da kalırken Recep Bey annesi ile birlikte Anadolu'ya göç etmiş ve İstanbul Dağıstan Çıkmazı olarak adlandırılan mevkiye yerleşmiştir. Recep Bey Meclis Başkanlığına verdiği hal tercümesinde 1889 İstanbul doğumlu olduğunu belirtmektedir. Buradan yola çıkarak babasının Dağıstan'da kaldığı bilgisi göz önünde tutulduğunda, annesinin göç esnasında Recep Bey'e hamile olduğunu söylemek mümkündür. Bir diğer ihtimal de Recep Bey Dağıstan'da doğduğu halde İstanbul'da nüfusa kaydedildiğidir.

¹ Mehmet Zeki Pakalın, **Son Sadrazamlar ve Başvekiller**, V, İstanbul 1948, s.493.

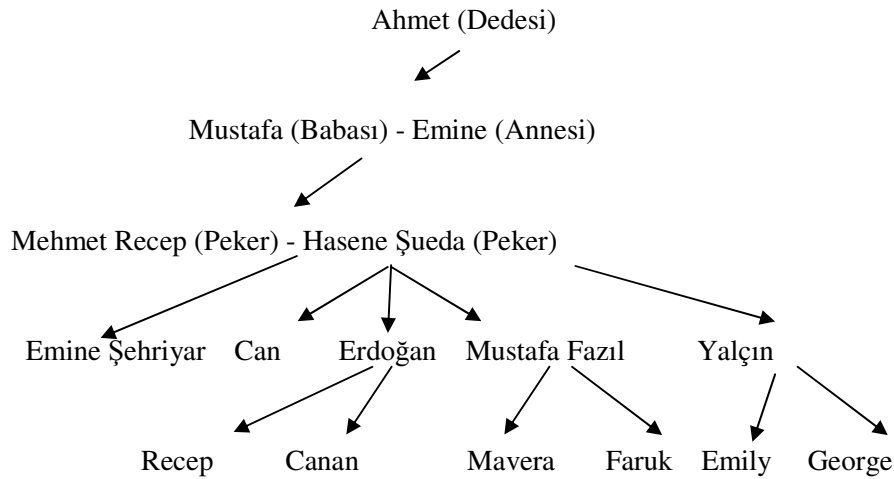
² Sefer E.Berzek, **Türkiye Kurtuluş Savaşında Çerkez Göçmenleri**, II, İstanbul 1980, s.54.

³ Hayati Bice, **Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler**, Ankara 1991, s. 45

Recep Bey'in annesi Anadolu'ya geldiğinde yeniden evlenmiş ve bu evlilikten Recep Bey'in üvey kız kardeşi Falha Hanım doğmuştur. Recep Bey 1919'da, 30 yaşında iken Ahmet kızı Hasene Suada Hanım ile evlenmiştir⁴. O, bu evliliği ile birlikte, tapuda parsel no:18, Ada:99, Pafta no: 63'e kayıtlı, eşine ait evde ikamet etmeye başlamıştır. Recep Peker bu evi 31.3.1938'de üzerine almış daha sonra tekrar 2.3.1948'de eşine devretmiştir⁵. Peker'in bu evliliğinden Fazlı, Can, Erdoğan, Yalçın, Şehriyar adlı beş çocuğu, bu çocuklardan da Maver, Faruk, Recep, Canan, Emily ve George adlı altı torunu olmuştur⁶.

Hayatı; siyasi, askeri ve fikri mücadelelerle dolu olan Peker 2 Nisan 1950'de Amerikan Hastanesinde vefat etmiş ve cenazesi Edirnekapı Şehitliği'ne defnedilmiştir⁷.

Mehmet Recep Peker'in soyağacı aşağıdaki gibidir:

⁴ T.B.M.M. üyeleri için **Tercüme-i Hal, T.B.M.M Arşivi**, S.no: 364, D.No: 37, Ailesi ile ilgili diğer bilgiler, gelini Necla Peker Hanımefendiden alınmıştır.

⁵ İstanbul Eminönü Tapu ve Kadastro Müdürlüğü Arşivi Tapu Sicil Defteri

⁶ Bu bilgi gelini Necla Hanımefendiden alınmıştır.

⁷ Edirnekapı Şehitliği Mezarlık Müdürlüğü Arşivi

M.Recep Peker'in yaşadığı çevre ve dönem, onun karakterinin oluşmasında etkili olmuştur. M.Recep Peker, “görev konusunda oldukça dikkatli ve titiz, dürüst bir insandır, iş konusunda ise çoğu zaman sertti.”⁸

Mustafa Kemal'in güvenini kazanmış bir kişi olduğundan pek çok kişi kendisinden çekinirdi. Kendine güveni olan bir kişiydi. Milletvekilleri ile bile bir Meclis Başkanlığı gibi değil, hatta üstün bir tarzda konuşurdu.

M.Recep Peker çevresindeki insanlarla kolay dostluk kurmayan bir insandır. İlk bakışta insanlara tepeden bakan bir görünüm sergileyen bir özelliğe sahiptir. Kendisi bu görünümünü giyimiyle pekiştirmiştir. Genellikle yakası kapalı bir ceket, bacaklarına getr taktığı bir külot pantolon giymiştir. Bu aslında apoletsiz ve yıldızsız bir subay üniformasıdır. Bu giyim şekli, yüzü hemen hemen hiç gülmeyen, şakaklarına ak düşmesine rağmen dimdik olan, uzun denecek boyda, vücutça çevik, hafif esmer yüzlü, top bııklı fiziki görüntüsüyle bütünlük meydana getirmiştir⁹.

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu; Peker için demektedir ki “paraya-pula, mala-mülke düşkün değildi.” “Bence Recep Peker kafasının içinde tilki dolaştıramadığı ve düşüncelerini açıkça ve dobra dobra söylediği için, bir doğu ülkesi olan Türkiye’de, bütün ülkücülüğüne rağmen, başarılı bir devlet adamı olarak görev yapamamış, ama namuslu bir devlet adamı olarak ölmüştür.”¹⁰

M.Recep Peker, sevgisini ve kızgınlığını çok çabuk dışa vuran, tepkisini hemen gösteren bir kişiliğe sahip olup, prensip kabul ettiği konularda, hiçbir taviz vermeyen, dik başlı ve yürekli bir insandır. Bu taviz vermez mizacı nedeniyle işine, kimseyi karıştırmama ilkesine sahiptir. Bu görev bende ise ben yapmalıyım düşüncesindedir. Onun dik başlılığını ve cesaretini göstermesi bakımından Atatürk ile arasında geçen münakaşa son derece ilginçtir. “Recep Peker, Halk Fırkası Genel Sekreterlik görevini yapıyordu. Bir gece Çankaya’da sofrada sık sık bulunanların

⁸ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **İlk Meclis ve Milli Mücadele’de Anadolu**, İstanbul 1990, s.45-46.

⁹ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **Milli Mücadele Anıları**, İstanbul 1983, s.68.

¹⁰ H.V. Velidedeoğlu, **İlk Meclis ve Milli Mücadele’de Anadolu**, s.50.

dışında da daha kalabalık bir davetli topluluğu vardı. Recep Peker parti işleriyle ilgili bilgi veriyordu. Edirne’de ki parti faaliyetlerinden bahsederken, Atatürk; “oraya gittiğimde bir parti müfettişi vardı, şimdi ne görevdedir, ” diye sordu. Peker; “başka bir vilayete müfettiş olarak gönderilmiştir” dedi. Atatürk; “o kimse müfettişlik yapabilecek kabiliyette değildir. Başka vilayet de olsa yine müfettişliğe gitmiştir. Kimlerin ne işleri yapabileceklerini takdirde daha isabetli olmalısınız, bu bir eksiklik” dedi. Sofrada her zamankinden farklı olarak bulunan kalabalık karşısında, söylenen bu sözler Peker’e çok tesir etti, “vazifemi iyi yapmak için canla başla çalışıyorum, bu muameleye layık değilim” diyerek sinirli bir şekilde sofradan kalktı ve odadan çıktı. Atatürk kalkmadan sofradan kalkmak ve odadan çıkmak o güne kadar görülmuş bir olay değildi.”¹¹

Samimi bir inkılapçıydı... İnanır ve bağlanırdı. Meziyetleri gibi kusurları da bu inanış ve bağlanıştı. Bir eyyam politikacısı değildi. Bir savaş adamıydı, devlet ve nizam kaygısını, hırslarının ve öfkelerinin üstünde tutardı... Daima vazife, mesuliyet ve hizmet aşkıyla çalıştı... Zararını görse de kanaatlerini pervasızca müdafaa etti. Faydasını görecektense de yalan söylemedi. 25 yıl hiç kimse için bir fenalık hesabı yaptığını, kimse için bir öğ günü beklediğini, hiç kimseye herhangi bir arka tertibe katıldığı görülmedi.¹²

Yaptığı en basit işi dahi önemseyen ve devlet işlerinde mahremiyete önem veren bir kişiliğe sahiptir.¹³

Onun bu özellikleri Mustafa Kemal Atatürk’ün kadrosunda yer almasında etkili olmuştur. İnce hesap yapmadığı için, kendisinin bir tehlike arz etmesi mümkün değildi. Peker’in bu karakteri onun daima ifradı yaşamasına sebebiyet vermiştir. Bunun için onun Atatürk bağlılığı bazen Atatürk’ü bile rahatsız eden, bir dindarın peygambere bağlılığına, inkılap heyecanını dini bir vecd şekline dönüştürmüştür. Bu

¹¹ Kazım Özalp-Teoman Özalp, **Atatürk’ten Anılar**, Ankara 1992, s.63.

¹² Falih Rıfkı Atay, “*Peker’in Ölümü*”, Ulus, 03.04.1950.

¹³ H.V. Velidedeoğlu, **Milli Mücadele Anıları**, s. 68.

özelliğinden dolayı kendisine zarar getiren dostluklardan bile her ne pahasına olursa olsun vazgeçmemiştir.¹⁴

Herkesin kendisine bir soyadı alması mecburiyeti konduğu günlerde bazı kimseler soyadlarının Atatürk ve ya İnönü tarafından seçilmiş olmasını kendilerine bir şeref bilerek onlara ricada bulunuyorlar, bilhassa Atatürk de kendi yakın arkadaşlarına bizzat soyadı bulup vermeye merak etmiş halde idi. Bu arada Atatürk, Recep Peker merhuma da önce soyadı olarak Kocaman demişti ve Peker, bu soyadını beğenmeyerek değiştirmesini kendisinden rica ettikçe, Atatürk de, bir azizlik olmak için Kocaman üzerinde ısrar etmiş durmuştu. Fakat Peker merhum bu soyadını hiç kullanmamış ve muttasıl değiştirilmesini Atatürk'ten rica etmiş olduğundan, Atatürk de Recep Bey'i fazla üzmemek için onu değiştirmiş ve hoşuna gidecek bir soyadı bularak Peker demişti.¹⁵

M.Recep Peker hakkında Şevket Süreyya Aydemir şunları yazar; "... bilhassa yalnızlığı ile beraber, bazı liderlik vasıfları da olan M.Recep Peker, iyi konuşan, arkadaşları arasında sivrilmiş, askerlik ve devlet hizmeti tecrübeleri geçirmiş, iç politikadan ve dış alemdeki gidişlerden bahsetmeyi seven bir insandı."¹⁶

B. EĞİTİMİ

M.Recep Peker, 1895'de Kocamustafapaşa Mahallesi'nde bulunan İptidai mektebinde ilk tahsiline başlamıştır.¹⁷ İptidai mektepleri, sıbyan mekteplerindeki geleneksel öğretim metotları dışında, bir öğretim metodunun uygulandığı ve özellikle elifbanın okunması hususunda yeni bir usulün tatbik edildiği bir eğitim kurumudur. Bu kurumlarda sıbyan mekteplerinden farklı olarak, öğretim dört yıl olup, çocuklara yaz-kış sabahtan akşama kadar ders görme mecburiyeti vardır ve derslerin ezberletilmemesi ilkesi kabul edilmiştir. M.Recep Peker geleneksel eğitim kurumlarında farklı bir eğitim usulü tatbik eden bu okuldan elifba, Kuran, tecvit, İlm-

¹⁴ Samet Ağaoğlu, **Babamın Arkadaşları**, İstanbul 1969, s.109.

¹⁵ Hilmi Uran, **Hatıralarım**, Ankara 1959, s.273-274.

¹⁶ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, İstanbul 1993, s.396-397.

¹⁷ İlhan Selçuk, **Yüzbaşı Selahaddin'in Romanı**, I, İstanbul 1979, s.183.

i hal, ahlak, sarf-ı Osmani, imla, kıraat, kısa Osmanlı tarihi ve coğrafyası, hesap ve hüsni hat tahsil ederek,¹⁸ 1898 yılında mezun olmuştur. Recep Bey daha sonra sırası ile 1898-1901'de Kocamustafapaşa Askeri Rüştîyesi'nde, 1901-1904'de Kuleli İdadisi'nde, 1904-1907 Harp Okulu'nda öğrenim görmüştür.¹⁹ 1895-1907 yılları arasında tahsilini İstanbul'da Kocamustafapaşa Askeri Rüştîyesi, Kuleli Askeri İdadisi ve Harp Okulu'nda yapara,²⁰ teğmen olarak mezun olmuş daha sonra Yemen'e tayin olmuş ardından İtalyan ve Balkan Harbine katılmış, 1.Dünya Harbi'nde Kafkas Cephesinde tümen, kolordu ve ordu karargahlarında kurmay subay olarak görev yapmış,²¹ bu muharebelere katıldığından dolayı 1911'de başladığı kurmaylık tahsilini 1919'da Harp Akademisini birincilikle bitirerek tamamlamıştır.²²

C. ASKERİ GÖREVLERİ VE MİLLİ MÜCADELEYE KATILDIKTAN SONRAKİ DÖNEMDE YAPTIĞI SİYASAL GÖREVLER

Peker 1895'te Kocamustafapaşa Mahallesinde bulunan iptidai mektebi ile Kocamustafapaşa Askeri Rüştîyesi ve Kuleli Askeri İdadisi'ni bitirdikten sonra 1904'te Harp Okulu'na girdi. Bu okuldan 7 Eylül 1907'de teğmen rütbesi ile mezun oldu. 21 Haziran 1909'a kadar Edirne'de kıta hizmetinde bulundu. Bu süre içinde altı ay Efrat Divan-ı Harbi Azalığı yaptı, kısa bir süre de merkez inşaat komisyonunda çalıştı. 21 Haziran 1909'da 2 inci Ordu, 5 inci Mitrilyöz Bölüğü'ne, 4 Ağustos 1909'da Kırklareli'ne, 15 Ocak 1910'da Yemen'e tayin edildi. 77. Alay Kumandanı Yarbay Nurettin Bey, mürettep hareket fırka kumandanı Miralay Rıza Bey ve Fırka Kurmay Önyüzbaşı Alaeddin Bey'in kumandası altında iki ay süre ile Yemen'de yapılan bütün savaşlara katıldı. Buradaki görevini sürdürürken 14 Nisan 1911'de üsteğmenliğe terfi etti ve Van Redif Taburu'nun dördüncü bölüğüne tayin edildi. Ancak daha önce Erkan-ı Harbiye Mektebi sınavlarına girmiş ve kazanmıştı. Bu nedenle tayin edildiği yere gönderilmedi ve Harbiye Nezareti'nin yazılı emri gereğince, Erkan-ı Harbiye Mektebi'ne başlamak üzere 17 Eylül 1911'de

¹⁸ Bayram Kodaman, **II.Abdülhamid Dönemi Eğitim Sistemi**, İstanbul 1980, s.128.

¹⁹ TBMM üyeleri için Tercüme-i Hal.

²⁰ TBMM Arşivi Dosya No:582

²¹ Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşivi, Dosya No: AO 132-146

²² Harb Akademileri Komutanlığı Şeref Müzesi (Ek 22)

Hudeyde'den İstanbul'a hareket etti. Öğreniminin birinci yılını tamamladıktan sonra, Trablusgarp Savaşı nedeniyle Maydost'ta oluşturulan 5. Nizamiye Fırkası Yaverliği'ne tayin edildi. 1912 yılının temmuz ayı başlangıcından eylül ayı sonuna kadar Fırka Kumandan Vekili Miralay Hasan Bey ile Kurmay Önyüzbaşı Hamdi Bey kumandası altında görev yaptı. Bu görev süresinin bir ay kadarını nişancı kumandanlığı vekaletinde geçirdi. 11 Ekim 1912'de Mürettep Fırka Kumandanı olan Kurmay Albay Yusuf Ziya Bey'in yanında kurmay subay olarak çalıştı. Daha sonra Manastır'da Vardar Ordusu Kumandanı tarafından Nizamiye 13 üncü Fırka Karargahı'na kurmay subay olarak gönderildi ve Manastır Muharebesi'ne katıldı. 5 Kasım 1912'de Fırka Kumandanı Mirliva Galip Paşa'nın kumandası altında Yanya Muharebesi'ne katıldı. Balkan Muharebesi mağlubiyetinden sonra İstanbul'a döndü. Buradan Redif Trabzon Fırkası'na tayin edildi. Fırkanın terhis edilmesi nedeniyle Sağ Cenah Ordusu 2'inci Nizamiye Fırkası'na gönderildi. Taburu ile birlikte Edirne'den Hadımköy'e geldi. 24 Kasım 1913'de Erkan-ı Harbiye Mektebi'nin ikinci sınıfına başladı ve öğrenciliği devam ederken I. Dünya Savaşı'nda III. Ordu 10. Kolorduya tayin edildi.²³ 26 Nisan 1914'te Lazistan ve Havalisi Erkan-ı Harbiyesi'nde görevlendirildi. 26 Aralık 1914'te yüzbaşı oldu.

Katıldığı savaşlar nedeniyle 1914 yılında itibaren ara verdiği öğrenimine 12 Ocak 1919'da yeniden başladı ve 9 Eylül 1919'da birincilikle mezun oldu.²⁴ 1919 senesinde Harp Akademisi'nde Harp Tarihi Muallim Muavinliği yapmıştır.²⁵ Bu görevi sürdürürken aynı zamanda yirmi dördüncü fırka birinci şube müdürlüğünde de görevlendirilmiştir.²⁶

M.Recep Peker, Harp Akademisi ve 24. Fırkadaki görevini sürdürdükten sonra 20. Fırka Erkan-ı Harbiyesi'ne tayin edildi. Ankara'ya geldikten sonra Başkumandanlık emriyle Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi'nde Muamelat-ı Tahririye'ye memur edildi. Meclisin açılışı ile birlikte 23

²³ İ.Selçuk, **Yüzbaşı Selahattin'in Romanı**, I, s.183.

²⁴ Harp Akademileri Komutanlığı Şeref Müzesi (Ek 22).

²⁵ Rauf Orbay, **Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım**, II, İstanbul 1993, s.11-12.

²⁶ Samih Nafiz Tansu, **İki Devrin Perde Arkası**, İstanbul 1957, s.472.

Nisan 1920’de Şevket Süreyya Aydemir bu göreve ilişkin olarak şu yorumda bulunmaktadır; “Peker’in İstiklal Savaşı’nda hizmetleri önemlidir. Daha Millet Meclisi açılmadan Sivas’tan Ankara’ya geçen Mustafa Kemal’in Ankara Ziraat Mektebi’ndeki karargah veya sığınağında en aktif kurmay oldu.”²⁷ Peker’in buradaki görevi 23 Nisan 1920’ye, TBMM açılıncaya kadar devam etti. Meclisin açılışıyla birlikte, 23 Nisan 1920’de Başkatiplik görevine başladı.²⁸ Yedi gün sonra 30 Nisan 1920’de bu göreve resmen tayin edildi. Başkatiplik görevini sürdürürken 10 Ekim 1920’de Binbaşılığa terfi etti.²⁹ Bu dönemde milli mücadeleyi yönlendirme açısından Atatürk ile Recep Bey’in münasebetleri önemlidir. Recep Bey’in Keçiören’deki evinde yapılacak çalışmalara karar verilir. Hatta meclisin ilk döneminde seçilecek millet vekillerini Atatürk, İnönü ve Recep Bey burada seçerdi.³⁰ Aynı toplantılarda Recep Bey’in Meclis Umumi Katipliği görevine getirilmesi kararlaştırıldı. 1920-1923 yıllarında Kurtuluş Savaşı gerçekleştirilmiş, meclis çok zor işler başarmış ve büyük ölçüde yıpranmıştı. Bu doğrultuda meclis kendini yenilemeye karar verdi. Recep Bey Meclis Umumi Katipliği’nden ayrılarak milletvekili adayı oldu. Meclisin ikinci döneminde Kütahya’dan milletvekili seçildiği için 10 Ağustos 1923’te yerine Kurmay Binbaşı Veysel Adil Bey getirildi.³¹ 11 Ağustos 1923’te Meclis çalışmalarına başladı. Mecliste ikinci dönemden sekizinci döneme kadar Kütahya mebusu, sekizinci dönemden ölüm tarihi olan 2 Nisan 1950’ye kadar İstanbul mebusu olarak görev yaptı. Meclis ve parti komisyonlarında başkan ve üye olarak çeşitli görevler aldı.³² Halk Fırkası’nın kurucularından olan Peker aynı zamanda fırkanın ilk genel

²⁷ Ş.S.Aydemir, **İkinci Adam:1884-1938**, I, s.138.

²⁸ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **Devirden Devire**, I, İstanbul 1974, s.127.

²⁹ Türk Ansiklopedisi, XXVI, s.458.

³⁰ Mahir İz, **Yılların İzi**, İstanbul 1975, s.192.

³¹ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **Anıların İzinde**, I, Kitap, İstanbul 1977, s.153.

³² Meclis ve parti komisyonlarında aldığı görevler konusunda şu kaynaklara başvurulabilir: M.Ekrem Üzümeri ve diğerleri, haz. **Türkiye Ansiklopedisi**, V, s. II., Mahmut Goloğlu, **Milli Şef Dönemi: 1930-1945**, Ankara 1974, s.141., Ş.S.Aydemir, **II.Adam: 1938-1950**, II, 4.B., s.73., Meydan Larousse’da Peker’in 3 Nisan 1928’de Meclis başkanı olarak seçildiği belirtilmiştir. Bkz. **Meydan Larousse: Büyük Lugat ve Ansiklopedi**, X, s.8. Yapılan araştırmada anılan tarihte meclis başkanının Kazım Özal olduğu ve Peker’in hiçbir dönemde meclis başkanlığı görevine getirilmediği tespit edilmiştir. Bkz. **Türkiye Ansiklopedisi**, III, 1923-1973, s.1067. Ayrıca Peker’in yaşamı ile ilgili diğer kaynaklarda da meclis başkanlığı konusunda bir bilgiye rastlanmamıştır.

sekreteriydi. Kütahya mebusu olarak meclis çalışmalarına başlayan Peker 11 Eylül 1923'te Halk Fırkası genel sekreterliğine seçilmiş ve haziran 1924'e kadar da bu görevde kalmıştır.³³ Halk Fırkası'nın kuruluş dilekçesi, "Halk Fırkası Umumisi Recep Bey'in" imzaları ile 23 ekim 1923'te dahiliye vekaletine verilmiş,³⁴ fırkanın adının "cumhuriyet" kelimesi ilave edilerek değiştirilmesi de Peker'in teklifi ve bu teklifin 10 kasım 1924'te fırka toplantısında onaylanması üzerine gerçekleşmiştir.

Ferit Bey'in olaylı bir şekilde dahiliye vekilliği görevinden ayrılmasından sonra Peker 21 Mayıs 1924'te onun yerine Dahiliye Vekaletine getirildi.³⁵ Dahiliye vekilliği görevini sürdürürken 1 Kasım 1924'ten itibaren de Mübadele İskan ve İmar Vekaleti'ne getirildi.

Peker Mübadele İmar ve İskan Vekaleti'ne getirildikten kısa süre sonra, 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruldu.³⁶ İsmet Paşa'nın 21 Kasım

³³ Peker'in Halk Fırkası'nda ilk genel sekreterlik görevi için şu kaynaklara başvurulabilir: CHP, **25 Yıl**, Ankara 1948, s. 15, 16. Göreve başlama tarihine ilişkin olarak çeşitli kaynaklarda değişik bilgiler yer almaktadır. Peker'in bu göreve 15 eylül 1923'te başladığı konusunda bkz. **Meydan Larousse: Büyük Lugat ve Ansiklopedi**, X, s. 8. Mete Tuncay fırkanın 9 eylülde kurulduğunu, resmen tescil için

ise 11 eylülde başvurulduğunu belirtmektedir. Bkz. Mete Tuncay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması: 1923-1931**, Ankara 1981, s. 57.

³⁴ Bkz. Naki Cevat Akkerman, **Demokrasi ve Türkiye'de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar**, Ankara, , 1950, s.37. Dilekçe tarihi kuruluş dilekçesinde 23 ekim 1923 olmasına rağmen Erdoğan Teziç, 9 eylül 1923 olarak belirtmektedir. Bkz. Erdoğan Teziç, **Yüz Soruda Siyasi Partiler: Partilerin Hukuki Rejimi ve Türkiye'de Partiler**, İstanbul 1976, s.236. Kuruluş dilekçesinin örneği için bkz. Naki Cevat Akkerman, a.g.e., s.37. Ayrıca bkz. Ek. III. Halk Fırkası Kuruluş Dilekçesi.

³⁵ Peker'in Ferit Bey'in yerini almasıyla sonuçlanan olaylar şöyle başladı: 2 nisan 1924 tarihli İstanbul gazetelerinin bazılarında zengin Ermenilerin Türkiye'ye dönüşü ile ilgili yazılar yer almaya başlamıştır. Konu mütareke yıllarında yabancı pasaportla yurtdışına çıkan bazı Ermeni ve Rum zenginleri ve malları ile ilgiliydi. Daha sonra hükümet tarafından bu mallara el konulmuş, ayrıca söz konusu kişilerin Türkiye'ye dönemeyecekleri ve mallarına da sahip çıkamayacakları konusunda da Lozan'da anlaşmaya varılmıştı. 30 ocak 1923 tarihinde, Türk ve Rum ahalinin değişimine ilişkin sözleşme ve protokol için bkz. Reha Parla.

³⁶ Bkz. Ahmet Emin Yalman, a.g.e., III, s.150, Ali Fuat Cebesoy, a.g.e., II.kısım, s. III. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile ilgili daha geniş bilgi için ayrıca şu kaynaklara başvurulabilir: Celal Bozkurt, **Siyaset Tarihimizde CHP: Dünyü Bugünü İdeolojisi**, k.y., t.y., s. 39, 40. Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, I, İstanbul 1973, s.290-300, 307., Kinross, **Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, İstanbul 1966, s. 600. Avni Doğan, a.g.e., s.161-164. Ahmet Emin Yalman, a.g.e., III, s. 149-151, Tekin Erer, a.g.e., s. 20, 26, 33. Nursen Mazıcı, a.g.e., s. 79-83. Füzuran Hüsrev Tökin, a.g.e., s.69, 70. Ş.S.Aydemir, **İkinci Adam**, I, s. 293. Joseph Grew, (Çev. Muzaffer Aşkın), **Atatürk ve İnönü, Bir Amerikan Elçisinin Hatıraları**, İstanbul 1966, s.103-105.

1924'te istifasından sonra 22 Kasım 1924'te Fethi Bey başbakanlığa tayin edildi ve aynı gün kabinesini oluşturdu. Peker, İsmet Paşa kabinesinde yürüttüğü Dahiliye Vekilliğiyle Mübadele ve İskan Vekaleti vekilliği görevlerine Fethi Bey kabinesinde de devam etti. Buradaki görevi söz konusu bakanlık kaldırıldığı için 11 Aralık 1924'te sona erdi.³⁷ "Mansubu belediye başkanlığı" konusunda Fethi Bey'le anlaşamadığı için, dahiliye vekilliği görevinden de ayrıldı. Fethi Bey kabinesi 1924 yılı aralık ayının sonlarına doğru İstanbul belediye başkanın halk tarafından seçilmesini kararlaştırmıştı. Peker ise büyükşehirlerin başkanlarının seçimle değil merkezden atama ile işbaşına getirilmeleri görüşünü savunuyordu. Bu nedenle 5 Ocak 1925'te Fethi Bey kabinesinden istifa etti.³⁸ 5 gün sonra 10 Ocak 1925'te, Halk Fırkası grubu toplandı ve 11 Ocak'ta yayınlanan bir tebliğ ile Peker-Fethi Bey anlaşmazlığının, "şehremini meselesinden" kaynaklandığı ve taraflar arasında ufak bir görüş farkı olduğu açıklandı.

Peker, ikinci kez getirildiği 15 Mart 1925'e kadar devam edecek olan Halk Fırkası Genel Sekreterliği görevine 8 Ocak 1925'te atanmıştır. Atanmadan önce Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından Dahiliye Vekili Cemil Bey ve İsmet Paşa'nın görüşleri alınmıştır. Peker genel sekreterlik görevine başladıktan çok kısa bir süre sonra, 13 şubat 1925'te doğuda Şeyh Sait İsyanı patlak vermişti.³⁹

Şeyh Sait İsyanı ile ilgili konu 2 mart 1925'te Halk Fırkası grubunda tartışılırken, İsmet Paşa ve Peker hükümetin tutumunu tenkit ettiler ve köklü tedbirler önerdiler.⁴⁰ Fethi Bey mevcut tedbirlerin yeterli olduğunu gereksiz şiddet tedbirleri ile

³⁷ Bkz. Mete Tuncay, a.g.e., s. 106. M.Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri**, Ankara 1976s. 82, 83. Ulus gazetesinde söz konusu bakanlık kaldırıldığı için değil, istifa nedeniyle ayrıldığı belirtilmektedir. Bkz. "Recep Peker'i kaybettik " Ulus, 3 nisan 1950.

³⁸ Bkz. Mete Tuncay, "CHP'nin 1927 kurultayının öncesinde toplanan il kongreleri, " Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi: Atatürk Özel Sayısı, XXXVI, no. 1-4, (Ocak-Aralık 1981), s. 297. Ahmet Emin Yalman, a.g.e., III, s.156.

³⁹ Şeyh Sait İsyanı ile ilgili, başvurulacak kaynaklar şunlardır: Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, İstanbul 1980, s.347. Behcet Cemal, **Şeyh Sait İsyanı**, İstanbul 1955. Ahmet Emin Yalman, a.g.e., III, s.158-162. Tekin Erer, a.g.e., s. 37, 38., Kinross, a.g.e., s. 607-611., Ş.S.Aydemir, **İkinci Adam**, İstanbul 1993, I, s. 295, 296.

⁴⁰ Bkz. M.Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri**, s. 110-111.

ellerini kana boyamayacağını söyledi ve “yazık ki, dahiliye vekaletinde bulunduğu devre içindeki idaresizliği ile Kürdistan meselesini çıkaran insan şimdi kalkmış burada beni tenkit ediyor” diyerek Peker’i suçladı.⁴¹ Bu görüşmelerden sonra, Fethi bey Kabinesi çekilmek zorunda kaldı.⁴²

Fethi Bey’in istifasından bir gün sonra 3 Mart 1925’te İsmet Paşa başbakanlığa getirildi. O sırada CHP Genel Sekreterliği görevini sürdüren Recep Peker’e ayrıca yeni kurulan kabinede Milli Müdafaa Vekaleti de verildi. Peker genel sekreterlik ve bakanlık görevlerinin her ikisini bir arada çok kısa bir süre, 12 gün devam ettirdi ve 15 Mart 1925’te genel sekreterlik, 1 Kasım 1927’de de Milli Müdafaa Vekaleti görevinden ayrıldı. İsmet Paşa Kabinesi 4 Mart 1925’te güvenoyu aldı ve aynı gün Tahrir-i Sükun Kanunu’nun görüşülmesine başlandı. Feridun Fikri Bey tasarıya karşı olduğunu, Kazım Karabekir Paşa İstiklal Mahkemelerinin İstiklal Harbi zamanı ile ilgili olduğunu bu mahkemelerin “ıslahat aleti” olamayacağını, Rauf Bey Cumhuriyetin tehlikede olduğunu kabul edilemeyeceğini söyledi.⁴³ Söz konusu kanunun çıkarılmasının mecliste baş savunucularının biri Peker’di, söz alarak yapılan eleştirilere cevap verdi ve Tahrir-i Sükun Kanunu’nun çıkarılmasını savundu.⁴⁴

Peker’in konuşmasından sonra; irtica, isyan ve memleketin sosyal düzeni ile emniyet ve asayişini ilgilendiren konularda, Reis-i Cumhurun tasdiki ile hükümete geniş yetkiler tanıyan tasarı ve İstiklal Mahkemelerinin kurulmasına ilişkin hükümet tezkeresi kabul edildi ve Tahrir-i Sükun Kanunu yürürlüğe girdi.⁴⁵

⁴¹ Bkz. Tekin Erer, a.g.e., s. 38, A.F.Cebesoy, a.g.e., II. Kısım, s. 145.

⁴² Bkz. A.F.Cebesoy, a.g.e., II. Kısım, 145, 146. F.R.Atay, a.g.e., s. 347. Tekin Erer, Fethi Bey Kabinesinin güvenoyu alamaması nedenini şöyle yorumlar: “Münferit CHP’liler bu isyanı fırsat sayarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nı kapatmayı ve Ali Fethi Bey’i devirmeyi düşünüyorlardı. Bütün bu tertipleri idare eden, müfritleri teşvik eden... bir belirli kuvvet mevcuttu. Bu şahıslar İsmet Paşa ile CHP Genel Sekreteri Recep Peker’den başkası değildi.” Bkz. Tekin Erer, a.g.e., s.38. Ş.S.Aydemir de Fethi Bey kabinesini düşüren kişinin Peker olduğu görüşündedir. Bkz. Ş.S.Aydemir, **Menderesin Dramı**, İstanbul 1998 s.177.

⁴³ Bkz. A.F.Cebesoy, a.g.e., II. Kısım, s. 149.

⁴⁴ Bkz. M.Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri**, s. 115-120. Tekin Erer, a.g.e., s. 41. Celal Bozkurt, a.g.e., II. Kısım, s. 149-150.

⁴⁵ Söz konusu kanuna dayanılarak bazı gazeteler kapatıldı ve gazetecilerden bazıları mahkum oldu. Bkz. M.Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri**, s. 131-132.

Bir müddet sonra sıkıyönetim ilan edilmiş bölgelerde çalışan İstiklal Mahkemeleri tarafından verilen idam kararlarının meclis tarafından onaylanmadan yerine getirilmesi için bir kanun tasarısı hazırlandı. Muhalif milletvekilleri bu tasarının anayasaya aykırı olduğunu savundular. Bazı milletvekilleri yanında ayrıca o zaman Milli Müdafaa Vekaletine getirilmiş olan Peker uzun ve set bir konuşma yaptı ve bunun bir zorunluluktan olduğunu söyledi. Bunun üzerine Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Başkanı Kazım Karabekir Paşa söz aldı ve özgür düşüncelerin meclis kürsüsü dışında savunulamadığını, bu özgürlüğün Peker'in sert sözleri ve saldırılarıyla meclis kürsüsünde de sınırlandırılmaya çalışıldığını söyledi. Muhaliflerden Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey de kendisine Peker tarafından "Dimağ-ı derbeder" denildiği için söz aldı. Tartışmalarda hakaretli sözlerin doğru olmadığını Peker'in ileri sürülen konulara açıklık getiremediğini ve idam kararlarının meclis onayı olmaksızın uygulanmasına karşı olduğunu söyledi. Kazım Karabekir Paşa ayrıca mecliste konuşma özgürlüğü olup olmadığını da sordu. Peker uzun bir konuşma daha yaptı ve sonuç olarak birinci maddesi, "savaş durumunda yada silahlı ve toplu ayaklanmada hareket ve ayaklanma alanındaki sıkıyönetim bölgelerinde kurulan bütün askeri mahkemelerce verilen idam kararları ordu yada kolordu yada bağımsız tümen yada mevki-i müstahkem komutanları tarafından onaylandıktan sonra hemen yerine getirilir" şeklinde düzenlenen tasarı 31 Mart 1925'te kanunlaştı.

3 Haziran 1925'te de Takrir-i Sükun Kanunu gereğince Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasına karar verildi.⁴⁶

⁴⁶ Bkz. Ş.S.Aydemir, **II. Adam**, I, s. 297. M.Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri**, s. 132-133.

II. BÖLÜM

(ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK SİYASETİNDE M. RECEP PEKER)

(1920-1938))

A. SİYASİ HAYATININ BAŞLAMASI

M.Recep Peker'in subaylık hayatı Edirne ve Kırklareli'nde başladı. Daha sonra Yemen'e giden, İtalyan ve Balkan Savaşları'na katılan, I. Dünya Savaşı'nda da Kafkasya Cephesi'nde mücadele eden Recep (Peker) Bey'in bu dönemde yaptığı görevleri hakkında fazla bilgi yoktur. Ancak Kafkasya Cephesi'nde tümen, kolordu ve ordu karargahlarında kurmay subay olarak görev yaptı. Ayrıca Antep'in savunmasında Fransızlar ve Ermenilere karşı mücadele etti. Daha sonra İstanbul'a gelen Recep (Peker) Bey, Erkan-ı Harbiye'de görev yaptı.¹

M.Recep Peker, 1919 senesi sonlarında Ankara'ya gelerek Milli Mücadele'ye katılmıştır. Hüsrev (Gerede) Bey'in Trabzon mebusu seçilmesi üzerine mevcut Erkan-ı Harpler içersinden Recep (Peker) Bey, Rauf (Orbay) Bey tarafından uygun bulunarak gizlice Ankara'ya gönderilmiştir.²

M.Recep Peker, 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılışıyla birlikte politik hayata ilk adımını atmıştır. Peker'in Mustafa Kemal ile yakın diyalogu bu tarihten sonra olmuştur. Mizacı itibari ile görev konusunda çok dikkatli ve titiz, hiçbir noktayı gözünden kaçırmayan, sır taşımasını bilen bir özelliği olmasından dolayı Mustafa Kemal'in güvenini kazanmıştır.³ Ankara'da Recep Peker ile Mustafa Kemal karşılaşmasını Rauf Orbay şöyle anlatıyor: “Trabzon mebusluğuna seçildiği için

¹ Cemal Kutay, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yüzyılıımızda Bir İnsanımız, Hüseyin Rauf Orbay, (1881-1964)**, V, İstanbul 1992, s.310.

² R.Orbay, **Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım**, II, s.11-12.

³ H.V. Velidedeoğlu, **Milli Mücadele Anılarıım**, s.69.

beraberinde İstanbul'a getirdim. Hüsrev Gerede'nin yerine Ankara'ya her bakımdan kabiliyetli bir Erkan-ı Harbin gönderilmesi için de burada (İstanbul) gereken ilgililerle temas ettim. Mevcut genç ve dirayetli subaylar arasında Recep Bey tavsiyeye layık bulduklarından hemen muamelesini yaptırarak, kendisini ilk vasıta ile - Tabii ber-mütad gizlice - Ankara'ya Mustafa Kemal'in nezdine sevk ettirdim.”⁴

Meclis açıldığı 23 Nisan 1920 tarihinde 3500 Kuruş maaşla TBMM Başkanlığı'na (Katip-i Umumiliği Genel Sekreterliği'ne) atandı.⁵ Birinci Mecliste milletvekili olmamasına rağmen milletvekillerinden daha fazla itibarı olduğu gözlenmiştir. Bu nedenle milletvekilleri ile olan ilişkilerinde bir meclis başkanı gibi değil onların amiri imiş gibi bir tavır sergilemiştir. Recep Bey'in Halk Fırkası Katibi sıfatı ile, birinci mecliste görevli mebusların vatan perverane çalışmalarından dolayı Siirt Mebusu Salih Bey'e gönderdiği kutlama yazısı mevcuttur. Bu yazıda: “Siirt Mebusu Salih Efendiye; Muhterem Efendim, yeni teşekkül eden Halk Fırkası Umumi Heyeti İdaresi içtimainde, birinci mecliste ifa-i vazife buyuran rufakı kiramın ve bu mayanda zati alilerinin hidemat-ı masbuka-i vatan perveraneleri der hatır edilerek tarafı acizanemden istifsari hatırı alilerine musaraat olunması tensip olunmuştur. Zati alileri gibi kıymettar eski arkadaşlar hakkındaki revabit-i samimiyemize tayit eder arzı hürmet eyleriz. Efendim.”

Mustafa Kemal'in ülke idaresini tek merkezde toplamak amacıyla giriştiği meclisi yenileme ve partilileşme faaliyetlerinde bu dönem siyasetinin mühim bir şahsiyeti olarak öne çıkmıştır. 11 Ağustos 1923'te İkinci Meclise Kütahya Mebusu olarak giren Peker, 13 Eylül 1923'te CHP Umumi Katibi ve bu gelişmelerden sonra dönemin belli başlı kişilerinden biri olmuştur. Halk Fırkası içinde tam yetkili üçlü organ olan “Genbaşkur” da (Genel Başkanlık Kurulu) Atatürk ve İnönü ile birlikte önemli karar alma mevkiinde yer almıştır.⁶

⁴ Cemal Kutay, a.g.e., V, s.310.

⁵ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, Dosya No:21, Belge No:7.

⁶ Recep Peker, **İnkılap Dersleri**, İstanbul 1984, s.9.

Müdafaa-i Milliye ve Muvazene-i Maliye Komisyonları'nda çalıştı. Müdafaai Milliye Komisyonu sözcülüğüne seçildi. Aynı zamanda Hakimiyet-i Milliye Gazetesi Başyazarlığı'na getirildi.⁷ Zekeriya Sertel bu olayı şöyle anlatıyor:

İnönü, Zekeriya Sertel'i arıyor; İsmet Paşa yolda uzun süre ağzını açmadı. Şehirden çıktıktan biraz sonra bana dönerek, "Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'ni nasıl buluyorsunuz.?" dedi. Çankaya'ya niçin gittiğimizi o zaman anladım. "Hakimiyet-i Milliye" gazetesi, Milli Kurtuluş Savaşı sırasında Atatürk tarafından kurulmuş bir taşra gazetesiydi. Bütün savaş boyunca Atatürk'ün fikirlerini yansıtmıştı. Fakat günün koşullarına göre çok ilkel ve çok zavallı bir biçimde çıkıyordu. Okurları hemen mebuslardan ibaretti. Ankara'nın dışında okuru yok gibiydi. Asıl Türk basını İstanbul'da toplanmıştı. Ankara'da bile İstanbul gazeteleri "Hakimiyet-i Milliye" den çok satılıyordu. Mustafa Kemal'in başlamaya hazırlandığı yeni savaşı yürütebilmek için kuvvetli bir gazeteye ihtiyaç vardı. Demek, Çankaya'ya bunun için gidiyorduk. İsmet Paşa'nın sorusuna şu karşılığı verdim; "Hakimiyet-i Milliye adında bir gazete tanımıyorum, paşam" amacım, Hakimiyet-i Milliye'nin iyi çıkmadığını anlatmaktı. Fakat galiba bu cevap çok sert düştü ve Paşa'nın hoşuna gitmedi. Çünkü İsmet paşa yolda bir daha ağzını açmadı. Köşke yaklaştıkça heyecanım artıyordu. Sonra beni yanlarına çağırdılar. İsmet Paşa "yeni Matbuat Umum Müdürümüz" diye beni tanıtırken "Hakimiyet-i Milliye" adında bir gazete tanımadığımı da eklemekten geri kalmadı. Mustafa Kemal hiç duymamış gibi kayıtsız göründü. Salonda toplandık, Mustafa Kemal toplantıya başkanlık ediyordu. Toplantıyı açmasıyla kapaması bir oldu. "Hakimiyet-i Milliye" gazetesinin iyileştirilmesi söz konusuydu. Fakat yararlı bir biçimde konuşabilmek için küçük bir proje hazırlanmasını istedi ve bu projeyi hemen hazırlamak üzere üç kişilik bir komisyonun kurulmasını önerdi. Falih Rıfkı Atay, Hakkı Tarık Us ve ben bu komisyona seçildik. Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'ne verilmesi gereken biçim üzerinde bir proje taslağı hazırladık. Ayak üstü yapılan bu iş pek ciddi sayılmadı. Projeyi basit bit kağıt üzerine kurşun kalem ile yazmıştık. Bu

⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya no:030.18.01, Belge no:017.89.11.

projede şunları öneriyordu ki “Hakimiyet-i Milliye” gazetesini bir taşra gazetesi olmaktan çıkarıp bir milli gazete haline getirmek gerekir. Gazete memleketin her tarafında satılmalı ve aranıp okunmalıdır. Bunun için de bu gazetenin başına bu işten anlar, değerli biri getirilmeli, ayrıca kuvvetli yazı kurulu kurulmalıdır. Gazete İstanbul gazeteleri ile rekabet edebilmeli, yazıları, haberleri ona hazırlanmalıdır. Aynı zamanda en modern araçlarla donanmış bir basımevi kurulmalıdır. Bütün bunları gerçekleştirebilmek için binasından başlayarak her şeyi yeniden yapmalı ve ortaya canlı, hareketli bir gazete çıkarılmalıdır. Bir saat sonra tekrar toplandı ve Falih Rıfkı hazırlanan projeyi Mustafa Kemal’e uzattı... Mustafa Kemal, Falih’e dönerek; “Zaten ben Hakimiyet-i Milliye’nin ıslahı için yapılacak şeyi düşündüm ve buldum. Bu işi Recep Beyefendi’ye vereceğim.”

Recep Bey Atatürk’ün askerlik arkadaşı, eski bir komutandı. Mustafa Kemal kararını bildirir bildirmez derhal güya oy alıyormuş gibi birer birer sormaya başladı; “Siz ne buyuruyorsunuz Yakup Kadri Beyefendi?” “Pek münasip Paşam...”⁸

Recep Bey’in siyasi hayatındaki bu yükseliş, sadece onun meziyetlerine bağlı değil, aynı zamanda Mustafa Kemal’in, dönemin şartları içersinde hazırladığı planın bir parçasıdır. İkinci Meclis Mustafa Kemal’in istediği şekilde teşekkül etmiş, ancak iktidarı tam olarak ele almak için sürdürdüğü eylem sona ermemiştir. Halk Fırkası’nın milletvekillerinden ibaret İkinci Büyük Millet Meclisi üyeleri aynı kanaat ve prensiplere inanarak bir araya gelmemişlerdir.

Klasik Osmanlı anlayışının hatıralarından kendini kurtaramayanlarla, inkılapçı düşüncenin temsilcileri bir parti çatısı altında bir araya gelmişlerdir. Böyle bir toplanma ya çok az bir zaman zarfında partinin içinden diğer partilerin doğmasına kadar devam edebilirdi veya bütün bu değişik fikir ve kanaat sahipleri menfaat ve korku sebepleriyle hakiki çehre ve kanaatlerini meydana çıkarmaya yanaşmazlar, hepsi tek bir parti içinde yaşayıp giderlerdi.

⁸ Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım**, İstanbul 1977, s.177.

Birbirlerine fikir ve kanaat yollarıyla bağlanmamış insanlardan müvekkep topluluklardan, değişik fikir ve kanaat sahipleri, fikir ve kanaatin yerine maddi kuvvetin ve bunu temsil eden kimsenin etrafında toplanırlar ve bu tek adamın iradesi her şeye hakim olur. Halk Fırkası'nda da aynı hal olmuştur.

Fakat değişik fikir ve kanaat sahiplerinin menfaat ve korku sebebiyle aynı partide ve maddi gücü kuvveti temsil eden kimsenin etrafında toplandığı hallerde, bu toplantı, maddi gücü elinde tutanların zayıf ve gevşek zamanlarından derhal dağılır ve korku itibarıyla bir araya gelmiş olanlar bu sefer kendilerine dayanacakları kuvvetler ve yeni liderler ararlar bunun içindir ki, bu şartlar içinde olan cemiyetlerde maddi kuvveti elinde tutanlar cemiyetin nizamında bu nizamı sarsacak bir açık kapı bırakmamaya çalışırlar. Halk Fırkası Şefi Mustafa Kemal de, fırka bünyesinde bulunan değişik fikir ve kanaattaki kimselerin şu veya bu zamanda kendilerine mukavemet etmelerini önleyecek tedbirleri almakta gecikmemiştir.⁹

Mustafa Kemal, her kararını yerine getirecek bir kadro ile çalışmayı tercih etmiştir. Böyle bir kadro ise ancak siyasi varlık ve faaliyetlerini Mustafa Kemal'e bağlayacak kişilerden oluşabilirdi. Bu kadro, karizması olmayan, Kurtuluş Savaşı'nın ikinci dereceden önemli kişilerinden oluşmuştur. Bu kadro, Recep (Peker) Bey gibi ya Anadolu'ya geç gelenlerden ya da İstiklal Harb-i Erkanı'na dahil olmayanlardan müteşekkildir.¹⁰

Anlaşılaacağı üzere Recep Peker'in 1920-1923 arasındaki devredeki rolü bireysel yeteneklerinden ziyade o dönemin çetin şartları ve Mustafa Kemal'in siyasi planları etkili olmuştur. Ancak 1923'ten itibaren olan devrede karakter bakımından Mustafa Kemal'in kafasındaki yenilikçi fikirleri taşımasından dolayı Mustafa Kemal için artık değişmez bir isim olmuş ve Mustafa Kemal'in siyasi hayatı boyunca çok önemli görevler Recep (Peker) Bey'e verilmiştir.

⁹ S.Ağaoğlu, **İki Parti Arasındaki Farklar**, Ankara 1947, s.22.

¹⁰ Ümit Özdağ, **Ordu Siyaset İlişkileri (Atatürk – İnönü Dönemleri)**, Ankara 1991, s.54.

Mustafa Kemal'in İstiklal Harb-i Erkanı'nı tecrit ederek Recep(Peker) Bey gibi Milli Mücadelede ikinci dereceden etkili kişilerden müteşekkil bir kadro oluşturmaya çalışması parti içinde problem meydana getirmiş ve karizmaların gruplaşması hali zuhur etmiş ve iki grup meydana gelmiştir. Birinci grup; Mustafa Kemal, İnönü, Recep (Peker) Bey ve bunların etrafında oluşan gruptur ki, bu grubun tek yönlendiricisi Mustafa Kemal'dir. Diğerleri uygulayıcıdır. İkinci grup ise Rauf (Orbay) Bey, Kazım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy), Refet (Bele) Paşalar'dan ve onların etrafında birleşen muhalif gruplardan müteşekkildi. İstiklal Harb-i Erkanı'ndan müteşekkil ikinci grup, karizmatik gücünden dolayı Recep (Peker) Bey'i rahatsız etmiştir. Bu nedenle Mustafa Kemal ile bu kadronun arasını açma yönünde faaliyetlerde bulunmuştur. Rauf Bey'e göre Peker'in bu eylemi Mustafa Kemal'in dışında gelişen, kendilerini onun yanından uzaklaştırmak isteyenlerin arzusu dairesinde meydana gelen bir harekettir.¹¹

Mustafa Kemal ile anılan Paşaların arasını açmak düşüncesi, Recep (Peker) Bey'in bağımsız hareket etme arzusunun sonucunda netice vermemiştir. Recep (Peker) Bey'in Mustafa Kemal'in arzularının aksine, eski arkadaşları ile arasını açabileceğini ve onları geri plana iterek yeni siyasi elitin üyesi olabileceğini düşünmek zordur. Dolayısıyla Mustafa Kemal'in Paşaları kendinden ve iktidardan uzaklaştıran Recep (Peker) Bey'in bu eylemini bilinçli olarak desteklediği tezi daha akla yakındır.¹²

İnönü bu konuda “onlar işin başından beri hep beraberiz, zaferi beraber kazandık bu devleti beraber kuruyoruz, hepimiz aynı derecede söz sahibi olmalıyız, tarzında düşünüyorlar. Muhtelif vazifelerdeyiz fakat söz tesiri eşit olacak diyorlar.”¹³ demiştir.

Görüldüğü üzere Mustafa Kemal düşündüğü inkılapları gerçekleştirebilmek için karizmatik komutanları çevresinden uzaklaştırarak tek söz sahibi olmak istemiş,

¹¹ A.F.Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, II.ksm., s.45.

¹² Ü.Özdağ, a.g.e., s.55.

¹³ İnönü, **Hatıralar**, II, Ankara 1987, s.175.

bunun için de ikinci derece liderleri çevresinde toplamıştır. Böylece düşündüğü bütün yenilikleri karşı çıkmaksızın tam bir sadakatle destekleyecek bir ekip yaratma düşüncesi içine girmiştir. Ancak M.Recep Peker, Mustafa Kemal'i dahi rahatsız edecek dereceye ulaşan tek adamcı zihniyeti onun Mustafa Kemal'in gözünden düşmesine ve bizzat Mustafa Kemal tarafından pasifize edilmesine neden olacaktır.

B. 1923-1930 DÖNEMİ GELİŞMELERİ VE M.RECEP PEKER'İN ÜSTLENDİĞİ GÖREVLER

Mustafa Kemal başlattığı Cumhuriyet sürecini olgunlaştırmak için, zamanı ve şartları çok iyi kullanmıştır. Rauf (Orbay) Bey'in istifasından sonra Heyet-i Vekile Reisliği'ne getirilen Fethi (Okyar) Bey'in icraatının tıkanma göstermesi aslında Mustafa Kemal'in izlediği politikanın bir neticesidir. Fethi (Okyar) Bey'in karşısında hallolunmaz bir hükümet buhranı bulunması, Cumhuriyet'in ilanına giden yolda, Mustafa Kemal'in arzusu dahilinde oluşmuştur ve bu hal onun Cumhuriyet'in ilanı yönünde bir tedbirdir.

Mustafa Kemal, Nutuk'ta yaşanan hükümet buhranını ve gelişen olayların kendisinin olmasını istediği şekilde geliştiğini şöyle dile getirmektedir: “Ben, Mecliste hafi ve muhalif bir hizip keşfettikten, meclis mesaisinde hissiyatım hakimiyetini gördükten ve hükümet heyetinin intizam-ı mesaisinin her gün, esassız bir takım sebeplerle intizamsızlığa duçar edilmekte olduğuna kanaat getirdikten sonra, tatbiki için münasip zaman intizarında bulunduğum bir fikrin tatbiki anının geldiğini hükmetmiştim. Bunu itiraf etmeliyim. Buna nazaran şimdi vereceği malumat ve izahatı anlamak daha kolay olacaktır. Efendiler, Halk Fırkası, Rauf Bey'in gıyaben Riyaset-i Saniye'ye ve Sabit Bey'in Dahiliye Vekaletine namzet intihap ettiği tarih 25 Teşrin-i Evvel (Ekim) 1923 Perşembe günüdür. Aynı günde ve ferdası Cuma günü Heyet-i Vekile Çankaya'da nezdimde içtima etti. Gerek Heyet-i Vekile Reisi Fethi Bey'in ve gerek diğer vekillerin istifa etmeleri zamanının geldiğini ve bunun lazım olduğunu der meyan ettim. Meclisçe yeni Heyet-i Vekile intihabında, Heyet-i Hazıra'ya dahil bulunan vekillerden tekrar intihap edilen olursa onlar, bu

intihaptan sonra istifa ederek yeni Heyet-i Vekile'ye dahil olmayacaklardır, esasını kabul ettik. Yalnız o zaman vekiller gibi intiba olunan ve Heyet-i Vekile'ye dahil bulunan Erkan-ı Umumiye Reisi Fevzi Paşa bu karardan hariç bırakıldı... Bu tarz ve hareketin ve alınan kararın mahiyeti tetkik olunursa şu netice çıkar; Muhteriz vekillerden hiç biri iştirak ederek Mukadderat-ı Memleket'i idare eylemelerinde bir beis görmüyoruz. Fakat ne hükümet teşkiline ve ne de teşkil etseler bile, memleketi idareye iktidar gösteremeyeceklerine emin bulunuyoruz. Meclisi iğfale çalışan muhteris hizip şu ve ya bu tarzda bir hükümet teşkiline muvaffak olabildiği takdirde, bu hükümetin, bir müddet, tarz-ı idaresini ve idaredeki liyakatini takip ve hatta ona muavenet eylemek muvafık kanaatinde bulunduk. Fakat bu suretle teşekkül edecek hükümet, memleket idaresinde ve gayelerimizi takipte acz ve inhiraf gösterirse bunu mecliste tebarüz ettirerek meclisin tenvir eylemek şikkını müreccah mütalaa ettik. Hükümet teşkiline muvaffak olmadıkları halde, hasıl olacak teşettüdün, meclisçe medar-ı intibah olacağı tabii idi. Buhran ve teşettüdü idame tecviz edilmeyeceğinden, işte o zaman, bizzat müdahale ederek, tasavvur ettiğim meseleyi vazetmek sureti ile işi esassından halledebileceğini düşünmüştüm.”¹⁴

Bütün bu gelişmelerden sonra 27 Ekim 1923'te Fethi (Okyar) Bey Hükümeti istifa etti ve 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edildi.

Daha önce Rauf (Orbay) Bey, Heyet-i Vekile Reisliği'nden ayrılırken, Ali Fuat Paşa Meclis İkinci Başkanlığı'ndan ayrılmış, Kazım Karabekir de Birinci Ordu Müfettişliği'ne tayinini istemişti. Bu dönemde, Rauf (Orbay) Bey, Kazım Karabekir, Ali Fuat ve Refet Paşalar'ın önderliğini yaptığı Mustafa Kemal'e karşı muhalefet açıktan yürütölmeye başlanmıştır.

Cumhuriyet'in ilanı muhalif grubu hazırlıksız yakalanmış ve şaşırtmıştı. Muhalif grubun önde gelen isimlerinden Kazım Karabekir Paşa, Cumhuriyet'in ilanına tepkisini şöyle dile getirmektedir: “Ben hem mebus ve hem de bir ordu kumandanı olduğum halde, bana da kimse bir şey bildirmemişti. Bu vaziyet haklı

¹⁴ Atatürk, **Nutuk**, II, s.798-800.

olarak, halkı da orduyu da telaşa düşürdü. Daha dün yüreklerine ferahlık verdiğim zatlar, benden bu şeklin manasını soruyorlardı. Bu vaziyette tabii Cumhuriyet'in ilanının ertesi günü dahi kutlayamadık" yine Kazım Karabekir Paşa, Cumhuriyet'i ilan edişi noktasında Mustafa Kemal'e sitem ederken ve bu eylemi eleştirirken şunları söylemektedir: "İstiklal Harbi'nin tehlikeli günlerinde sonuna kadar feragat gösteren, fedakar arkadaşlarımın rey ve irşadına ihtiyaç gösteren Mustafa Kemal Paşa artık muzaffer bir başkumandan sıfatıyla maiyet kumandanlarına Cumhuriyet'i dikta ettirmiştir. Eski arkadaşlarının rakip olabileceği endişesiyle sui şahsiyetler icadı da lazım gelmişti; bunun için eski arkadaşlarını kötülemek lazımdı. Bunu da hakkıyla yapmıştır."¹⁵

Cumhuriyet'in ilanına, en çok ses getiren eleştiriye Rauf (Orbay) Bey yapmıştır. Rauf (Orbay) Bey, İstanbul basınına verdiği demeçte şunları söylemiştir: "Bence Cumhuriyet kelimesi üzerinde mütalaa ve münakaşa doğru değildir. Benim içtihadım; her millet gibi hür ve müreffeh yaşama liyakatini, tarihte emsaline ender tesadüf edilir tarzda ispat eden asil milletimizin istiklal ve refahının tamamîyetini sağlayan şeklin en doğru olacağı kaidesidir. Kuvvetini yalnız ve yalnız milletin rey ve muvaffakinden alarak ve başka hiçbir saadet ve selamete doğru yükselteceğine zerre kadar şüphe olmayan hükümet şekli işte budur. Millet esasen, bu idare şeklini hak edip, zaferiyle temin eylemiştir .Elverir ki, meseleler milletimizce muhakeme edilerek, malum olsun. Netice behemehal, halkın saadet ve refahına müncer olur. Bu esaslar baki kaldıkça, isim değişikliği hedef ve gayeyi ihlal de tebdil de edemez. Bundan başka, geçmiş bir hükümet tarzının yerine kaim olan hükümetin payidar olabilmesi ancak gideni aratmayacak bir surette, halkın büyük çoğunluğunun arzularına uygun hareketi ve saadetlerini temin ve vatanın istiklali ve şerefini hakkıyla korumak yolundaki başarısı ile kabildir. Aksi takdirde isim ve ya üst tabakada şekil değiştirmekle, gerçek ihtiyaçların temin edilmiş olacağını zannetmek, bilhassa en yakın mazide gördüğümüz bunca acı tecrübeden sonra, fahiş bir hata olur"

¹⁵ **Kazım Karabekir Anlatıyor**, (haz.U.Mumcu), İstanbul 1990, s.109-110.

yine Rauf (Orbay) Bey, bir gazetecinin; “Kuvvetli hükümet nasıl olur” sorusuna şu cevabı vermiştir: “Benim anladığım kuvvetli hükümet vazife salahiyetlerine ve bunların icaplarına müdrik, milli hakimiyet esasını benimsemiş, kanaatlerini ve maruz kalacakları zorlukları ancak ve ancak Millet Meclisi’nde samimi ve açık hasbîhallerle hal ve feshetmek esaslarına sadık ve tecrübeli, olgun bir heyet demektir; yoksa, bazılarının sandıkları gibi zorba yumrukla iş görmek isteyen bir heyete kuvvetli bir hükümet demek asla doğru olamaz. Gerçi, mazide millet tam ve kâmil olarak murakabe yapamadığı için böyle hükümetler görmüşse de, artık bu gibi cüretlere zemin kalmamıştır. Esasen, Büyük Millet Meclisi devamlı şekilde toplantı halinde var olup, eskisi gibi vazifesini yüksek azim ve fedakarlıklarla yapmakta devam ettikçe, bu gibi endişelere de yer kalmaz.”¹⁶

Rauf (Orbay) Bey’in bu beyanatına Halk Fırkası’ndan çok sert reaksiyon gösterilmiştir. Bunun farkına varan Rauf (Orbay) Bey de, beyanatının Cumhuriyet aleyhine söylenmemiş olduğunu belirtmek zorunda kalmıştır. Bu defa, geçiş döneminin yaşanmadığından söz ederek, böyle bir eylemin, uğruna mücadele edilen ana prensiplere zarar vereceğini anlatmıştır. Rauf (Orbay) Bey’e göre, beyanatında Cumhuriyet’e karşı çıkmak yoktur. Şu iki ana esas vardır: “Cumhuriyet’in erken ilan edildiği ve halkın endişesine hak verilmesidir.” Yine ona göre hükümet bunalımı bahane edilerek Cumhuriyet’in ilan edilmesinin mantığı yoktur ve mantık yanlışlığını “...bunun yarın meydana gelecek bir bunalımda Cumhuriyet de mi değişecek” sorusuyla izah etmeye çalışmıştır.¹⁷

Otoritenin her şeyin üstünde olduğuna inanan Recep (Peker) Bey, Rauf (Orbay) Bey’e sert reaksiyon göstererek; “Cumhuriyet’in ilanında acele edildiği” görüşüne karşı çıkıp meclisin ve hükümetin milletin en yüksek müessesesi olduğunu öne sürmüş ve Rauf (Orbay) Bey’e itiraz etmişti.¹⁸

¹⁶ R.Orbay, **Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım**, II, s.135-136.

¹⁷ “*Halk Fırkası’nda Bir Müzakere*”, *Aydın Tarihi*, I, no:3 (Ekim 1923), s.322-328.

¹⁸ *Aydın Tarihi*, I, no:3 (Ekim 1923), s.331.

Rauf (Orbay) Bey ile Recep (Peker) Bey arasındaki Cumhuriyet tartışması daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir. 5 Kasım 1924'te görüşülmeye başlanan Yunanistan'dan gelen Türk göçmenleri yerleştirilmesi ile ilgili gensoru tartışmalarında söz alan Rauf (Orbay) Bey eleştirilerde bulunmuştu. Bu eleştirilere Recep (Peker) Bey, şu şekilde cevap vermişti. "Rauf Bey'in konuşmalarına çok dikkat ettim, sırası geldikçe başka tarifler yaptılar ve fakat Cumhuriyet kelimesini kullanmadılar. Yıllarca bu ülkeyi yönetmiş olan Rauf Bey, nedir bu küskünlük ki sırası gelmiş ve arkadaşları fırsat vermişken bile bu kutsal adı söylememekte direnmişlerdir. Dikkat çekicidir ki Rauf Bey İstanbul'da kıyametleri koparmıştı. Acele oldu, şöyle oldu diye elindeki bütün gücü harcadı. Önünüze geldiği zaman dönüş yaptı ve ant içerek cumhuriyetçiyim, milliyetçiyim dedi. O zaman tam olarak kendisine güvenim vardı. Bugün ki durumu görünce şüphelerim doğmuştur. Bugün ben Kütahya Mebusu Recep, İstanbul Mebusu Rauf Bey'den şüphe ediyorum. Gerçek budur. "Rauf (Orbay) Bey buna karşılık şu cevabı vermiştir;" sekiz saat süren parti görüşmelerinde, milletimden Müdafaa-i Hukuk adayı olarak, Halk Fırkası'na girmek şartı ile aldığım vekillik dairesinde ve tam anlamıyla Cumhuriyetçi olduğumu söyledim. Daha ne söyleyeyim? Sizde gizli defterler, düşünceler varsa bizde yoktur. Rauf cumhuriyetçi midir? Rauf ulusal egemenliğin kayıtsız ve şartsız var olduğu bir vatanın evladıdır ve Türkiyelidir. Rauf cumhuriyetçidir ama Cumhuriyet mi ulusal egemenliğin nedeni yoksa, ulusal egemenlik mi Cumhuriyet'in nedenidir? Şimdi ise, kayıtsız şartsız ulusal egemenlik temeline dayanan bir iradeyi, demokrasi denilen halkın iradesini kurmak için millettten vekillik aldık. Bazı arkadaşlarımız, milletin bu hakkını millettten alıp şu ya da bu makama meclisi fesih ve kanunları red hakkını vermek istediler. İşte buna karşıyım. Millet bilsin, dünya bilsin ki ben en kuvvetli bir şekilde ulusal egemenlik taraftarıyım, ilkem budur. Bu nedenle benim için, halkın egemenliğini kayıtsız ve şartsız gerçekleştirecek olan bu hükümetten başka hükümet şekli yoktur."

Recep (Peker) Bey, Rauf (Orbay) Bey hakkında şüphelerini muhafaza ettiğini, aksini söylemez ise şüphelerinin devam edeceğini söyleyerek kürsüden indi. Rauf (Orbay) Bey ise şöyle cevap verdi: “Sizin her tereddüt ettiğiniz zaman, tekrar tekrar ant içmek zorunda mıyım? Hayır, kimsenin kimseden şüphe etmeye hakkı yoktur.”¹⁹

a. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Görüşmeleri

Görüşmeler sırasında söz alan Saraçoğlu Şükrü Bey ikinci faslın ara başlığının “Vazife-i Teşriyye” yerine “Büyük Millet Meclisi” olarak değiştirilmesini önermiş ama bu öneri dikkate alınmamıştır. 9 ve 10. maddeler genel ittifakla kabul edilmiş, 11. maddenin okunmasından sonra Beyazıt Mebusu Şefik Bey “Türk lafının içinde kadınlar da mevcuttur” diyerek dikkati bu noktaya çekmiştir. Konya Mebusu Refik Bey’in “zaten maksudımız odur, kadınlar da rey verecektir” demiştir. Ahmet Süreyya Bey, 9. maddeye göre ayrıntılı düzenlemenin kanunla yapılacağını kabul edildiğini, bu kanuna göre kadınların oy kullanamadığını ve maddenin bu biçimiyle kabul edilmesi halinde bile “mebus intihabına iştirak edeceklerini ve buraya mebus olarak gelebileceklerini kabul etmemiş olduğumuzu buraya kayıt ve tespit ve işaret ediyorum” demiştir. Daha sonra söz alan Kütahya Mebusu Recep (Peker) Bey, Ahmet Süreyya Bey’in açıklaması ile Türk tabirinin kadınları kapsamadığı anlayışının zapta geçtiğini işaret ederek kendisinin bir önceki maddeyi kadınları da kapsadığı düşüncesi ile onayladığını belirtmiş ve Türkiye’deki durumu ele alarak bütün kadınların bu nitelikte olmadığını, ancak seçilebilecek yeterlilikte kadınların bulunabileceğini öne sürmüştür. Bu sorunu, maddenin kanuna göre yorumlanarak değil kanunun bu maddeye göre değiştirilerek çözülmesi gerektiğine işaret eden Recep (Peker) Bey, Türk kadınının tamamı ile olmasa bile, erkeklerin yapabileceği her şeyi yapabilecek yetenekte olduğunun altını çizmiş ve “Türkiye bir halk devletidir, bir halk cumhuriyetidir. Efendiler, Türk kadını bu Türk halkının hiç olmaz ise yarısı değil midir?” diye sormuştur. Recep (Peker) Bey son olarak, ayrıca belirtmedikçe “her Türk” ifadesinin kadınları da kapsadığını ifade etmiştir. Bu konuşmadan sonra

¹⁹ Tevfik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi, 1839-1950*, Ankara 1995, s.260.

maddeye “kadın erkek her Türk”, “beş yıl oturma” ve “erkek” ifadelerinin eklenmesi ayrı ayrı teklif edilmiş Celal Nuri Bey kasıtlarının erkek olduğunu belirterek, “iltibasa mahal varsa erkek” kelimesi eklenerek kabul edilmiştir. Recep (Peker) Bey “kadın ve erkek her Türk” biçimindeki değişikliğin kabul edilmemesi üzerine, alkışlayanları “kadını hak vermediniz bari alkışlamayın diyerek uyarmıştır.²⁰ Yine Recep (Peker) Bey, Ahmet Süreyya Bey’in ifadelerine karşılık mecliste tepkisini şu şekilde ifade etmiştir; “Efendim, Süreyya Beyefendi’nin ifadelerinden Türk tabirini şümulü dahilinde kadınların olmadığı anlaşılıyor ve bu suretle levama (namuslu) kadınların dahil olmadığı gibi bir vaziyetin zapta geçmesi hasıl oluyor. Bundan evvelki madde de bendeniz elimi kaldırırken kadınlar intihaba iştirak etmek hakkını haizdir kanaati mevcut olarak kabul etmiş ve ona göre reyimi vermiştim (gürültüler). Müsaade buyurunuz kanaat-i acizanemi sükunetle arz edeyim. Hatta bu maddede dahi her Türk tabirindeki mutlakiyet manayı, intihap edebilmek mevkiinde dahi Türk kadınlarının da bulunabileceği kanaati acizasında bulunuyorum. Memleketimizde mevcut bütün kadınların mebus olmak ve yahut ona müşabih vazifede çalışmak için icap edecek derecede yükselmiş olmalarına tamamen kani (inanmış) olmamakla beraber, nüfus zukurunda aşağı yukarı müsavi vaziyette olduğunu zannediyorum. Binaenaleyh meselede hak vermek hukuk-u siyasiye vermek nokta-i nazarından değil alehtlak dünyada mevcut hukukun en basiti ve en birincisi olan intihap etmek ve edilmek şıklarından Türk kadınının da hakkı olduğunu ve bu hakkın Heyet-i Celilenizce teslim buyurulmak lazım geldiği kanaatindeyim. Muhterem arkadaşlarımızdan Zeki Bey demin ifade buyurdular ki, intihap kanunun buna dair ahkamı değişmelidir. Bendenizce, diğer mevcut olan bütün kavaninin ihtiva ettiği mevât, kanunlar asli ve anası olan Kanun-i Esasi’ye göre tadil edilmesi lazım gelir. Yoksa Kanun-i Esasi’nin bu maddesi kabul edildiği zaman ondan kastedildiği mana diğer bir kanunla tenakuz teşkil ederse o kanun asıl imiş gibi bu kanunun bu manasını tağyir etmek doğru değildir. Bendeniz Türk kadını son mücadeleye ve bütün fikri hareketlere asilane; necibane iştirak etmiş olarak telakki ediyorum. Bendenizce Türk kadını;kadınlık

²⁰ Faruk Alpkaya, **Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşu (1923-1924)**, İstanbul 1998, s.296-297.

hayatının teferruatına ait nıkat-ı nazarın serdinden sarf-ı nazar ederek ifade ediyorum ki, biz erkekler için yapmak imkanı olan her şeyi yapabilecek kabiliyet-i tabiyede ve kabiliyet-i fitriyede bir unsurdur. Bunların içersinde yetişmeyen tabaka mevcut olmakla beraber bu tabakanın tabii tekamülünün icap edeceği neticeler üzerinde bunların da bir gün diğerleri gibi her işi görme kabiliyetine gelebileceklerini ümit ediyorum. Elimizdeki projede en esaslı bir nokta mevzu bahistir. Biz diyoruz ki, Türkiye bir halk devletidir, bir halk cumhuriyetidir. Efendiler, Türk kadını bu Türk halkının hiç olmazsa yarısı değil midir? Bendeniz bu nokta-i nazarda Süreyya Beyefendi'nin ifadelerine muhalif olarak bu -her Türk- kelimesi içinde otuz yaşını ikmal etmiş kadınları da dahil addederek el kaldırdım Süreyya Bey; yine intihap kanununda ısrar buyuruyorlar. İntihap kanunu ancak bunun noksanını ikmal eden tali bir kanundur. Asıl kanun, ana kanun Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'dur.” Ferit Bey'in (Çorum) “9. maddeyi kabul ettiniz” sözü üzerine, Recep (Peker) Bey şöyle devam etmiştir; “buradaki her Türk tabirinden (her Fransız tabirinden) Fransız kadınının Türk tabirinin (nüfus-u zukur tabirini) ekseriyet-i azimenin sülusanı ile buraya korsa ancak o zaman olabilir. Yoksa Süreyya Beyefendi'nin tefsiren vuku bulan (nüfus-u zukur) tabiri olmadan bu madde kabul edilirse onun şümulünde kadınlar dahildir. Bendeniz dahil olması fikrindeyim. Aksi olursa o zaman onu rey-i alileriniz halleder. (Nüfus-u zukur) tabiri konmadıkça bu maddenin şümulüne kadınlar dahildir.”²¹

TBMM, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nu görüşmeye 6 Nisan günü devam etmiştir. Meclisin birinci devresinin en önemli sorunlarından birini oluşturan Başkumandanlık konusunu düzenleyen 40. madde üzerinde ilk sözü Eskişehir Mebusu Arif Bey almış ve uzun konuşmasında Başkumandanlığın Reis-i Cumhur'a verilmesine karşı çıkarak bu makamın TBMM'nin manevi şahsiyetinde kalmasını ve savaş durumunda İcra Vekilleri Heyeti'nin uygun göreceği bir kişiye verilmesini ve bu kişinin meclisin tasvibine sunulmasını teklif etmiştir. Encümen Mazbata Muharriri

²¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre II, İctima senesi II, VII/I, içtima 13, .541.

Celal Nuri Bey dünyanın çeşitli ülkelerinde Başkumandanlık makamının Reis-i Cumhur'a verildiğini örneklerle açıklamış ve bu uygulamanın tevazum-ı kuvva demek olmadığını öne sürmüştür. Daha sonra Kütahya Mebusu Recep (Peker) Bey söz alarak o da uzun bir konuşma yaparak, demokrasilerde kurulan sistemin kişilerin hatalarını telafi ettiğini, Başkumandanlık makamının siyasi tesirlerden arındırılması gerektiğini, demokratik devletlerde Başkumandanlık makamının tek adama verildiğini anlatarak bir ay evvel önce kabul edilen Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti'nin ilgasına dair kanunla ordunun kumandasının Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi'ne verildiğini anlatmış ve Arif Bey'in bazı tezlerini değerlendirmiştir. Başkumandanlık ile Hakimiyet-i Milliye ve demokrasinin anlamlarının başka başka olduğunu ileri süren Recep (Peker) Bey, Başkumandanlık vazifesinin icrai bir vazife olduğu hatırlatarak, meclisin manevi şahsiyetinden kaynaklanan bu vazifenin de Reis-i Cumhur'a verilebileceğini vurgulamış ve “vakti seferde” Heyet-i Vekile'nin inhasıl ve Reis-i Cumhur'un tasvibiyle atanan kişinin bu vazifeyi yapabileceğini belirterek bu doğrultuda bir madde teklif edeceğini söylemiştir. Encümen, Recep (Peker) Bey'in bu teklifine katıldığını açıklamış, Bozok Mebusu Süleyman Sırrı Bey, Recep (Peker) Bey'e “meclisin hangi hatayı yaptığını” sormuş, Recep (Peker) Bey'de Divan-ı Muhasebat seçimlerinde hata yapıldığını, meclisin insanlardan oluştuğunu bu insanların da hata yapabileceğini, ancak meclisin hatasını düzeltebileceğini belirtmiştir.

Değişiklik takriri verenlerden Ahmet Süreyya Bey takririni geri almış, Recep (Peker) Bey ise yeniden düzenlemiştir. Bundan sonra Recep (Peker) Bey'in takriri tayini esamiyle oylanmış ve oylamaya katılan 156 mebustan 112'sinin kabul, 42'sinin ret ve 2'sinin müstenkif oyu ile kabul edilmiştir. Böylece Teşkilat-ı Esasiye Kanunu teklifinin ve en tartışmalı maddelerinden biri uzun tartışmalardan sonra, fakat meclis içinde bir kırıngılığa ya da kavgaya yol açmadan bir orta yol bulunarak çözülmüştür.²²

²² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, İctima senesi II, VII/I, İctima 13, s.543.

Bu maddelerden sonra, Kanun-i Esasi Encümeni'nin çalışmaları sırasında gazetelerin “veto hakkı” olarak niteleyerek eleştirdikleri Reis-i Cumhur’a kanunları meclise geri gönderme hakkını veren 35. madde görüşülmeye başlanmıştır. Kütahya Mebusu Recep (Peker) Bey, veto hakkının başka bir şey ve bu maddenin amacının kanunların ikinci bir defa görüşülebilmesini imkan sağlamaktan ibaret olduğunu örneklerle açıklamış ve encümenin tadilat teklifi ile maddenin kabul edilmesinin iyi olacağını belirtmiştir.²³

1924 Tarihli yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun hazırlanmasını temel bir mesele olarak gören Mustafa Kemal Paşa, fesih olarak tanımlanan seçimlerin yenilenmesine ilişkin 25.madde görüşülürken Recep (Peker) Bey’in tadil teklifi doğrultusunda oy kullanan 71 mebusun desteğini alabilmiştir. Çok daha temel konularda meclisin desteğini sağlamayı başaran Mustafa Kemal Paşa’nın fesih ve veto hakları konularında amacına ulaşmamasının nedenini, yeni bir devlet kuran TBMM’nin, bu özelliğinden aldığı güç ile, bütün yetkilerin tek kaynağı olma anlayışını kıskançlıkla korumasını da görebiliriz.

b. Rauf Orbay – M.Recep Peker İlişkisi

1923 seçimlerinin birkaç bağımsız dışında Mustafa Kemal’in adayları tarafından kazanıldığı bilinmektedir. Buna rağmen ikinci TBMM’de muhalefet kısa sürede kendini gösterdi. Muhalifler düşüncelerini önceleri Halk Fırkası’nın meclis gurubunda açıklıyorlardı. Sonraları meclis genel kurulunda da eleştirileri yüksek sesle dile getirilmeye başlandı. Muhaliflerin başını eski Başvekil Rauf (Orbay) Bey çekiyordu. Rauf (Orbay) Bey’in “Cumhuriyet aceleye getirildi” biçimindeki demecinin kopardığı gürültünün yanında Rauf (Orbay) Bey başbakan olduğu dönemde Lozan görüşmelerinin yönetimi açısından İsmet Paşa ile fikir ayrılığına düşmüştü. O günlerden itibaren de meclis içinde kırılganlığını sürdürmüştü.²⁴

²³ F.Alpkaya, a.g.e., s.358-363.

²⁴ Tefik Çavdar, a.g.e, s.258-259.

Recep (Peker) Bey, Ferit Bey'in olaylı bir şekilde Dahiliye Vekilliği görevinden ayrılmasından sonra 21 Mayıs 1924'te onun yerine Dahiliye Vekaleti'ne getirildi. Recep (Peker) Bey'in Ferit Bey'in yerini almasıyla sonuçlanan olaylar şöyle başladı:

2 Nisan 1924 tarihli İstanbul gazetelerinin bazılarında zengin Ermeniler'in Türkiye'ye dönüşüyle ilgili yazılar yazılmaya başlamıştı. Konu mütareke yıllarında yabancı pasaportla yurt dışına çıkan bazı Ermeni ve Rum zenginleri ve malları ile ilgiliydi. Daha sonra hükümet tarafından bu mallara el konulmuş, ayrıca söz konusu kişilerin Türkiye'ye dönemeyecekleri ve malların da sahip çıkamayacakları konusunda da Lozan'da anlaşmaya varılmıştı. Ancak 1924 yılı başlarında zengin Ermeniler'den bir kısmının yurda dönerek, mallarını geri aldıkları, ayrıca bazı nüfuslu kişilerin de bunlara yardımcı oldukları ve ortada büyük parlar döndüğü söylentileri yaygınlaştı.²⁵

Tahkikat komisyonu Ferit Bey'in zıt emirler verdiğini tespit etmiştir. Buna rağmen mecliste yapılan gizli toplantıda Ferit Bey'in mesuliyeti olmadığına karar verilmiştir.²⁶ 20 Nisan 1924 tarihli Vatan gazetesinde "günün meselesi - Ferit Bey" başlıklı bir yazı yayınlandı. Bunun üzerine Ferit Bey, bazı Ermenilerin İstanbul'a gelmesi emrini kendisinin verdiğini söyledi. 28 Nisan tarihli gazetelerde de, daha önce Damat Ferit kabinesinde Nafia Nazırı olan Ferit Bey'in o zamanki Vekiller Heyeti adına Refet (Bele) Bey'e çektiği Milli Mücadele ve Mustafa Kemal aleyhine hazırlanmış, 8 Temmuz 1919 tarihli şifreli telgrafı yer aldı. Ferit Bey, bunun Refet Paşa ile aralarında bir parola olduğunu iddia etti ve Refet Paşa'nın bu açıklamayı doğrulamasını istedi. Refet Paşa, Ferit Bey'i doğrulamadı. Böylece Ferit Bey 21 Mayıs 1924'de istifa etti.²⁷ Ali Fuat Cebesoy, Refet Paşa'nın kendisine çekilen şifreli

²⁵ Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1922-1944**, , III, İstanbul 1970, s.114-119.

²⁶ A.F.Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, II. ksm., s.82-83.

²⁷ İlhami Soysal, **150'likler**, İstanbul 1985, s.58.

telgraf hakkında önce yorumda bulunmak istemediğini daha sonra bunu Ferit Bey'in lehinde yorumlamaya çalıştığını belirtmektedir.

Recep (Peker) Bey'in Dahiliye Vekilliği'ne getirilmesinde Mustafa Kemal'in Meclis üzerinde otoritesini sağlamlaştırmak istemesi etkili oldu. Fethi Okyar hükümetinde Dahiliye Vekilliği'nden istifa eden Ferit Bey'in yerine ve zayıf kalan Mübadele İmar ve İskan Vekaleti'ne otoriter olan Recep (Peker) Bey atandı.²⁸

Bu görevleri devam ederken mecliste 20 Ekim 1924 günü Mübadele İmar ve İskan Vekaleti'ne yöneltilen soru önergesini Recep (Peker) Bey muhalefete saldırı bahanesi yapmış, Rauf (Orbay) Bey'in cumhuriyetçi olmadığı iddialarını ileri sürmüştür. Meclisteki bir tartışmada, Recep (Peker) Bey'in "buraya çıktılar sırası geldi, icap etti başka tarif yaptılar. Cumhuriyet kelimesini telaffuz etmediler. Muhterem arkadaşlar latife etmiyorum. Büyük bir inkılaptan çıktık, münevver bir istikbale gidiyoruz. Bütün ahkamı, bütün şeraiti ve bütün vuzuhu ile bir hedefe doğru yürüyoruz. İçimizde bir mebus sıfatı ile bulunan ve bu kadar senelerde memleketi idare etmiş olan Rauf Beyefendi, neden bu küskünlük ki sırası gelmiş ve arkadaşlar bilvesile fırsat vermişken, bu mukaddes ismi telaffuz etmemekte inat ve ısrar etmişlerdir? Bunu hiçbir mebusun diğer mebusa bu gün Cumhuriyet demedin, yarın dedin diye sormaya hakkı yoktur. Bunu demek istemiyorum fakat şayan-ı dikkattir, bu zat İstanbul'da kıyametleri kopardı ve biliyoruz acele oldu, şöyle oldu diye elimden gelen her kuvveti sarf etti ve huzurumuza çıktığı zaman bütün onlardan ricat etti ve yemin ederek dedi ki ; ben cumhuriyetçiyim, ben milliyetçiyim. Emniyet-i tamme ile kendisine emniyet vardı. Bu gün ki vaziyeti görünce şüphem vasıl olmuştu. Şüphe mi ediyorsunuz? Beraat-ı zimmet asıldır, diyorlar. Halbuki bu gün bu nazariyeyi gördükten sonra ben Kütahya Mebusu Recep Bey, İstanbul Mebusu Rauf Bey'den şüphe ediyorum. (Bravo sesleri, alkışlar). Eğer böyle Recep (Peker) Bey gibi aciz bir arkadaşını kendilerinin bu tarzdaki muannidane vaziyetinde mühlhem olan bu kanaatin yanlış olduğuna ikna etmeyi kendileri için bir mesele addederlerse, çıksınlar

²⁸ Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1929-1931)**, Ankara 1981, s.101.

kürsüde veya başka bir mahalden söylesinler ki; öyle bir tereddüde mahal yoktur. Aksi takdirde Rauf Bey'in Cumhuriyet'e olan mecburiyetinden şüphem vardır ve bu şüphem devam edecektir. Hakikat budur.

Muhterem arkadaşlar; içinde yaşadığımız hakikatin şeraitini bir dakika için ihmal etmemek lazımdır. Muhterem arkadaşlar; bugüne kadar kan içinde yoğrularak bu davayı, bu mukaddes vatanın itila-i katisini temin edecek olan bu davayı bugün ki mertebeye kadar getirdik. Bu günden sonra en büyük hata, tereddütler, şüpheler, vuzuhsuzluklardır ve bunların nereye varacaklarını kimse bilemez. (Bravo sesleri). Bu gün burada hazır bulunan muhterem arkadaşlarımdan çok rica ederim, benim bu heyecanımı ve bu elemli tahassusatımı ve bu tarzı ifademdeki belki şiddeti ve bütün bu teessüratımı ifade eden sözlerimi bana bağışlasınlar. Kusurlarımda bir kabahat yapmamış olarak kürsüden inmiş olursam mesut olacağım” sözleri ile hakarete varan tavır içine girdiğini görüyoruz ve bu sözlerinden sonra Recep (Peker) Bey, Rauf (Orbay) Bey tartışması karşılıklı sataşmalara dönmüştür.

Rauf (Orbay) Bey, Recep (Peker) Bey'in bu sert sözlerine karşılık kürsüye gelip “evet onu ifade ediyorum. Şimdi efendiler; Rauf Cumhuriyetçi midir, değil midir diye şüphe varmış” ifadeleriyle söze başladığında Recep Bey sözünü keserek “evvelce yoktu, şimdi hasıl oldu” şeklinde sataşmada bulununca, Rauf (Orbay) Bey “sizin her vakit ve her tereddüt ettiğimiz zamanda ben tekrar yemin ve tekrar kasem etmeye mecbur muyum? (Mecbursun sesleri) Hayır efendiler! Kimsenin kimseden şüphe etmeye hakkı yoktur” sözleri ile Recep (Peker) Bey'e sert bir karşılık vermiştir.²⁹

Recep (Peker) Bey adeta muhalefeti yıpratarak karizmalarını yok etmeye çalışmakta ve İstiklal Harp-i Erkanına karşı reaksiyon oluşturmaya gayret etmektedir.

Rauf (Orbay) Bey halife ile olan diyalogu sert tartışmalara sebebiyet vermiştir. Bu diyalogundan dolayı cumhuriyetçiliği sert bir şekilde tartışılmıştır. Rauf

²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II., İctima Senesi II, X, İctima 3, s.112.

(Orbay) Bey'in halife ile olan yakın diyalogunun sebebi halifecilikten ziyade, muhtemel bir askeri diktatörlüğe “ruhani” bir nüfuzla karşı koymaktı.³⁰

Recep (Peker) Bey ise inkılapçı tavrını en belirgin bir şekilde ortaya koyarak kendisine göre yok edilmesi gereken geleneksel sistemin öğelerine mutedil bir şekilde yaklaşanlara dahi tahammül edememekte, bunlara karşı tasfiye girişimi diyebileceğimiz eylem tarzı ile yıpratma ve partiden uzaklaştırma faaliyetlerini sürdürmektedir.

Recep (Peker) Bey ve Rauf (Orbay) Bey çekişmesi diğer konularda da kendini göstermiştir. Nitekim mübadil ve muhacirlerin yerleştirilmesi ile ilgili olarak Hoca Esat Efendi'nin Mübadele İmar ve İskan Vekili Refet (Bele) Bey'e bir suali ile başlayan ve Refet (Bele) Bey'in Meclis Başkanı Vekilliğine seçilmesi ile gelişen olaylardan sonra söz konusu vekalet boşalmıştır. Hoca Esat Efendi'nin sorusunun gensoruya çevrilmesinden sonra meclisteki tartışmalar daha ziyade Peker, Rauf (Orbay) Bey arasında ve oldukça gergin bir ortamda devam etti.³¹

Bu gensoru 5 Kasım'da mecliste görüşülmeye başlandı. 1 Kasım'da Dahiliye Vekili Recep (Peker) Bey'e İmar ve İskan Vekilliği sebebiyle devredilen mübadele meselesi muhalifleri güçlü bir muhatapla karşı karşıya getirdi. Hükümet başkanı olarak İsmet Paşa'nın, gensorunun sadece bir bakanlığı değil bütün hükümeti ilgilendirdiği şeklindeki, görüşü oylanarak kabul edildi.³²

Görüşmelerde ilk sözü alan Recep (Peker) Bey oldu. Uzun açıklamalar yaparak konuştu. Muhalifler oturdukları yerlerden Recep (Peker) Bey'e kısa sataşmalar yapıyorlardı Recep (Peker) Bey konuşmasının devamında; “...hükümet milletin huzurunda bağrını sorumluluğa açmış olarak daima karşınızdadır” dedi ve ekledi “memleketin gizliliğe, kapalılığa, belirsizliğe ve kararsızlığa tahammülü

³⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl**, İstanbul 1984, s.108.

³¹ Peker'in İmar İskan Vekaletine getirilmesi ve Rauf Bey ile arasında geçen tartışmalar için bkz. A.F.Cebesoy, **Siyasi Hatıralar**, s.105-107.

³² Yaşar Kalafat, **Şark Meselesi Işığında Şeyh Said Olayı Dönemindeki İç ve Dış Olaylar**, Ankara 1992, s.80.

yoktur. Açıktan açığa tenkit yapılmadan, her gün ufukta bir takım tehlike bulutlarının dolaştığını fısıldayarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin, bu körpe varlığın yapısında zararlı karışıklıklar varmış gibi göstermek bu memlekete karşı hainliktir... Herkesin köşede, bucakta, koridorlarda, şurada burada gerçek dışı, asılsız bir takım kuruntularla kamuoyunu bulandırmaktansa, bu herkese eşitlikle açık olan millet kürsüsüne çıkıp oradan söylemesi lazımdır. Gerçekler söylenmez ve yine bu asılsız kuruntuya dayanan telkinlerde bulunulmaya devam edilirse, bunu yapanların bu memleketin kaderiyle içten ve sağlam bir bağlantıları bulunmadığını hükmedeceğim. Ben kendim bunu böyle kabul edeceğim. Sanırım ki, millet de böyle kabul edecektir...”³³

Görüşmelerde söz alan Rauf (Orbay) Bey görüşmelerden pek çoğunun ilgisizlik ve kötü muamele sonucu ölmüş olmasını korkunç bir skandal olarak dile getirmişti.³⁴ Tartışmalar büyüdü. Bir soruşturma komisyonu kurulmasını isteyen Rauf (Orbay) Bey ile kendisini Cumhuriyete ihanet ile suçlayan Recep (Peker) Bey arasında hakarete varan tartışmalar geçmişti. Rauf (Orbay) Bey'in sözleri bir ara kendisinin Kafkasyalı (Çerkez) olduğuna değinilerek “ataların nerden geldiyse, oraya git” gibi sözlerle kesildi. Bununla beraber İsmet Paşa tartışmalar sonunda güvenoyunu rahatlıkla elde etti.³⁵

Görüldüğü gibi görüşmeler gensoru özelliğini kaybetmiş, takririn tartışmaları da daha çok şahsiyetlerin savunulması şeklinde devam etmişti. Rauf (Orbay) Bey'in yıpratılması işi Recep (Peker) Bey tarafından üstlenilmişti.³⁶

c. Hilafetin İlgası ve Osmanlı Hanedanlarının Yurtdışına Çıkarılması

Tarih boyunca Türkler doğudan batıya doğru ilerlemişlerdi çağdaş bir hükümet batı tarzı bir hükümet demektir. “Medeniyete girmek arzu edip de, garba teveccüh etmemiş millet hangisidir?” Onun inandığı İslamiyet'te akıl ve ilerleme

³³ Atatürk, **Nutuk II (1920-1927)**, Yay. haz. Prof.Dr. Zeynep Korkmaz, Ankara 1984, s.584.

³⁴ Osman Okyar, Mehmet Seyit Danlıoğlu, **Fethi Okyar'ın Anıları-Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye**, Ankara 1997, s.35.

³⁵ L.Kinross, **Atatürk, (Türkçesi, Necdet Sander)**, İstanbul 1998, s.470.

³⁶ Y.Kalafat, a.g.e., s.80.

karşıtı olan hiçbir şey yoktu ama Türkiye'ye istiklalini veren bu Asya milletinin mantığa uymayan batıl inançlardan oluşan ikinci bir dini daha vardır. İkinci dini savunan, “bu cahiller, bu acizler” zaman içinde aydınlanacaklardır. Eğer ışığı görmezlerse, kendi kendilerini yok edeceklerdi. “Onları kurtaracağız” halifeden söz ederken, Mustafa Kemal sözcüklerini dikkatli seçiyordu bu makamın varlığını haklı gösterecek bir tek tarihi ya da işlevsel neden olmadığını biliyor ve eğer bu unvan kendisine verilseydi, derhal istifa etmiş olacağını söylüyordu. Hilafet eski bir geleneğe duyulan saygı nedeniyle sürdürülmüştü. Ama sonuçta Türkler bu makamın bedelini ödemekle nüfuzu altında kalmak zorunluluğunu taşıyan tek Müslüman ulus olmuşlardı. Savunulması olanaksız bir durumdu. Cumhuriyet ilan edilir edilmez Halife Abdülmecit topun ağzında bulunduğunu fark etti. Derhal Mustafa Kemal'e bir kutlama telgrafi çekti. Bundan önce annesinin ölümünde baş sağlığı dileğinde de evlendiği zaman kutlayıp ardından bir armağan gönderdiğinde Mustafa Kemal halifeye uzun ömürler dileyen, süslü püslü saygılı yanıtlar vermişti. Bu kez iyi niyete teşekkür eden kupkuru tek bir cümle ile yetindi.³⁷

29-30 Ekim gecesi 101 pare top atışı yeni rejimin doğuşunu kutlarken Rauf (Orbay) Bey ile Refet (Bele) Bey İstanbul'da idi. Kazım Karabekir ise, yeni görevi olan İstanbul'daki Birinci Ordu Müfettişliği'ne gitmek üzere Trabzon'da bulunuyordu. Her üçü de meclis üyeleri olmalarına rağmen, garnizon komutanlarına top atışı emri gönderildiğinde kendilerine bilgi verilmemişti.³⁸ İstanbul'daki komutan Şükrü Naili Paşa, Mustafa Kemal'in Selanik'ten eski bir arkadaşıydı. Ankara'dan gelen resmi telgraf kendisine eski kentteki belediye yetkililerinin verdiği bir kabule katıldığı sırada iletildi. Telgrafi konuklara okuduğunda, alkışlarla karşılandı. Mustafa Kemal 1927'de yaptığı konuşmasında bunu, İstanbul halkının gerçek duyguları olarak tanımlarken Rauf (Orbay) Bey'in gönülsüz tepkisiyle kıyasladı.³⁹ 10 Kasım'da İstanbul'a ulaşan Kazım Karabekir'i karşılayan Rauf (Orbay) Bey, Refet (Bele) Bey

³⁷ *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (ATTB)*, ayrı cilt, 1991, s.509, 511, 512, 552.

³⁸ Uğur Mumcu, *Kazım Karabekir Anlatıyor*, İstanbul 1990, s.108.

³⁹ Atatürk, *Nutuk*, Ankara 1989, s.544-545.

ve bir grup gazeteci Ankara'dan gelen haber, Mustafa Kemal'in kendine yeni bir maiyet edindiğini ve tam anlamıyla otoritesini kurma yolunda ilerlediğini gösteriyor dediler. Kazım Karabekir anılarında gazetecilere Mustafa Kemal'in padişah ve halife olmasını dostlarının önlediğini ve onun da buna karşılık bir çıkış yaparak Cumhurbaşkanı olduğunu açıkladığını yazacaktı. Şimdi Mustafa Kemal eski dostlarını Cumhuriyet düşmanı ve padişah yanlısı diye tanıtarak, yaşamı boyunca bu makamı elinden bırakmayacaktı.⁴⁰ Kazım Karabekir'in belleği bundan sonraki olaylarla karışmış olabilir ve herhalde yazdıklarına oranla daha dikkatli konuşmuştur. Ne var ki, Mustafa Kemal'in eski dostlarının onu yerinden etmek için güç birliğine giriştikleri ve İstanbul'daki en etkili gazetelerin desteğini aldıkları gerçektir. Mustafa Kemal'in meclisteki taraftarları ise 8 Aralık'ta üyeleri arasından İstiklal Mahkemesi kurarak özellikle basının içindeki bozguncuları temizlemek üzere İstanbul'a gönderdiler ve böylelikle tepkilerini gösterdiler.⁴¹

12 Kasım'da halife Abdülmecit, Karabekir'i kabul etti. Üzücü bir görüşmeydi. "Benim bu sarayda resim takımlarım bir iki bohçam var, " dedi. Halife gözlerini yerden kaldırmadan, "istemezlerse bunları alır giderim" dedi. Abdülmecit'in istifa etmeye hazır olduğu söylentileri yayılınca, İstanbul Barosu Başkanı Lütfü Fikri (Düşünsel), 15 Kasım'da Tanin gazetesinde yayınlanan yazısında, yaşamı tehlikede bile olsa makamında kalması için halifeye çağrıda bulundu. Aynı gün Rauf (Orbay) Bey ile Adnan (Adıvar) Bey'i kabul eden halife, Mustafa Kemal'i eleştirenlerin tarafını tutuyormuş izlenimini güçlendirdi.

İsmet Paşa, Rauf (Orbay) Bey'in halifeyi ziyareti konusunda durdu ve halifenin Türk politikasına karışma girişimini vatana ihanet olarak nitelendireceği uyarısını yaptı. Kendilerine tanınan sınırların içinde kalan halifelere her zaman Türkiye'de saygı duyulacaktı.⁴² Sonra İsmet Paşa, Rauf (Orbay) Bey'e partinin lehinde mi yoksa aleyhinde mi çalışacağını sordu. Kararı ancak kendisi verebilirdi.

⁴⁰ U.Mumcu, a.g.e., s.112-113.

⁴¹ M.Goloğlu, **Cumhuriyet'e Doğru**, Ankara 1971, s.3.

⁴² Seçil Akgün, **Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik**, İstanbul 1981, s.145.

Ama parti de, Rauf (Orbay) Bey de birbirlerinden kopmaya henüz hazır olamadığından toplantı hiç sonuca ulaşmaksızın, yanlış anlamaların açıklığa kavuştuğu ve bu durumun basın yoluyla duyurulacağı kararı alınarak sona erdirildi. Ne var ki, verilen ikinci bir önerge ile parti başkanlığına, politik açıdan duyarlı olan noktaları basından saklı tutma hakkı tanındı.⁴³

İstanbul'da meclisin yeni başkanı Fethi (Okyar) Bey ile karşılaşan Kazım Karabekir, Mustafa Kemal ile eski dostlarının arasındaki ilişkilerin düzeltilmesine yardımcı olmasını istedi. 7 Aralıkta da komutanlardan ordu ile politika arasında bir seçim yapmalarının istenmesini resmi olarak önerdi. Aktif görevde bulunan komutanlar meclis üyeliklerini sürdürmemeliydiler. Fethi (Okyar) Bey bu konunun komisyonda görüşülmekte olduğu için Kazım Karabekir'in önerisinin tekrar işleme konmayacağını belirtti. 19 Aralık 1923'te meclis, askerlerin politikaya karışmasını sona erdiren bir yasayı oyladı. Daha önce seçimle meclise gelmiş olanlar, dönem sonuna kadar görevlerini sürdürecekler ama ordu üzerinde etkili konumlarda bulunduklarından, parlamento tartışmalarına katılamayacaklardı.⁴⁴

Mustafa Kemal, 1 Ocak 1924'te Uşakizade Köşkü'nde dinlenmek için İzmir'e gitti. Üç hafta sonra 22 Ocak'ta başvekilten bir telgraf geldi. İsmet Paşa, basının kişiliğine karşı saldırılarından ve Ankara'dan gelen resmi ziyaretçilerin kendisini boykot etmelerinden halifenin tedirgin olduğunu bildiriyordu. Durumu görüşmek için önce bir görevliyi Ankara'ya göndermeyi ya da oradan bir temsilci istemeyi düşünmüştü ama bu girişimin yanlış yorumlanacağından korkarak vazgeçmişti. Ne var ki, halife kendi hazinesinden karşılayamadığı giderleri için, hükümetten 15 Nisan'da kendisine söz verilen paranın gönderilmesini istiyordu. İsmet paşa bu konunun kabine toplantısında görüşüleceğini de ekliyordu. Mustafa Kemal harekete geçmenin zamanı geldiğine karar verdi, ama her zaman olduğu gibi fikrini kendine saklayarak dikkatlice zemini hazırladı. Önce İsmet Paşa'nın talimat isteğini derhal

⁴³ Rauf Orbay, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e:Yüzyıllımızda Bir İnsanımız, Kazancı**, İstanbul 1992, s.264.

⁴⁴ M.Tunçay, a.g.e., s.113-114.

yanıtladı. Yapılan eleştirilere halifenin kendisinin neden olduğunu açıkladı. İç ve dış politika konularında Abdülmecit eski padişahların yolunu izler gözükiyordu; yabancı temsilcilerle görüşüyor, yedek subayların şikayetlerine kulak veriyor, saraylarında görkemli bir yaşam sürüyordu. Üstlendiği makamın dini ya da siyasi bir geçerliği olmadığını anlaması gerekirdi. Cumhuriyet devleti görevlilerinin kendisiyle temas kurmalarını istemek Cumhuriyet hükümetine bir meydan okumaydı. Bütçesi Cumhurbaşkanı'ndan daha düşük olmalıydı; kişisel bir hazinesi bulunmamalıydı; yanında çalışanların sayısı azaltılmalıydı ve izin alınmadan satılmasını önlemek için mal varlığı kayda geçirilmeliydi. Telgrafın sonunda, Fransa'nın devrimden yüz yıl sonra bile kral hanedanını ülkeye sokmayı reddettiğini ve Türkiye Cumhuriyeti'nin de hala saltanatın geri dönmesi hayali ile yaşayan bir hanedanın mensuplarıyla yürüttüğü ilişkilerde, anlamsız bir nezaket uğruna kendini feda etmemesi gerektiği bildirilmişti. Hükümet buna göre davranmalı ve kendisine bilgi vermeliydi.⁴⁵

Mustafa Kemal, ilk olarak ordunun desteğini alacağından kesinlikle emin olmak zorundaydı. 2 Şubat 1924'te Kazım Karabekir. İsmet Paşa ile Milli Müdafaa Vekili Kazım (Özalp)'ın İzmir'deki askeri tatbikatı izlemeye gittiklerini öğrenince şaşkınlığa uğradı. Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) da onlara katılacağından, o da gitmeye karar verdi.⁴⁶ Mustafa Kemal hilafetin kaldırılması kararını İsmet (İnönü), Fevzi (Çakmak) ve Kazım (Özalp) ile bu tatbikat sırasında almıştı. Aynı zamanda iki önlem daha alınacaktı: Öğretim ile eğitim birleştirilecek, dini kanunların uygulanması ve dini vakıfların yönetilmesiyle ilgilenen Şer'îye ve Evkaf Vekaleti kaldırılacaktı.

Karar alındı ancak hemen açıklanmadı. Mustafa Kemal 23 Şubat'ta Ankara'ya döndü. 1 Mart'ta meclisin yeni dönemini açarken yaptığı konuşmada saltanattan ayrı olarak bir hilafet makamının sürdürülmesini mecliste savunmuş olan Mustafa Kemal, artık bu kurumu meclisin sona erdirmesini bekliyordu. Parlamento imayı anladı. 2 Mart'ta Halk Fırkası parlamento gurubu üç yasaı resmen onaylamak

⁴⁵ Atatürk, a.g.e., s.562-563.

⁴⁶ U.Mumcu, a.g.e., s.129-131.

için toplandı. Birinci önerge Şer'îye ve Evkaf Vekaleti ile Erkanı Harbiye Vekaleti'nin kaldırılması ve Genelkurmay Başkanı'nın Bakanlar Kurulu'ndan çıkarılması konusundaydı. İkinci önerge eğitim ve öğretimin birleştirilmesini öngörüyordu. Üçüncüsü ise hilafetin kaldırılması ve Osmanlı hanedanına mensup olanlarının tümünün Türkiye'den çıkarılmasını öngörüyordu. Ertesi gün üç önerge meclise sunuldu ilk iki önerge kısa bir tartışmadan sonra kabul edildi.⁴⁷ Üçüncü önerge halifelik kaldırılması ve Osmanlı hanedanının Türkiye Cumhuriyeti dışına çıkarılması hakkındaki kanun teklifi Urfa Mebusu Şeyh Saffet Efendi ve aralarında Recep (Peker) Bey'in de bulunduğu 53 millet vekili tarafından 3 Mart 1924'te meclise sunulmuştur. Görüşmelerde Recep (Peker) Bey'in söz alarak hilafetin kaldırılmasını savunduğu ve ikinci mecliste tek bağımsız millet vekili ilan ve memlekette çok daha önemli işler varken hilafet konusunun meclise getirilmesini erken bulduğunu söyleyen Zeki Bey'i de Cumhuriyet ilkelerine sadakatsizlikle suçladığı görülür.⁴⁸

Recep (Peker) Bey'in bağımsız milletvekili Zeki Bey karşısındaki tavrı açık ve kesin olmakla birlikte, o zaman İstanbul Baro Başkanı olan ve hilafet makamının yeri, nüfuzu ve önemi hakkında Tanin gazetesinde bir yazı yazan ve bu nedenle mahkum olan Lütfü Fikri Bey'in affedilmesini istemişti. Lütfü Fikri Bey'in beş yıllık kürek cezasına mahkum edilmesine sebep olan olay şöyle başlamıştı: Ağa Han ve Emir Ali tarafından Başvekil İsmet Paşa'ya gönderilen, hilafetin korunması dileğini ifade eden mektup 5 Aralık 1923'te Tanin ve İkdâm gazetelerinde, 6 Aralık 1923'te Tevhid-i Efkar gazetesinde yayınlanmıştı. Bu gazeteler Cumhuriyet'in ilan tarzını da tenkit eder mahiyette yayınlar yapıyorlardı. İcra Vekilleri Heyeti, İstanbul'a bir İstiklal Mahkemesi gönderilmesini kararlaştırdı. Bu karar 8-9 Aralık 1923'te meclis tarafından onaylandı. Mahkeme İstanbul'a geldikten üç gün sonra 13 Aralık 1923'te savcılıktan verilen emir ile İstanbul Baro Başkanı Avukat Lütfü Fikri Bey nezaret altına alındı. Lütfü Fikri Bey 10 Kasım 1923 tarihli Tanin gazetesinde "Huzur-i

⁴⁷ Seçil Akgün, a.g.e., s.182-192.

⁴⁸ M.Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri**, Ankara 1972, s.13-23.

Hazreti Hilafet Penahiye” başlığını taşıyan halifenin istifa söylentileri nedeniyle kaleme almış olduğu, hilafet makamının önemini belirten bir açık mektup yazmıştı. Bu yazı nedeniyle yargılanan Lütfü Fikri Bey’in mahkemesi 19 Aralık 1923’te başladı ve mahkeme sonucunda tevkif tarihinden itibaren beş yıl müddetle kürek cezasına mahkum edildi. Hüküm verildikten sonra, Lütfü Fikri Bey hükmün kaldırılmasını ve haklarının iadesini istedi. Bunun üzerine Meclis Adliye Encümeni, Lütfü Fikri Bey’in affı konusunda bir kanun tasarısı hazırladı. Hazırlanan tasarı Lütfü Fikri Bey’in dilekçesi ve Sivas Mebusu Halis Turgut Bey’in takriri Meclis Genel Kurulu’na verildi. Meclis Genel Kurulu görüşmelerinde; bazı mebuslar, Lütfü Fikri Bey’in dilekçesinde af talep etmediği için affolunmaması gerektiğini savundular. Bazıları ise meclisin hükümlerlik haklarını kullanarak bir mahkumu affedebileceğini savundular. Bu tartışmalar üzerine Recep (Peker) Bey söz aldı ve diğer mahkumlar yanında Lütfü Fikri Bey’in de affedilmesini istedi. Böylece 14 Şubat 1924’te Lütfü Fikri Bey’in, Hafız İbrahim ve Ali Osman affedildiler. Camilerde vaaz vererek, kitap yazıp halkı gericiliğe teşvik etmekle suçlanan Ankaralı Hafız İbrahim’in davasına önce bakılmıştı ve bir yıl hüküm giymişti. Eski Sandalcılar Cemiyeti Başkanı Ali Osman ise ittihatçılarla işbirliğinden ve hükümeti devirme girişimlerinden suçlanmış o da bir yıl hüküm giymişti.⁴⁹

Yasalar Osmanlı şehzadelerine eşyalarını toplayıp ülkeyi terk etmeleri için on gün süre vermişti. Halife ise hemen ayrılmak zorunda idi. Yasa onaylanır onaylanmaz İstanbul Valisi ile emniyet müdürü, doğrudan Dolmabahçe Sarayı’na giderek Abdülmecit’e derhal yola çıkmak için hazırlanmasını söylediler. Öfkeye kapılan halife valiyi kovdu. Bunun üzerine emniyet müdürü gerekirse kendisini zor kullanarak götürmek için emir aldığını bildirdi. Saray sarılmış ve telefon hatları da kesilmiş olduğundan Abdülmecit’in boyun eğmekten başka çaresi kalmamıştı. Orient Express’in son durağı olan Sirkeci Garı’na götürülüp Avrupa’ya giden trene bindirileceği söylendi. Aslında daha farklı bir plan yapılmıştı. Halkın tepkisinden

⁴⁹ H.R.Soyak, **Atatürk’ten Hatıralar**, I, İstanbul 1973, s.224-225-237-240.

çekinen yetkililer daha az dikkat çekecek bir çıkış yoluna karar vermişlerdi. Halife ile ailesini ve görevlileri arabayla Çatalca'ya götürüp İstanbul dışından trene bindireceklerdi.

4 Mart 1924 sabahı saat 5'te Halife Abdülmecit yanında dört karısından ikisi, oğlu, kızı, başmabeyncisi, özel doktoru ve katibi ile birlikte yola çıktı. Gece yarısına kadar, Çatalca tren istasyonunda, Orient Express'in gelmesini beklediler. Trene eklenen özel bir vagonla İstanbul Valisi sürgünlerle görüşmek için gelmişti. Abdülmecit bir basın bildirisi yayınlayıp ulusun kararına boyun eğdiğini ve bundan sonra sadece güzel sanatlarla ilgileneceğini açıkladı. Ama halifenin boyun eğmiş tavrı uzun sürmedi. Tren Bulgaristan sınırını geçer geçmez, bir bildiri daha yayınlayarak, kendisini makamından alma kararını geçersiz saydığını açıkladı. Ne yazık ki pek az kişinin bu konuya aldırış ettiğini fark edecekti. İsviçreli yetkililer birden fazla kadınla evli olanların ülkeye girmesini yasaklayan yasadan onu muaf tutmak için belirli formaliteleri yerine getirirken, sınırda beklemek zorunda kaldı. Kısa bir süre sonra bu ülkenin çok pahalı olduğunu anlayarak, Nice'e taşındı. 1944 Ağustosunda Paris'te öldü ve Medine'de gömüldü. Mezarının Türkiye'ye getirilmesi için ailesinden gelenlerin yaptığı çağrılar her seferinde reddedildi.

Abdülmecit'in sürgün edilmesinden birkaç gün sonra Osmanlı hanedanlığının 116 mensubu daha sınır dışına sürüldü. Bir çoğu tekrar İstanbul'u göremedi. Hanedanın kadın üyelerinin ülkeye giriş yasağı 1952'de erkeklerin ise ancak, sürgünden 50 yıl sonra, 1974'te kaldırıldı.⁵⁰

İslami kuruluşların laik devlete tabii olması, o tarihten bu güne Türkiye'de tartışma konusudur. Ama monarşiyi yeniden canlandırmak için hiçbir girişimde bulunulmadı. Mustafa Kemal'in hanedanı suçlama politikası en iyisinden gereksiz en kötüsünden haince bir kalıcı etki bıraktı. Sultanlarla şehzadeleri geride beş parasız kalan hizmetçilerden başka özleyen olmadı. Boş kalan sarayların çoğu aradan geçen yıllar içinde harap oldu. Ancak son yıllarda Osmanlı hanedanının sanatsal ve mimari

⁵⁰ Sami Özerdim, **Atatürk Devrimi Kronolojisi**, Ankara 1996, s.138-139.

mirasını onarmak için ciddi bir çaba gösterilmeye başlandı.1924 yılında Türkiye'nin başka sorunları vardı.

Mustafa Kemal 1927'deki Nutkunda; Meclis halifeliği kaldırdığında, Türk milliyetçilerine destek veren Hint Müslümanlarına teşekkür etmek için giden heyetin başkanının, başka ülkelerde yaşayan Müslümanların onu halife olarak görmek istediğini aktardığını belirtecekti. Bu öneriyi saçmalık olarak nitelendirip reddetmişti. Halife bir devlet başkanıydı ve yabancı Müslümanların da kendi hükümetleri olduğuna göre, yaşadıkları ülkelerin sınırları dışında bulunan bir halifenin emirlerini yerine getirecek durumda olamazlardı.⁵¹

Halifeliğin kaldırılması Mustafa Kemal'in dini, devlet işlerinden ayrı tutmak konusundaki kararlılığını gösteriyordu. Bir ay kadar sonra 8 Nisan 1924 tarihinde, evlenme, boşanma, miras gibi kişisel davalara bakan mahkemeler kapatıldı. Bu mahkemelerle birlikte medreselerin de kaldırılması, "hurafeden uzak muasır mektep tahsilinin yani usule tatbiki memleketin hakiki kurtuluşunu temin etmiştir. Bu sayede Türkiye'nin medeni siması bir çok Avrupa devletinin üstünde mümtaz bir asaletle parlamaktadır."⁵²

Recep (Peker) Bey bu konuda şu düşüncelere yer veriyor: Dini anlayışın, memleket işlerini düzenlenmesindeki etkisinden dolayı, bir çok devlette olduğu gibi Türkiye'de de uzun asırlar zarar görüldüğü, bu nedenle de vatanımızın geçmişten gelen sorunları çözümlenirken, "ilk alınan inkılap tedbirleri arasında din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılmasına önem verildiğini belirtiyor ve bu gün Türkiye'de din telakkisi her tek vatandaşın kendine ait vicdani ve şahsi bir mesele halindedir" diyordu. Türkiye'de herkesin istediği gibi ibadetini yapması Teşkilat-ı Esasiye

⁵¹ Atatürk, a.g.e., s.565.

⁵² Taha Parla, **Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II**, İstanbul 1997, s.117.

Kanunu'nun güvencesi altındadır. Kendi şahsi inancına göre dindar olan bir vatandaş bu vicdani kanaatine sadakatle bağlı kalmakla beraber samimi suretle layık olabilir.⁵³

Recep (Peker) Bey, Milli Eğitim bütçesi görüşmeleri sırasında söz dini eğitim meselesine gelince yaptığı konuşmada bu konuya değinerek; "...Din, Türkiye'de en asil manasını almıştır. Türkiye'de din bir çok yerlerde hala mevcut olduğu gibi, cemiyeti tahrip edici mahiyetten temizlenerek, cemiyet için zarar verici halden çıkarak dünyevi sefil hesaplara alet olmaktan çıkmış, ulvi ve semavi mevkiini almıştır ve vatandaşın, kendi vicdani duygusu, imanı ve akidesi pürüzsüz bir hürriyet içinde en kutsi bir dereceyi bulmuştur. İnalarak iddia ederim ki, Türkiye'de olduğu kadar dünyanın hiçbir yerinde hiçbir vatandaş akidesi olan deruni hayatında ve iman ve ibadetlerinde ne kanun karşısında, ne de devlet karşısında hiçbir muatebeye maruz bulunmamaktadır.⁵⁴

Hilafetin ilgasının ardından Türkiye'de din tartışması üç grup etrafında toplanmıştır. Birinci grup muhafazakarlardır ki; bunlara göre din insanın tabiatında var olan bir ruhi ihtiyaç ve terbiye müessesesidir. İkincisi mutediller olarak adlandırılan kısmen muhafazakarlarla aynı görüşte olmakla birlikte, din hürriyetini daha çok insan haklarından biri olarak kabul eden guruptur. Üçüncü grup ise dini bir çeşit klerikalizm olarak gören, dinde liberizasyona karşı çıkanlardan oluşmaktadır.⁵⁵ Bu sınıflandırmaya göre Peker'i üçüncü grup içinde değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü ona göre dinin demokratik bir anlayış içinde müesseseseleşerek siyasi bir aktivite kazanması ve demokrasinin zafiyete varan sınırsız hoşgörüsü sayesinde kendini ifade edebilme imkanını bulması büyük bir tehlikedir. Bu yüzden Türkiye'deki inkılapçıların din konusunda tavizkar olmamaları gerektiği kanaatindedir. Ona göre verilecek en ufak bir taviz, eski anane ve mefhumlara yeniden işlerlik kazandıracak ve inkılabı atıl hale getirecektir. Verilecek en ufak

⁵³ T.Parla, a.g.e., s.116-117.

⁵⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 8, III, Toplantılar, s.707-708.

⁵⁵ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal Ekonomik, Kültürel Değerleri**, İstanbul 1967, s.234.

tavizin büyük tavizlere zemin hazırlayacağını düşünmekte ve geleneksel kültürün bütün unsurlarının inkılap fikirlerinin içinde yer almasına mukavemet gösterilmesini istemektedir. Ona göre batı bu hataya düşmüştür. Aydınlanma çağının getirdiği cumhuriyetçilik, demokrasi gibi fikirler karşısında yer alan insanlar da hürriyet devrinin siyasal çalışmalar için açtığı yollardan faydalanarak kralcı ve klerikal partiler kurmuşlardır. İnsanlık hak ve hürriyetleri tanınmadan önce dinciler ve kralcılar nasıl el ele vermişlerse, liberal fikirlerin yaşandığı devirde doğan kralcı ve dinci partilerde, yenilikçi partiler karşısında birbirini destekleyen irtica unsurları olmuşlardır.⁵⁶

Hilafeti kaldırırken Mustafa Kemal İslami Ortodoksluğun tahkimatlı kuvvetlerine ilk açık taarruzu yapıyordu. Geleneksel İslami devlet, teoride ve halk anlayışında tanrının iktidar ve hukukun tek meşru kaynağı olduğu hükümdarın da yeryüzünde onun vekili bulunduğu bir teokrasi idi. Din, yerleşmiş siyasal ve toplumsal düzenin resmi ilkesiydi. Aynı kaynaktan gelen ve aynı yargı organı tarafından uygulanan aynı şeriat, ibadet ve itikat kuralları yanında medeni, cezai ve anayasal kuralları kapsıyordu. Hükümdar, şeriatın en yüksek timsali idi ki o şeriatı şeriat da onu idame ediyordu. Ulema onun yetkili savunucuları ve sözcüleriydi.

Osmanlı reformlarının başlangıcından beri birbirini izleyen reformcular tarafından hukuki, toplumsal ve eğitimsel konularda geniş yetki alanlarını terke zorlanan ulemanın iktidarına büyük akınlar yapılmıştı. Bununla beraber ellerinde hala büyük bir güç, ondan da büyük bir nüfuz bulunduruyorlardı. Ülkenin eğitim imkanlarını büyük bir bölümü onların kontrolü altındaydı; aile ve kişi işleriyle ilgili kanunlar hala onların uyguladığı şeriatın egemenliğindeydi; saltanatı ve eski rejimin diğer kurumlarının ortadan kalkmasından beri bunlar birlik örgüt ve otoriteleriyle Türk toplumunda yeni rejimin liderliğine meydan okuyabilecek tek güç olarak kalmışları. Ulema geçmişte birçok kereler reformcuların işini geciktirmiş veya bozmuştu. Mustafa Kemal onların kendi devrimini engellememesi gereğinde kararlıydı. Hilafetin kaldırılması onların bütün hiyerarşik örgütüne ezici bir darbe idi.

⁵⁶ R.Peker, a.g.e., s.70.

Bunu eski şeyhülislamlık makamını ve şeriye vekaletini kaldıran ayrı dini okulları ve medereseleri kapatan ve bir ay sonra kadıların şeriatı uyguladıkları şeriye mahkemelerini ilga eden bir dizi diğer darbeler izledi. Yeni düzen meclisin yasama yetkisini teyit eden ve yargı fonksiyonunu “millet adına” eylemde bulunan bağımsız mahkemelerin tekeline veren 20 nisan 1923’te Büyük Millet Meclisince kabul edilen cumhuriyet anayasasında tespit edildi.⁵⁷

Türkiye’de din, devlet hayatından uzaklaştırılırken sosyal hayattaki fonksiyonunun yok edilmesinden dolayı Peker ve onun gibi düşünen diğer inkılapçılar, dinin temel naslarına göre değil, inkılabın temel ilkelerine göre şekillenen yeni bir İslami anlayış gayreti göstermişlerdir.

ç. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve M.Recep Peker

Balkanlar’dan akıp gelen göçmenler, yerleştirilmeleri esnasında yönetimin yetersizliklerinden ve yiyicilikten şikayet ediyordu. Terhis edilen subaylar ve savaş sakatları (gaziler), iş ve emekli maaşı isteklerini aralıksız yineliyorlardı. Din okullarının kapatılması eğitim sisteminde boşluklar yaratmıştı. Mustafa Kemal’in eski arkadaşlarının çoğu, karar vermede pay sahibi olabilmek için mücadele verirken, bu şikayetleri fırsat bildiler. Hala üyesi oldukları Halk Fırkası içinde bir muhalefet grubu oluşturmuşlardı. Sayıca azdılar, fakat hizmet sicili ve düşünsel ağırlık anlamında güçlüydüler. Muhalefet grubunun önde gelen iki ismi eski Meclis Başkanı ve Başbakan Rauf (Orbay) Bey ile eski Meclis Başkanvekili ve hükümetin İstanbul’daki temsilcisi Adnan (Adıvar) Bey olağanüstü toplantı için Ankara’ya koştu.⁵⁸

Mustafa Kemal doğu illerine yaptığı geziden dönünce kendisini karşılayanlar arasında onların olmamasına şaşırıldığını ve hemen arada bir komplo ile karşı karşıya olduğu kanısına vardığını söylemiştir.⁵⁹

⁵⁷ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu, Türk Tarih Kurumu Basımevi**, Ankara 1988, s. 264-265.

⁵⁸ Andrew Mango, **Atatürk, (Türkçesi; Füsun Doruker)**, İstanbul 2000, s.402.

⁵⁹ Atatürk, a.g.e., s.567.

Kazım Karabekir 26 Ekim’de Birinci Ordu Müfettişliği’nden istifa ederken ordunun yeniden yapılandırılması konusundaki raporlarına kulak asılmadığını ve bu nedenle bütün zamanını meclis üyesi olarak üzerine düşen görevi yerine getirmeye ayracağını söyledi. Dört gün sonra İkinci Ordu Müfettişliği’nden istifa eden Ali Fuat (Cebesoy) ise hiçbir açıklama yapmadı. Mustafa Kemal aynı gün yani 30 Ekim 1924’te meclis üyesi olan altı kıdemli ordu komutanlığına telgraf çekerek tepkisini gösterdi. Şahsi ifadelerle kaleme alınmıştı. “bana olan güven ve sevginize dayanarak, gördüğüm ciddi lüzum üzerine, milletvekilliğinden istifa ettiğinizi bildiren bir yazıyı telgrafla hemen Meclis Başkanlığı’na bildirmenizi teklif ediyorum. Birinci derecede önemli olan askerlik görevinize bütün varlığınıza kayıtsız şartsız bağlanmak istediğinizi gerekçe olarak belirtmeniz yerinde olur.” Ayrıca Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi (Çakmak) Paşa’nın da, isteği üzerine mebusluktan istifa ettiğini de ekledi.⁶⁰ Dört kolordu komutanı hemen istifa ederken, iki general durumlarını gözden geçirmek için zaman istedi. Mareşal rütbesi almadan önce Mustafa Kemal’den daha kıdemli olan Diyarbakır’daki Üçüncü Ordu Müfettişi Cevat (Çobanlı), Ankara’ya gidince bu isteğe boyun eğip istifasını sundu. Ama onun komutası altındaki, 1920’de Trakya’da yunanlara esir düşen Yedinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar (Eğilmez), Kazım Karabekir ile Ali Fuat’ın tarafını tutup meclisteki görevini sürdürmek için komutanlık görevinden ayrıldı.

Komutanlık görevinden ayrıldıkları halde ordudan maaş almayı sürdüren üç general, meclis tartışmalarına katılmak için acele ediyordu, ama hükümet, görevlerini ardıllarına teslim edinceye kadar beklemeleri konusunda kararlıydı. Ankara’ya ulaştıklarında parlamento komisyonları için seçimler yapılmıştı ve bunlara katılma fırsatını yitirmişlerdi. Kendilerine oyun edildiğinden şikayet ettiklerinde, Mustafa Kemal, İngiltere’nin düşmanlıkla tehdit ettiği bir sırada komutanlık görevlerini bırakmak için acele etmelerine kızdığını açıkladı.⁶¹ Aslında tartışmalar, Mustafa Kemal’in silahlı kuvvetler önündeki kontrolünü göstermesi kadar önemli değildi.

⁶⁰ Atatürk, a.g.e., s.569.

⁶¹ İsmet İnönü, **Hatıralar (Memoirs)**, Sebahattin Selek, İstanbul 1987, s.191-192.

Bundan böyle Cumhurbaşkanına sadık oldukları sürece subaylar emekli olmadan önce ve sonra kariyerlerinden emin olabilirlerdi. Ordu siyaset arenasından uzaklaştırılmamış, Kemalist rejimin yapıcı bir unsuru olarak kapsamına alınmıştı. Mustafa Kemal orduya ilgi göstermeyi sürdürdü, manevraları izlemeyi ihmal etmedi, ama böylesine büyük bir kurumun günlük işlerinin yürütülmesini, tümüyle sadık Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi (Çakmak)'ye bıraktı. Sivil ve asker yetkililer arasındaki ilişkiler işbirliğine açık, ama resmiydi.⁶²

Bundan sonraki mücadele, Halk Fırkası'nın denetimini ele geçirmek için yapıldı. Bir çok üyenin sadakatinden kuşku duyuluyordu. Partinin özel bir toplantısında o kadar çok üyenin adı muhalefeti destekleyenlerin arasında geçmişti ki, Mustafa Kemal sonunda azınlıkta kalacağından korktuğunu söylemişti.⁶³ Partiyi kendi siyasetini uygulamak için etkin bir araç haline getirmek istiyordu, ama bir temizlik hareketine girişmemeye karar verdi. En iyisi açıkça muhalif olanların kendi iradeleriyle ayrılımlarını beklemek ve geri kalanları kazanmaktı.⁶⁴

Bir kınama önergesi, partiye çekidüzen vermek için yeterli oldu. Eleştiri okları esasen göçmenlerin yerleştirilmesinden sorumlu olan bakana yöneltilmişti. Bakan görevinden alınıp görevleri Mustafa Kemal'in sıkı adamlarından olan Dahiliye Vekili Recep (Peker) Bey'e devredildi. Daha başka bakanlıklar da eleştirilince, Başvekil İsmet (İnönü), meclis soruşturması yapılması için verilen önergenin gensoru olarak tartışılmasını önerdi. Görüşmeler 5 Kasım 1924 tarihinde başladı. Recep (Peker) Bey ve Mustafa Kemal'in diğer radikal destekçileri Rauf (Orbay) Bey ile Refet (Bele) Bey'e kişisel olarak saldırıp Cumhuriyet'i desteklememek ve saltanat ile hilafeti geri getirmeye çalışmakla suçladılar. Suçlananlar ise otoriter yönetimlerin her türlüüne karşı olduklarını söylediler. Mustafa Kemal'in kişisel olarak ülkeyi

⁶² A.Mango, a.g.e., s.403.

⁶³ M.Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, İstanbul 1992, s.101.

⁶⁴ İsmet İnönü, a.g.e., s.196-197.

yönetmesi bu tartışmanın temel ama açıklanmayan konusuydu. 8 Kasım'da gensoru önergesi 18'e karşı 148 oyla reddedildi. 41 üye oy vermedi.

Bütün bu çalışmalar ve gelişmeler, Halk Fırkası'na karşı organize bir muhalefet olarak ortaya çıkacak olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kuruluş sürecini hızlandırmıştır. Nitekim, 26 Ekim 1924'te Kazım Karabekir Paşa: “Bir senelik ordu müfettişliğim zamanında gerek teftişlerim neticesi verdiğim raporlarımın ve gerekse ordumuzun teali ve takviyesi için takdim ettiği layihalarımın nazar-ı dikkate alınmadığını görmekle teessür ve ye'sim fevkaladedir” gerekçesiyle Birinci Ordu Müfettişliği'nden istifa etmiş ve mebusluk görevine döneceğini bildirmiştir. Onu, 30 Ekim 1924'te İkinci Ordu Müfettişi Ali Fuat Paşa'nın; “mebusluk vazife-i teşriyesine başlayacağım” gerekçesiyle istifası takip etmiş, ancak Refet (Bele) Bey'in mebusluktan istifası Rauf (Orbay) Bey tarafından geri aldırılmıştır.

Mustafa Kemal, bu girişimlerin “paşalar komplosu” olarak nitelendirmiştir. Bu gelişmelere karşılık, mebus kumandanların mebusluktan istifalarını, Cevat ve Cafer Tayyar Paşalar'ın haricindeki kumandanlar, bu istek üzerine meclise girmiş olan Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşalar, yerlerine atanan kumandanlara görev teslimi yaptıktan sonra meclisteki vazifelerini ifa edebilecekleri gerekçesiyle meclisten çıkarıldılar. Diğer taraftan Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa ile görüşmek istemesine rağmen onun kendisiyle görüşmediğini belirtmektedir.⁶⁵

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması için gerekli olan ortam, 20 Ekim 1924'te Menteşe Mebusu Esat Efendi'nin, Mübadele ve İskan Vekaletine yönelttiği bir soru önergesiyle doğmuştur. Bu önerge gereği bakanın yaptığı açıklama meclisçe doyurucu bulunmayıp soru önergesi gensoruya dönüştürülmüş ve 8 Kasım 1924'te meclis hükümete güven oyu vermiştir.⁶⁶ 9 Kasım'da İstanbul Mebusları Doktor Adnan (Adivar) Bey, İsmail Canbolad, Refet Paşa, Rauf (Orbay) Bey, Erzurum Mebusları Rüştü Paşa, Halil Bey, Ziyaettin Efendi, Dersim Mebusu Feridun

⁶⁵ Atatürk, a.g.e., II, s.852.

⁶⁶ Mehmet Kabasakal, a.g.e., İstanbul, 1991, s.113-114.

Fikri Bey, Erzincan Mebusu Sabit Bey, Sivas Mebusu Halis Turgut ve Ordu Mebusu Faik Bey, Halk Fırkası'ndan istifa ettiler.⁶⁷

Bu tanınmış onbir kişinin istifası üzerine meydana gelen sarsıntının tesiri altında, 10 Kasım 1924'te toplanan Halk Fırkası Umumi Heyeti, hiç olmazsa bundan sonraki buhranlardan korunmak ve dayanışmayı muhafaza etmek endişesiyle bazı tedbirler almak lüzumunu duymuştur. Evvela istifalara yol açan kabineyi mecliste sorguya çekmek meselesinin, aynı şekilde tekerrür etmemesini sağlamak için şu kararları almıştır:

Soru önergesi ancak fırka kararıyla, fırkadan sadır olur

Soru önergesinin meclise intikali ancak fırka kararıyla olabilir.

Fırkanın esasları ve kararları aleyhinde, fırka azası beyanatta ve neşriyatta bulunamaz.

Fırka grubunu teşkil eden kimseler arasında çıkacak hususi anlaşmazlıkları ruyet ve halletmek üzere bir haysiyet divanı kurulmalıdır.

Bu kararlarla Halk Fırkası mebusları artık en tabii hakları olan soru önergesi hazırlamaktan, beyanat ve neşriyat yoluyla tenkitte bulunmaktan alıkonulmaktadır.

Ayrılan onbir mebustan başka, daha birçoklarının da istifa etmek niyetinde oldukları sezildiğinden, fırkayı büsbütün saracak bu tehlikeyi önlemek maksadıyla, çekilip gidenleri takbih ve tehdit suretiyle kalıp da tereddütlü olanlara gözdağı verilmek istenmiştir. İsmet Paşa hasta olduğu için ayrılanlara göz dağı verme görevini Dahiliye Vekili Recep (Peker) Bey üstlenmiştir. Recep (Peker) Bey, yukarıdaki kararların alınmasını müteakip, bu vazifeyi de ifaya yönelik şu konuşmayı yapmıştı: “Yalnız, bazı istifanemelerde devletin umumi hayatında ehemmiyetle tesir yapacağını tahmin ettiğim, ufak bazı noktalar ve imalar vardır. En ehemmiyetli bir nokta olarak temas etmek istediğim şey, ayrılan arkadaşların bazılarının istifanemelerinde görülen -Cumhuriyet'i teyit ve takviye maksadıyla ayrılıyor- tarzındaki ifadelerdir.

⁶⁷ R.Orbay, a.g.e., s.162.

Muhterem arkadaşlar, pekala bilirsiniz ki, Cumhuriyet idaresini, bu memleket için mahz-ı hayat addeden ve bu idareyi bu memlekette, ismi, manası, kuvveti ile temin ve tespit ile, onun hafız ve hamisi bulunmak yüksek şerefini muhafaza eden en birinci uzviyet Halk Fırkası'dır. Bu sebeple ayrılanları, bizim zümremizde Cumhuriyet'in manasında ve hakikatinde herhangi bir ihlaliz olduğunda ufak, fakat dikkatle bakıldığı vakit, sarıh bir imada bulunurlarsa, Halk Fırkası bu itap ve imayı hiçbir vakit kabul edemez. Halk Fırkası, Cumhuriyet'i, yalnız Hakimiyet-i Milliye'nin hakiki manasından uzak, mücerret, manasız bir nokta olarak kabul etmemiştir. Bizim müdafaa ettiğimiz Cumhuriyet mefhumunun manasındaki asli ruh, Hakimiyet-i Milliye'dir. Binaenaleyh, Halk Fırkası evvela Hakimiyet-i Milliyecidir.

Bizden ayrılanların, bize nispetle daha çok Hakimiyet-i Milliyeci, daha çok Cumhuriyetçi oldukları hakkındaki iddiaları en büyük istihkak, en büyük kıskançlıkla reddederiz.

Rauf Bey'in istifanmelerini okurken iki nokta dikkat-i nazarımı celbetti. Birincisi Rauf Bey istifanmelerinde ezcümle diyorlar ki; "şimdiye kadar velev zahiren olsun muhafaza etmekte olduğum birliği, artık bundan sonra muhafaza etmeyeceğim ve sizden ayrılıyorum." Arkadaşlar arasında görüş ayrılığı varsa kendi aralarında efendi gibi, insan gibi müzakere ederler, hatta mevzuun ehemmiyeti nispetinde birbiriyle kavga ederler, fakat daima birlik esasını muhafaza ve birbirlerini hiçbir zaman aldatmağa tenezzül etmezler. Bizim müzakerelerimiz hiçbir zaman babamızın çiftliği için değildir. Bu kara, bu aziz toprak içindir. Fakat görüyoruz ki, Rauf Bey, bizimle beraber yürürken, bu birliği haricen muhafaza edilmesi gereken bir merasim meselesi gibi telakki etmişler, fakat ne zamandan beri bizden kalben ayrılmışlardır.

Yine diyorlar ki; "esasen kalben bağlı olmadığım kütlenizden ayrılarak, Cumhuriyet'i teyid ve teşvik edeceğim", vakıa, Cumhuriyet'in münasebetiyle Rauf Bey ile aramızda bir fark vardır. Bu fark, Cumhuriyet telakkisi bakımındandır ve Fırkanın aleyhine, Rauf Bey'in lehine değildir. Bu fırka Cumhuriyet'in ilanına karar

vermişti. O zaman ne meclisi yenilemek için fesih kararı vermek, ne de Teşkilat-ı Esasi'yi tadil gibi bir mesele bahis mevzuu değildi. Yalnız Cumhuriyet idaresinin ismini telaffuz eden bir kanun mevcuttu ve işte o zaman, bu kanunu biz kabul ettik diye aleyhinde beyanatta bulunan Rauf Bey idi. Bugün ise, bu Cumhuriyet'i kuvvetlendirmek isteğinden bahsediyorlar ve Cumhuriyet'in takviyesi lehine davacı olarak ayrıldıklarını söylüyorlar. Bunun için ayrılır mı? Bizim de istediğimiz bu değil midir? Muhterem arkadaşlar; muayyen meselelerde, vatan işlerinin müzakeresinde her türlü anlaşmazlıklar olabilir, her türlü kıyametler kopabilir. Fakat gayelerimiz belli ve birdir. Bu külli-tamız. Ölünceye kadar da gayelerimize müştereken yürümeye yemin etmiş bir heyetiz.

Hangimiz, bir ekseriyet halinde bulunan bir umumi kütleden, umumi vücuttan ayrılmak tahassüsü duyuyorsak derhal asil bir surette ifade edip, vaziyetimizi almalıyız. Bu gibi arkadaşlar, daima muhteremdirler. İhtiram mevkilerinde, ekseriyet fırkasını ve hükümeti murakebe etmek gibi bir vazifeyi yaparlar.

Cumhuriyetin ilanından dolayı Rauf Bey'in beyanatından doğan müzakereler devam ederken, muhterem Reisimiz İsmet Paşa Hazretleri de, şimdi söylediğim sözleri, takriben Rauf Bey'e söylemişlerdi. Böyle olduğu halde, Rauf Bey; "ben sizden ayrılmam, sizinle bir vücudum" diyerek bu kapıdan çıkıp gitmişlerdi. Bu gün ise; "ben esasen sizden ayrı idim" diyor. Ayrı idiyerseniz, kendinize serbestçe hareket imkanı bahşedildiği zaman neden ayrılmadınız da aramızda kalarak bugüne kadarki müphem ve müşevveş vaziyeti idame ettirdiniz.

Bugünden sonra, böyle Rauf Bey gibi düşünen, aynı hisse tabi arkadaşlar varsa çok rica ederim, aynı müşevveş vaziyeti ihdas etmesinler, ben de böyle düşünüyorsam çekilmeliyim, müşevveş vaziyet ihdas etmemeliyim. Yok böyle düşünenlerimiz yoksa, karşılıklı büyük bir saygı ile her işi müzakere ederken, bu çatı altında asilane bir birlikle mücadelemize devam edelim".⁶⁸

⁶⁸ F.Kandemir, **Siyasi Dargınlıklar**, III, İstanbul 1995, s.3-8.

Recep (Peker) Bey, partiden ayrılanların kurmak niyetinde oldukları partinin “Cumhuriyet” ismini taşıyacağı rivayetine karşılık, Cumhuriyetçiliği Halk Fırkası’nın isminin başına “Cumhuriyet” kelimesinin eklenmesini teklif etmiştir. Bu teklif, bazı itirazlara rağmen kabul edilmiş ve partinin adı Cumhuriyet Halk Fırkası olarak değiştirilmiştir. Böylece oluşmakta olan muhalefete karşı ilk taarruzu Recep (Peker) Bey başlatmış oluyordu. Halk Fırkası’nın ismine “Cumhuriyet” kelimesinin eklenmesi, yeni kurulacak olan muhalif fırkanın elinden bu kozun alınması yanında, bir açıdan daha önemlidir. “Cumhuriyet” kelimesinin eklenmesi ile halka tamamlanarak, C.H.F., hem bütün halkı, hem de yeni rejimi ve devleti sembolik olarak da temsil eden bir resmi parti oluyordu.⁶⁹

Nihayet, 17 Kasım 1924’te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurularak kuruluş dilekçesi Ali Fuat Paşa tarafından Dahiliye Vekili Recep (Peker) Bey’e verilmiştir. Recep (Peker) Bey; “Fırkalar memleket için esastır, yeter ki, şahsi arzular yerine memleket için çalışsın, Allah mübarek etsin” diyerek başvuruyu resmen kabul etmiştir.⁷⁰

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın programı şu temel esaslardan oluşmaktaydı:

Madde1- Türkiye Devleti halkın hakimiyetine müstenit bir Cumhuriyettir.

Madde2- Hürriyetperverlik, halkın hakimiyeti, fırkanın meslek-i esasisidir.

Madde3- Kavaninin vaz-ı tedvininde halkın ihtiyacı, menafii, temayülatı, asrın icabatı ve adalet prensipleri hakim olacaktır.

Madde4- Umumi hürriyetlere fırka şiddetle taraftardır. Heyet-i içtimaiyemizin ihtiyacat ve temayülat-ı hakikisi ve nizam-ı ammenin muhafazası endişesi bu hürriyetlere kuyud vazını zaruri kıldığı takdirde ancak Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile bu takyidatın vazına taraftar olacaktır.

⁶⁹ Esat Öz, **Tek-Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Ankara 1992, s.91.

⁷⁰ Y.Kalafat, a.g.e., s.83.

Madde5- Teşkilat-ı Esasiye Kanunu milletten velaket-i sariha alınmadıkça tadil edilemeyecektir.

Madde6- Fırka, efkar ve itikat-ı diniyeye hürmetkardır.

Madde7- “Hiçbir kimse kanunun emretmediği şeyi icbar ve nehyetmediği ısrardan men olunamaz” düsturu idarede esas olacaktır.

Madde8- Mebusan imtiyabında bir dereceli rey-i amm usulü kabul edilecek ve her kazanın bir daire-i intihabiye olması esası müdafaa olunacaktır.

Madde9- Vezaifi-i Devlet hadd-i asgariye tenzil edilecektir.

Madde10- Hükkamın her türlü nüfuz ve tesirden azade kalmaları için layetegayyerlilerini zamin olacak ahkam vazedicelcek ve arzuları inzimam etmedikçe diğer memuriyetlere hatta terfi edememeleri hakkında Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’na madde-i mahsusa dercolunacaktır.

Madde11- Efraddan veya memurinden birinin kararı idariden veya bir kar-ı idarinin yahut bir talimat ve nizamnamenin tefsirinden ve ya ihmal-i tatbikinden dolayı muhtemel olan ve mahakim-i adliyenin selahiyet-i haricinden kalan hukuk ve menafiinin muhafazası için merci-i şikayet olmak üzere mahakim-i idareye teşkil olunacak ve bunların teşkilat ve vezaifi ve usul-i mahkemeleri için kanunlar yapılacaktır.

Madde12- Reis-i Cumhur intihap olunan zatın mebusluk sıfatı intihabını müteakip zail olur.

Madde13- Muvazene-i umumiye ve hususiyeden maaş alan fiilen hizmette bulunanların hiçbir fırka-i siyasiyeye intisap edememesine kafil kanun vazolunacaktır.⁷¹

Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası’nın bu esaslarını şekillendiren önemli sebeplerden biri rejimin ana hedefinden uzaklaştığı ve muhalefetin kontrolünü

⁷¹ M.Tunçay, a.g.e., s.371-372.

ortadan kaldırdığı için otoriter bir irade tarzının oluşmaya başladığı düşüncesidir. Bu nedenle eleştirileri rejime değil, rejimin uygulayıcılarına yönelikti. Kuruluş beyannamesindeki; “Fırkamız tahakkümlerin şiddetle aleyhtarı olduğu için kendi umur-ı dahiliyesinde de cevaz ve imkan vermeyerek ne ferdin ve ne de bir kaç kişinin tahakküm sureti ile oligarşi meramlarını icra ve infaz etmelerini kabul eylemeyecek, her hüküm ve kararını selahiyettar heyetlerin ekseriyat-i arasma istinad ettirecektir” şeklindeki ifadeler, rejime yönelik bir ikaz olmaktan ziyade, rejimi ideallerinden uzaklaştırdığına inanılan ve Recep (Peker) Bey’in de dahil olduğu uygulayıcı kadroya eleştiridir.

Bu nedenle Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası ile Halk Fırkası arasındaki ayrılık, Recep (Peker) Bey tarafından her ne kadar bir rejim kavgası gibi gösterilmeye çalışılmışsa da, aslında bir rejim kavgası değil, rejimin uygulamalarından kaynaklanan düşünce farklılaşmasıdır. Recep (Peker) Bey ve mensup olduğu grup mevcut uygulamayı rejimin gereklerinden sayarak, yeni parti, bu uygulamayı rejimin ideallerinden sapma olarak görmektedir.

Programın esaslarından 1. ve 2. maddelerde de görüleceği gibi Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası, rejimi, rejimin ana ilkeleriyle meşrulaştırma düşüncesindedir denileceği gibi, 6. maddede görülen “fırka efkar ve itikadat-ı diniyeye hürmetkardır” ibaresinde geleneksel anlayışla rejimi uzlaştırma kaygısını taşıdığı varsayımı da çıkarılabilir.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kurulmasından itibaren Cumhuriyet Halk Fırkası içindeki İsmet Paşa’nın ve Recep (Peker) Bey’in başını çektiği grup, bu partiye karşı sert tavır koyma yoluna gitmiştir ve tutucu rejim düşmanı bir hareket olduğu düşüncesini yerleştirmeye gayret göstermişlerdir.⁷² Kinross bu düşüncenin yanlış olduğu kanaatindedir. Ona göre Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası daha tutucu kimseleri üyeleri arasına katmak isteseydi, belki de bir ara çoğunluğu bile ele

⁷² F.Kandemir, a.g.e., s.50-55.

geçirebilirdi. Ancak rakiplerinin gerici kuvvetlerle işbirliği ettiğini ve meclisi parçalamaya çalıştığını ileri sürmelerine rağmen bunu yapmamıştır.⁷³

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşundan sonra ülkede önemli değişiklikler yaşanır. Bir yanda demokrasi havası esmektedir ve önemli tartışmalar başlar. İstanbul basınına göre Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası “ıstırapların ve hürriyetsizliklerin doğurduğu çocuktur.” Muhalif parti ile birlikte basın da sesini yükseltir.⁷⁴

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasından hemen sonra İsmet Paşa, Cumhuriyet Halk Fırkası Meclis Grubuna sıkı yönetim ilanı önerisinde bulunmuş, fakat öneri reddedilince 21 Kasım 1924'te sağlık durumunu gerekçe göstererek başbakanlıktan istifa etmiştir. 22 Kasım'da Fethi (Okyar) Bey yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir.⁷⁵ İtidal yanlısı Fethi (Okyar) Bey ile sertlik yanlısı grup hakkında her geçen gün şiddetlenen bir anlaşmazlık meydana gelmiştir. Fethi (Okyar) Bey hükümetinin Dahiliye Vekili olan Recep (Peker) Bey, Fethi (Okyar) Bey'in İstanbul'da seçimle iş başına gelen bir belediye başkanı tarafından idare edilmesini istemesine karşılık, merkezden atanan belediye başkanını tercih etmesinden dolayı 5 Ocak 1925'te istifa etmiş, fakat Cumhuriyet Halk Fırkası genel sekreterliğini elinde tutmuştur.

Dr.Esat Öz, Fethi (Okyar) Bey hükümetinin kuruluşunu Kemalistlerin muhalefeti yumuşatması meclisin rahatlatılması olarak değerlendirmektedir. “Ancak bu yapılırken de parti içi dengelerin göz önünde tutulduğunu söylemek yanlış olmaz. Recep (Peker) Bey, Mahmut Esat (Bozkurt) Bey gibi sertlik yanlılarına da hükümette yer verilmesi bunu göstermektedir.”

Cebesoy'a göre Fethi (Okyar) Bey ve Recep (Peker) Beyler arasındaki ihtilaf yalnız belediye başkanının seçimle getirilmesi veya merkezden atanmasından ibaret

⁷³ L.Kinross, a.g.e., s.460.

⁷⁴ Esat Öz, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)**, Ankara 1992, s.94.

⁷⁵ Ahmet Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet**, İstanbul 1994, s.603.

değildir. Recep (Peker) Bey şiddet taraftarı idi. Fethi (Okyar) Bey, bunun aksi olarak, sükun ve istikrarı hedef tutmuştur. Recep (Peker) Bey'in istifasından sonra mutedil zümre daha mütecaniz bir hal almış radikal kısımla bağı daha da azalmıştır. Böyle bir vaziyette radikal zümrenin bir taarruza hazırlanmasından daha tabii bir şey olamazdı. Reis-i Cumhur sükun ve itidal istikametinde tesir icra etmek suretiyle bunun önüne geçti. Görünüşte ihtilaf olmadığı söylenmekle beraber kaynaşma devam etti.

Aralık ayı içinde yapılan ve bu ayın sonlarına doğru sona eren kısmi seçimlere Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, İzmir haricinde hiçbir yerde katılmamış, burada da kaybetmiştir. Cebesoy, bu seçimlerde gayri meşru uygulamalara başvurulduğuna inanmaktadır. Ona göre Halk Fırkası kaza merkezleri ile köylerde jandarmalar vasıtası ile istediği sonucu almış, ancak büyük merkezlerde kontrolü elinde tutamadığı için istediği sonucu elde edememiştir.⁷⁶ Seçimlerdeki bu usulsüzlük söylentisi 22 Kasım 1924 tarihli oturumunda da Bağımsız Gümüşhane Milletvekili Zeki Bey'in; "Gümüşhane vilayetinin Kelkit kazasında icra edilmekte olan intihapta vali ve jandarma kumandanının halkı tehdit ederek rey almakta vürut eden malumattan anlaşılmakla Dahiliye Vekaleti'nden mecliste şifahi surette cevap vermek üzere sual eylerim" soru üzerine tartışılmıştır.

Dahiliye Vekili Recep (Peker) Bey, bu soruya cevap olarak; böyle bir şey olmadığını belirtmiş, vali ve jandarma kumandanının seçim esnasında kazaları dolaşması kadar tabii bir şey olmadığını ileri sürmüştür. Ancak, Recep (Peker) Bey'in "Zeki Bey ve bütün arkadaşlar bilirler ki, memlekette bir intihap cereyan ederken halk bu intihabın ruh ve esasına vakıf olur ve reyini şu veya bu zata yazdırmak suretiyle hakkı-ı intihabı olan herhangi bir zata oy vermek hususundaki kendi selahiyet ve reyinden vazgeçmez. Ben işi bu reddeye kadar getirebilirim ki, bir müntehib-i sani eğer okumak yazmak bilmiyorsa valiye gelip benim namıma şu ismi yaz diyebilir" sözleri bu vehmin doğruluk ihtimalini kuvvetlendirmektedir.⁷⁷

⁷⁶ A.F.Cebesoy, a.g.e., s.122-124.

⁷⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, XI, Ankara 1975, s.208-210.

Ara seçimlerde Bursa’da Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası’nın desteklediği bağımsız Nurettin Paşa’nın seçimi kazanması karşısında Cumhuriyet Halk Fırkası rahatsız olmuştur. Recep (Peker) Bey gibi partili radikaller Nurettin Paşa’nın seçilmesine, istifası üzerinden kanuni sürenin geçmemiş olduğunu ileri sürerek itiraz etmişlerdir. Seçim mazbatasını meclisteki gürültülü tartışmalardan sonra reddedilerek, seçimlerin yenilenmesine karar verilmiştir.⁷⁸ Peker mecliste yapılan tartışmada Nurettin Paşa’nın mazbatasının kabul edilmemesi yönünde aktif rol oynamıştır. Mecliste yaptığı konuşmada şunları söylemiştir. “Vazı-ı kanun olan heyet-i muhteremenin aynı derece-i kudsiyette bir derece-i kudsiyeti vardır ki kavaninin ahkam-ı katiye ve esasiyesine tamamen mutabık olan şekli her ne mal olursa olsun, tamamen izhar etmek lazımdır. İşte bu telakki-i acizanem, telakkiyat-ı kanuniye nokta-i nazarından Nurettin Paşa’nın mebus olmasına kanun-u tarik ile, imkan olmadığını arz ettim. Fakat aynı zamanda temenni ederim ki, ahkam-ı kanuniye mucibince bu intihap kenlemyekün addedildikten sonra, Nurettin Paşa alelusul yeni ilanın bidayetinden itibaren istifalarını versinler ve bu istifanın neticesinden hür bir vatandaş gibi aynı daire-i intihabiyede namzetteliklerini ilan etsinler ve muhterem Bursa halkı gösterdikleri arayışı aynı suretle tecelli ettirsinler ve Nurettin Paşa da aramızda ahz-ı mevki etsin ve vazifesini yapsın.”⁷⁹ Bu ısrarlar sonucu seçim yenilenmiştir. Fakat Cumhuriyet Halk Fırkası’nın bütün çabalarına rağmen Nurettin Paşa yeniden seçilip meclise girmiştir. Bu gelişmeler ve Nurettin Paşa’nın Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’na gireceği söylentileri, bu partiye yönelik baskıların artışına sebep olmuştur. Bütün bu olaylar, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası için sonun başlangıcıdır.

13 Şubat 1925 tarihinde Şeyh Sait isyanı patlak verdi. Bu isyan, muhalefetle Halk Fırkası arasında yeni bir anlaşmazlığa yol açarken, Halk Fırkası içinde de radikallerle hükümet arasında da anlaşmazlığa sebep olmuştur.

⁷⁸ Esat Öz, a.g.e., s.93.

⁷⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, XII, Ankara 1975, s.149.

Radikaller, hadisenin patlak vermesi üzerine doğuda sıkı yönetim ilan etme girişimlerine karşılık, İstanbul'da da sıkı yönetim istemeye başlamışlardır. Böylece meydana gelen bu isyanı fırsat bilerek muhalif basını ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı susturmak istiyorlardı.

Fethi (Okyar) Bey'in buna karşı çıkıp hadisesini Şark havalisinin bir kısmına münhasır olduğu ve bu yüzden tedbirin burada alınması gerektiğini savunması üzerine, şiddet yanlısı radikaller, hadisenin Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın tahrikiyle çıktığını iddia eden söylentiye yayarak, Fethi (Okyar) Bey'i, bu fırkaya karşı tavır koyması konusunda tazyik etmek istemektedirler.

Bunun üzerine Fethi (Okyar) Bey'in zor durumda olduğunu belirterek Kazım Karabekir ve arkadaşlarından fırkayı feshetmelerini rica etti. Ancak Kazım Karabekir buna karşı çıkarak sadece isyana karşı hükümete destek vereceklerini mecliste açıklayabileceklerini Fethi (Okyar) Bey'e bildirdi. Kazım Karabekir'in böyle bir konuşma yapması, havayı yumuşatmak için bir fırsat olmasına rağmen, radikal halk fırkalarının muhalefeti ezme ve yok etme sevdası havanın yumuşamasına engel teşkil etmiştir. Bilhassa Recep (Peker) Bey bu radikal grubu kışkırtmaktan geri durmamıştır.

Nitekim, anlaşmaya varılışının haftasında 2 Mart'ta yine İsmet Paşa ile Recep (Peker) Bey'in tahrikleriyle fevkalade bir şekilde yapılan bir Halk Fırkası toplantısında hükümetin isyan meselesinde aldığı tedbirlerin yetersiz olduğu ileri sürülmüş ve radikaller tarafından şiddetli tedbir alınmasını isteyen bir takrir verilmiştir. Fethi bey bu takririn kabul edilmesi halinde istifa edeceğini bildirmiştir. Fethi (Okyar) Bey ile muhalefete karşı sert tedbir alınması taraftarı olan ve mutlak bu maksadına ulaşmak kararında olduğu görülen Recep (Peker) Bey arasında son derece sinirli bir şekilde tartışma meydana gelmiştir. Bu tartışmadaki diyalog şöyle gelişmiştir:

Recep (Peker) Bey şiddet şarttır diye söze başlayarak, meşhur Alman Generali Ludendorf'un bile Almanya'nın şiddetli tedbirler almadığından dolayı mağlup olduğunu itiraf ettiğini beyanla mutlaka şiddetle ihtiyaç gördüğünü söyledi.

Buna karşı Fethi (Okyar) Bey de şu mukabelede bulundu: “Ben de Recep (Peker) Bey'den daha iyisi olan o Alman generalden sormak isterim: İngilizlerle Fransızlar aynı harp senelerinde hiçbir şiddet göstermeden hatta memleketlerindeki gazeteleri bile geniş bir hürriyet ve serbesti içinde bıraktıkları halde niçin galip geldiler? Arkadaşlar esasen Recep (Peker) Bey'in bu mevzudaki itirazlarına hayret ediyorum. Çünkü 1928'de ortaya çıkan Nasturi hadisesi ile onu takip eden bu son isyanın başlangıcını teşkil eden Kürt hareketi, o sırada vekil bulunan bizzat Recep (Peker) Bey'den müdevverdir. Recep (Peker) Bey Dahiliye Vekili olduğu halde o zaman bu hareketlere karşı hiçbir tedbir almamıştır. Şimdi bu tehevürünün ve şiddet taraftarlığının sebebi nedir?”

Bu tartışmalardan sonra takrir, 60'a karşı 93 reyle kabul edilmiş ve Fethi (Okyar) Bey hükümeti istifa etmiş,⁸⁰ 4 Mart 1925'te İsmet Paşa hükümeti kurulmuştur. Recep (Peker) Bey'in bu hükümete Müdafaa-i Milliye Vekili olarak tayin edildiğini görmekteyiz.⁸¹

İsmet Paşa hükümeti iş başına gelir gelmez, Takrir-i Sükun Kanunu'nu meclise getirmiştir. Bu kanun şu maddelerden oluşmaktadır:

Madde 1- İrtica ve isyana ve memleketin nizam-ı içtimaisini ve huzur ve sükununu ve emniyet ve asayişini ihlale bais bilimum teşkilat ve tahrikat ve teşvikat ve teşebbüsat ve neşriyatı hükümet, Reis-i Cumhur'un tasdikiyle res'en ve idareten men'e mezundur. İş bu ef'al erbabını hükümet İstiklal Mahkemesi'ne tevdi edebilir.

Madde 2- İş bu kanun tarih-i neşrinden itibaren iki sene müddetle meriyü'l-icradır.

⁸⁰ F.Kandemir, a.g.e., s.64-71.

⁸¹ **Hükümetler ve programları (1920-1960)**, I, Ankara 1988, s.33.

Madde 3- İş bu kanunun tatbikine İcra Vekilleri Heyeti memurdur.⁸²

Bu kanun teklifi hükümeti oluşturan radikal grubun muhalefete karşı sert bir tutum içerisinde gireceğinin habercisi gibidir. Nitekim Gümüşhane Mebusu Zeki Bey, bu kanun teklifinin “Teşkilat-ı Esasiye”ye uygunluk göstermediği ve taban tabana zıt olduğu gerekçesiyle, Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey, bu kanun teklifi ile hukukun doğrudan doğruya hükümetin idaresine terk edildiği ve “şahsi masuniyet, vicdan, tefekkür, kelam, neşir, seyahat, akid, sayıamel, temellük ve tasarruf, içtima, cemiyet, şirket hak ve hürriyetleri Türkler’in tabii hukukundandır.” Muhtevalı 70. maddeyi ilga ettiği gerekçesi ile, Kazım Karabekir Paşa ve Rauf (Orbay) Bey, hadisenin mahalli olduğu ve genelleştirilmemesi gerektiği, hükümetin olay mahallinde her türlü tedbiri almasında sakınca olmadığı ancak bu kanunla matbuatın ve muhalefetin susturulması hedeflendiği ve muhalefet erkanına karşı veyahut herhangi bir yerde, siyasi taazzuflara karşı zan ve vehimlerle birçok icraata kıyam edilebileceği gerekçesi ile, bu kanuna karşı reaksiyon göstermişlerdir. Rauf (Orbay) Bey: “Efendiler! Genç hadisei isyanîyesinin fiilen zahir olduğu günlerde istifa eden hükümetin mahiyet-i isyanı, müessir olduğu mıntıkayı ve şamil olabileceği menatıkı ve bunun esbab ve illetini gösterecek huzur-ı mecliste vaki olan beyanatından zannediyorum bu isyanın, bu isyan mahiyetinin -müşterek kanat olarak- hakikatte bir takım kimselerin, mekruh merdud hattaletmane denilebilecek bir kasıt ile menafiilerini istihsal için bir takım gafilleri peşlerine takmak sureti ile ortaya atıldıkları anlaşılmıştır. Aziz arkadaşlar ! Hepimizin müştereken cereyanını takip ve hamdolsun intaç ettiği Hakimiyet-i Milliye ve Cumhuriyet idaremizin genç vilayetinde zuhur eden ve milleti amali fasitlerine sürüklemek isteyen bir takım mütegallipler tarafından ika olunan hadise-i isyan dolayısıyla yıkılacağına ihtimal vermek zaaf-ı kaptan başka bir şey değildir. Efendiler! Türkiye halkı içerisinde şuuru olan, namusu olan kalbinde vatan muhabbeti olan hiçbir fert bu melanete göz yumamaz ve bir saniye bile tahammül edemez.

⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, XV, Ankara 1976, s.132.

Bunun için efendiler, genç isyanıyla Cumhuriyetimizin tehlikede olduğunu bendeniz kabulde mazurum.”

Kazım Karabekir Paşa: “Muhterem arkadaşlar! Evvelce bu kürsüden söylediğim vechiyle, hadise-i isyan zuhur eden mıntıkada hükümetimizin her türlü kanun icraatına taraftarız ve bunu bir daha tekrar ediyorum. Fakat bu muayyen hadise karşısında milletin hukuk-ı tabiiyesini tazyike matuf olarak icraata katiyen taraftar değiliz. Huzur-ı alinize getirilen kanun gayri vazıh ve elastikidir. Eğer bu kabul edilirse, buna istinaden Teşkilat-ı Esasiyemizin ruhundan doğan siyasi taazzuvlar ve bunların faaliyetlerini tahdide ve yahut matbuatı tazyike teşebbüs edilirse, halk hakimiyeti tenkis edilecek demektir. Çünkü artık milletvekillerinin sadaları dahil bu kubbe altından harice çıkmayacaktır. Bu kanunu kabul etmek, Cumhuriyet tarihi için bir şeref değildir. İstiklal Mahkemelerine gelince; İstiklal Mahkemeleri, isminin medlülü vechile, istiklal harplerimiz esnasında yapılmış ve yapılması lazım gelen bir mahkemeydi. Binaenaleyh bunların tarihe karıştırılması da Meclis-i Aliniz için tarihi bir şereftir. İsmet Paşa hazretleri eğer İstiklal Mahkemelerini ıslahat aleti zannediyorlarsa pek ziyade yanılıyorlar”⁸³ sözleri ile muhalefetin bakış açısını dile getirmişlerdir. Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi muhalefet isyana karşı alınacak tedbirlere karşı değildir. Ancak bu hadise bahane edilerek tedbirlerin genelleştirilmesi ve faaliyetlerin muhalefeti sindirme operasyonuna dönüştürülmesi konusunda mütereddittirler. Aynı zamanda isyanın Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin istikbalini tehlikeye düşürecek boyutlarda olmadığı kanaatindedirler.

Cumhuriyet Halk Fırkası’nın radikalleri, isyanı ve muhalefetin tavrını bahane ederek saldırılarının şiddetini arttırmışlardır. Radikallerin önde gelen ismi ve Müdafaa-i Milliye Vekili olan Recep (Peker) Bey, meseleyi tartışma boyutlarından uzaklaştırarak, hain-vatanperver tartışması haline dönmüştür. Recep (Peker) Bey bu konuda mecliste yaptığı konuda şunları söylemektedir: “Muhterem arkadaşlar! Hürriyet namına, Cumhuriyet namına ve bütün bu güzel ve ali mefhumlar namına

⁸³ TBMM Zabıt Ceridesi, XV, Ankara 1976, s.132-135.

söylenmiş sözler ve istikamette takip edilmiş yollar vardır. Bu yollar üzerine yürürken bir takım yanlış telakkiyat neticesinde ihtiyar edilmiş ve bilhassa devlet denen büyük müessesenin nüfuz ve haysiyetini ve memleketin her köşesinde cari olması lazım gelen şevket ve kudretini müteessir edecek bazı hatalar yapılmıştır. Yanlış nazariyeler göz önünde tutularak yapılmış olan hataların ve müsamahaların neticesi ve bir aksülameli olacaktır ki bu gün bu kanunun heyet-i muhteremenin nazari müzakeresine arz etmek mecburiyeti hasıl olmuştur... Muhterem arkadaşlarım; çok ulvi namlar altında bazı kanunlar yapılmıştır ki, onların neticesi olmak üzere memlekette yalnız devlet nüfuzunu, vatanın dört köşesine am ve şamil olması lazım gelen devlet nüfuzunun yerine bir takım gayritabii ve gayrimesul müessirler kendi hükmünü icra ve infaz etmiştir... Türkiye’de devlet nüfuzunu tahrip eden ve bu en yüksek mevkii müessirine kendi zulmü şerri, zulüm isnadı, techiz ve tertibi sayesinde çıkan bu İstanbul matbuatı, öyle bir manzara arz etmiştir ki arkadaşlar, Türkiye’de devlet yoktur, hükümet yoktur, hiçbir hükümete kavi mesnet addedebilecek bir meclis yoktur. Bunların hepsi adi, sefih midelerinden, menafi-i zatiyelerinden maada hiçbir şey düşünmeyen bir grup-ı layuflühundan ibarettir. His ve kanaatini nihayet memleketin bilhassa cahil olanların ruhlarında tespit ve takrir etmişlerdir. Bu vaziyette herkes matbuatı, hürriyet mefhumunun kutsiyetine bürünerek her şeyi yapmaya kadir ve şerrinden tahaffuz için isminden bahsetmeye cesaret edilemeyecek bir kuvvet görmüş ve bilakis devleti ve onun nizam ve intizam vasıtası olan vasıtaları, bu hareketlere tahammül gösterdiği için hakikaten hakir, nüfuzsuz bir zavallı olarak tanımıştır... Bir devletin kuvvetli zamanı, zayıf zamanı olur, fakir ve ya zengin zamanı olur. İşte bu suretle memlekette sözü dinlenilecek bir zabıta, emri infaz edilecek bir hükümet, verdiği kararların infazına ve meşruiyetine inanılacak bir meclis yoktur manzarasını vücuda getiren ve muhrip müessese ve buna peyrev olan ilumun dahili ve harici anasır bilerek ve bilmeyerek bir terkip-i tam dahilinde hareket etmişlerdir. Bunların şuuru ve gayri şuuru devletin nüfuz cephesini tahrip için aldıkları teşebbüslerde, maalesef vatanın bir kısmında bu gün muvaffak olmuşlardır... Bu günkü kanunun teklifine sebep olan müessirat arasında -telakki-i acizaneme göre-

masuniyeti-i şahsiye namı altında tanınmış ve devlet müessesini mefluç ve muattal bırakan ve hatta bir caninin koluna zabitanın elini sürdürmeyecek kanun vardır. Bir taraftan da inkılap ve vatan düşmanları çalışmışlardır. İşte bu müessiratin ilk sahayı tahribi bugünkü huruş-ı isyanı kulaklarımızı çınlatan şarktaki bazı vilayetlerimizin parçasını teşkil eden vatan kısmıdır. Bazı arkadaşlar diyor ki; devletin emniyet-i umumiye ve hukukiyesini taht-ı şüpheye getirecek böyle bir kanun merduttur, bunu kabul etmemek lazımdır... Emniyet-i umumiye masum bulundurmak için, o emniyet-i umumiye sahasında icrayı tahribat etmekte olan zehirli yılan yuvalarını kanun vasıtası ile vazı-ı kanun olan bu Meclis-i Ali'nin vereceği karar ile ve kuvveti müeyyidesi olarak vücuda gelecek olan kanun vasıtası ile tahrip etmek lazım değil midir? Görülecek zehir ve yılan yuvaları tahrip edilmesine azmetmiş olan bir hükümetin, teklif ettiği kanunu reddetmek için bir vasıta gibi kullanmak hiçbir vakit muvaffık bir hareket değildir. Bazı rüfeka, idare-i örfiye tavsije ediyorlar. Evet Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda idare-i örfiye vardır. Fakat bu arkadaş Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun bu maddesini okumuş olsaydı, onun ne tahripkar bir vasıta ve vatanın hayat-ı katisi mevzubahis olmadıkça, lüzum-ı hayati görülmedikçe tatbikinden itirazı lazım gelen bir vasıta olduğu meydana çıkardı. İdare-i örfiye bir vasıta-i kanuniye olup, bizim de istediğimiz bir vasıta-i gayri kanuniye olmadığını ve bu müzakerenin kanun için olduğunu nazar-ı dikkatinize arz ederim. İdare-i örfiye vasıtası memleketin her tarafında müraselatı, mektup muharebelerini, bütün inkişaf-ı iktisadiyi tadil bütün hayat faaliyetlerini takyit edecek bir vasıtaadır. Memleketimizin içerisinde bizzat bu memlekette hiyanet etmemiş bir kütle-i asile teşkil eyleyen necip vatanperver bir halk kütlesi vardır.”

Recep (Peker) Bey'in sıkı yönetim istenilmiş gibi görünerek yaptığı bu izaha karşılık, Halis Turgut ve Feridun Fikri Beyler, kimsenin böyle bir istekte bulunmadığını söyleyerek onun bu sözlerine itiraz etmişlerdir.

Bunun üzerine Recep (Peker) Bey konuşmasına şöyle devam etmiştir: “Feridun Fikri Bey, yapılacak takibatın nihayetsiz bir şümul dahilinde bir vasıta-i

ağraz olarak istimal edileceğini ve bu kanun vasıtasının nereden başlayıp nerede biteceği belli olmayan bir zulüm ve tahrip vasıtası olarak kullanılacağını ifade ettiler. Feridun Fikri Bey'in nisbet-i vataniyesinde şüphem olsaydı, geçirdiğim bir tereddüt anında, dimağımdan geçen bir fikirde sabit kalırdım. Feridun Fikri Bey'in nisbet-i vataniyesinde şüphem olmadığı için, zihnimde bir an tevarüd eden bu fikri derhal kovdum. Bu fikir şu idi: İçinde yaşadığımız vatanın bu gün geçirmekte olduğu mühim saatlerin ehemmiyetini idrak etmekte olan, hain ve şerirleri takip etmek vasıtasından bugünkü mesul kuvve-i icraiye mahrum etmek fikriyle ve bu fikri dermeyeran edebilir... Muhterem Kazım Karabekir Paşa Hazretleri, bu kanunun yapıyorsunuz, Recep Bey matbuattan bahsetti, bundan istidlal ediyorum ki, bu kanunu yapmaktan maksat, matbuatı bu hürriyet müessesesini yıkmaktır buyurdular... İcabında en mülayim, en hafif bir takım tedabir ile ve memlekette fevkalade mevcudiyet ihsas etmeyecek tedbir ile idare-i hükümet etmek nasıl bir devletin şiarı ise, bir devletin temellerini yıkmak ve onu sarsmak için araz ve alaamat addedilebilecek bir takım müşahadeler olduğu zaman, şiddetle harekete geçmek devletçilik mefkuresinin en esaslı şiarlarından biridir. İcabında şiddetle hareket etmeyi bilmeyen bir müessese, devlet olmak hakkını haiz olamaz. Şiddetle hareket, bu korkunç bir mefhum gibi telaffuz edilerek namahdut bir sui tehakkiye uğratılmamalıdır".⁸⁴

Recep (Peker) Bey, bu konuşması ile muhalefetin şüphelerini haklı çıkarır durumdadır. Takrir-i Sükun Kanunu'nun hedefinin isyanı bastırmaktan daha çok, muhalefeti susturmak olduğunu göstermektedir. Recep (Peker) Bey'e göre bu kanun isyan meselesinin teferruatıdır. Sıkıntının esasını gelenekçiliğin direnç unsuru olan İstanbul, İstanbul'un sesi basın ve bu basınla yakın temas içinde olan Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası teşkil etmektedir. Bu nedenle Recep (Peker) Bey'de; sisteme karşı direnen unsuru ve bu unsurun, sistem içinde, sistemin kendi lehlerine bıraktığı açıklıklardan faydalanarak meydana getirdiği müesseseler yok edilmelidir kanaati kuvvetlenmiştir. Bunun için de, yeni sistemin fazileti olarak görülmesi gereken ancak,

⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, XV, Ankara 1976, s.138-147.

radikal grubun zafiyet olarak değerlendirdiği hürriyet ve serbestliğin yerini şiddete terk etme hali doğmuştur. Bu nedendir ki, Takrir-i Sükun Kanunu, şiddeti meşrulaştırmaya çalışmanın bir neticesidir. Bu nevi Teşkilat-ı Esasiye'nin askıya alınıp, hukuk devleti yerine şiddete dayalı otoriter devlet yapılanması girişiminin ilk merhalesidir. Bu kanaatin, bütün inkılapçı kadroyu içine alacak şekilde genellendirilmesi elbette ki mümkün değildir. Fakat Recep (Peker) Bey için, şiddete dayalı devlet yapısının tartışma götürmez taraftarı ve bunu uygulamaya geçirme gayreti içinde olduğu, Takrir-i Sükun Kanunu'nu da bu yönde manalandırdığı hükmü kolaylıkla verilebilir.⁸⁵

Mecliste Takrir-i Sükun Kanunu yasa tasarısı görüşülürken Recep (Peker) Bey basını suçluyordu. Recep (Peker) Bey konuşmasına; “yalnız nazariyeler göz önünde tutularak yapılmış yanlışların ve gösterilen hoşgörülerin sonucu ve tepkisi olarak yasayı getirdiklerini” söyleyerek başlamıştı.⁸⁶

Recep (Peker) Bey sertlik yanlıydı: “Türkiye’de devlet nüfuzu adına gösterilen hoşgörünün sonunda devlet işlemez hala gelmiştir. Çok yüksek adlar adına yapılmış bazı yasalar da buna yol açmıştır. Basın, özellikle İstanbul basını, Türkiye’de devlet gücü diye ne kadar kutsal yer ve makam varsa hepsini ite kaka meşruluk dışı bir çekişme aracı yapmıştır. Bunlar devlet kuruluşu diye ne varsa hepsini birden yalan ve iftiralarla saldırıp tüm devleti tahrip etmektedirler. Her sabah milletin yüzüne fıskıran mikroplu balgamlar, masum halka devlet gücünün değerli bir şey olmadığını aşılamaktadırlar. İstanbul gazetelerinin yarattıkları duruma göre Türkiye’de devlet yoktur: Hükümet yoktur, hükümetin dayanağı meclis de yoktur. Herkes özgürlük kavramının kutsallığına bürünen basını her şey yapmaya kudretli olan tek varlık kabul ediyor;ve devleti de basının hakaretlerini içine sindirdiği için de gerçekten buna layık bir zavallı sayıyor.”

⁸⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, XV, Ankara 1976, s.297-315.

⁸⁶ Alpay Kabaçalı, **Türk Basınında Demokrasi**, Ankara 1994, s.133.

Milli Savunma Bakanı Recep (Peker) Bey'e göre devlete karşı bu yıkıcı eylemler, bilinerek ya da bilinmeyerek iç ve dış etkenlerle birleşir. İşte ayaklanmanın ardında da böyle bir oluşum yatıyor.

Öyleyse?

Öyleyse şiddet!

“Hükümetimiz, pis kötülük yuvalarını temizleme yetkisi olmadan bu ülkenin yönetimini ele alamaz.İç tehlike içinden yanan yangın gibidir. Eğer devlet kuruluşları meclisler ve hükümetler, bu yangını patlamadan önce bulup gereken yasal önlemleri alamazlarsa yangın büyüdüktan sonra önlem almaya da zaman kalmaz.

Herhangi bir düşünce ile ve herhangi bir amaçla özgürlüğü yine bizzat özgürlüğe çevrilmiş bir silah gibi kullanmak gerçeğe ve yurt yararına uygun değildir.”⁸⁷

Recep (Peker) Bey'e göre Türkiye'deki asıl hürriyet severler Cumhuriyet Halk Fırkası liderleri ve onlarla beraber yürüyenlerdi. Bunu bilen muhalefet ve İstanbul basını itiraf etmekten kaçınıyor, bunlar özgürlük adına özgürlüğü yıkıyorlardı.

Türkiye'de seyahat hakkı, kelim hakkı “kanun dairesinde” serbest değil miydi? Matbuat diktatörlüğün cariyeye olduğunu yazıyordu. Bir diktatörlükte bu yazılabilir miydi? Meclis'i satılmışlardan mürekkep gösteriyorlardı. Bu basın böyle birkaç yıl daha devam ettiği taktirde bütün müesseseler çökecekti.”

Recep (Peker) Bey: “Yara elimdir” dedi. Sonra geleceğe ait görüşünü söyledi: “Tarih görecektir. Cumhuriyetin masuniyeti, meclisin hüsn-ü tedbiri daima müemendir. Ahfat bugünkü günleri mütalaa ederken bu ali Cumhuriyet binasını yıkmak için uzakta ve yakında içi hararetle yanan hainleri teşvik yolunda ilk vasıta olarak İstanbul matbuatını görecektir.”⁸⁸

⁸⁷ U.Mumcu, a.g.e., s.94.

⁸⁸ Metin Toker, **Şeyh Sait ve İsyanı**, İstanbul 1994, s.95.

Recep (Peker) Bey “... İstanbul matbuatına, demek şöyle yapacaklar, böyle yapacaklar. Asla Efendiler! Şuradaki bu matbuat, şuradaki bu mevcudiyet, şuradaki şu heyet, şuradaki bu müessese filan gibi şeyler, sabit fikirler hükümetimizin zihnine uğramamıştır. Fakat Efendiler! Bu kanunu eline alan hükümetimiz onu, bu kanunun istimalini istilzam eden hedefler eğer matbuat ise ona, başka bir teşekkül ise ona, başka bir müessese ise ona, başka muzır bir yuva ise ona başka bir vasıta ise ona tevcih edecektir. Hülasa bunu icap eden kuvvet ve şiddetle tatbik edeceğiz.”⁸⁹

Milli Savunma Bakanı Recep (Peker) Bey’in basına karşı yaptığı suçlamalara Ahmet Emin Yalman, Vatan’daki başyazısı ile şöyle cevap vermiştir:

“Memlekette yapılan her şeyi doğru her yazılanı hata diye göstermek yanlış bir hareket olur. İstanbul gazetelerinin iyilikleri, herhalde hatalarından üstündür. Her dakika harice ve memleketin içinde cehalet ve taassuba karşı tesirli bir faaliyet göstermek vazifesini taşıyan milli bir vasıtayı -yılan- kelimesi ile vasıflandırmak Recep Bey gibi bir devlet adamından hiç beklemediğimiz bir hareket tarzıdır. Dünyanın her yerinde devlet adamları tenkide hararetle taraftar görünürler, fakat fiili suretle tenkit vazifesini yapan gazetelerden hoşlanmazlar.

Gazetecilerimizi milli ölçülerle başka memleketlerin gazeteleri ile mukayese edersek netice herhalde gazetelerimizin lehine çıkar. Bizde hatalı fikirler savunan gazeteler bulunabilir. Fakat milli emellere düşman gayelere alet olan, zengin sermaye sahiplerinin menfaati uğruna hadiseleri tahrif eden sınıf düşmanlığını körükleyen, yabancı tesiri altında bulunan bir çeşit gazetecilik bizde her yerden azdır. Biz Recep Bey’in acı sözlerini ani bir sinirliliğin neticesi diye kabul ediyoruz. Bunu hükümetin yarın tutacağı politikaya belirti diye karşılamak istemeyiz. Hükümetin taşıdığı vazife ağırdır. Tutacağı usuller, içtihadımıza aykırı bile olsa, gayeyi memlekete faydalı sayarız. Bu cihetle irtica meyillerini, Cumhuriyete karşı olan her türlü düşmanlık istidatlarını, memleketin gelişmesine engel olacak bütün teşebbüsleri önlemek

⁸⁹ **Türk Parlamento Tarihi**, TBMM-II. Dönem (1923-1927), II, s.26.

hususunda ki hedefinde hükümetin tam bir başarıya erişmesini memleket hesabına dileriz.”⁹⁰

İsmet Paşa kabinesi 4 Mart 1925’te güvenoyu aldı ve aynı gün Takrir-i Sükun Kanunu’nun görüşülmesine başlandı. Feridun Fikri Bey tasarıya karşı olduğunu Kazım Karabekir Paşa İstiklal Mahkemeleri’nin İstiklal Harbi zamanı ile ilgili olduğunu bu mahkemelerin “ıslahat aleti” olmayacağını, Rauf (Orbay) Bey Cumhuriyet’in tehlikede olduğunun kabul edilemeyeceğini söyledi.⁹¹

Takrir-i Sükun Kanunu’nun çıkarılmasının mecliste baş savunucularından biri Recep (Peker) Bey idi, söz alarak yapılan eleştirilere cevap verdi ve Takrir-i Sükun Kanunu’nun çıkarılmasını savundu.

Recep (Peker) Bey’in konuşmasından sonra; irtica, isyan ve memleketin sosyal düzeni ile emniyet ve asayişini ilgilendiren konularda, Reis-i Cumhur’un tasdiki ile hükümete geniş yetkiler tanıyan tasarı ve İstiklal Mahkemeleri’nin kurulmasına ilişkin hükümet teskeresi kabul edildi ve Takrir-i Sükun Kanunu yürürlüğe girdi.

Bir müddet sonra sıkıyönetim ilan edilmiş bölgelerde çalışan İstiklal Mahkemeleri tarafından verilen idam kararlarının meclis tarafından onaylanmadan yerine getirilmesi için bir kanun tasarısı hazırlandı. Muhalif milletvekilleri bu tasarının Anayasa’ya aykırı olduğunu savundular. Bazı milletvekilleri yanında ayrıca o zaman Milli Müdafaa Vekaleti’ne getirilmiş olan Recep (Peker) Bey, uzun ve sert bir konuşma yaptı ve bunun bir zorunluluktan doğduğunu söyledi ve bunun üzerine Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Başkanı Kazım Karabekir Paşa söz aldı ve özgür düşüncelerin meclis kürsüsü dışında savunulamadığını, bu özgürlüğün Peker’in sert sözleri ve saldırıları ile meclis kürsüsünde de sınırlandırılmaya çalışıldığını söyledi. Muhaliflerden Dersim Mebusu Feridun Fikri Bey de kendisine Recep (Peker) Bey tarafından, “dimağı derbeder” denildiği için söz aldı. Tartışmalarda hakaretli sözlerin

⁹⁰ A.Kabaçalı, a.g.e., s.133.

⁹¹ A.F.Cebesoy, a.g.e., ksm.II, s.149.

doğru olmadığını, Recep (Peker) Bey'in ileri sürülen konulara açıklık getiremediğini ve idam kararlarının meclis onayı olmaksızın uygulamasına karşı olduğunu belirtti. Kazım Karabekir Paşa ayrıca mecliste konuşma özgürlüğü olup olmadığını da sordu. Recep (Peker) Bey uzun bir konuşma daha yaptı ve sonuç olarak, birinci maddesi, “savaş durumunda ya da silahlı ve toplu ayaklanmada, hareket ve ayaklanma alanındaki sıkı yönetim bölgelerinde kurulan bütün askeri mahkemelerce verilen idam kararları ordu ya da kolordu ya da bağımsız tümen ya da mevki müstahkem komutanları tarafından onaylandıktan sonra hemen yerine getirilir” şeklinde düzenlenen tasarı 31 Mart 1925'te kanunlaştı.⁹² Kapatılma nedenleri ise: parti içinde ayaklanma bir sorundu; silahlı ayaklanma ise başka bir sorundu ve Şubat 1925'te doğu illerinde bir Kürt ayaklanması baş gösterince Mustafa Kemal süratle ve şiddetle harekete geçti. Asilerin lideri, Nakşibendi dervişlerinin ırısı başkanı Palulu Şeyh Sait idi. Mart başında ayaklanma güneydoğunun çoğu yerine yayılmıştı ve cumhuriyetçi rejime son derece ciddi bir tehdit teşkil ediyordu. Ankara'da Cumhurbaşkanının sadık muhalefeti ile hükümet sistemi denemesi terk edildi. 3 Martta Fethi Bey görevden alınıp İsmet Paşa başbakanlığı tekrar üzerine aldı. Ertesi gün iki yıl için hükümete olağanüstü ve gerçekte diktatörlük yetkileri veren zecri bir “Takrir-i Sükun Kanunu” meclisten geçirildi. Bu kanun 1927'de tekrar uzatıldı. Mart 1929'a kadar yürürlükten kalkmadı. Aynı zamanda doğuda ve Ankara'da özel “İstiklal Mahkemeleri” kuruldu; doğuda İstiklal Mahkemelerinin kısa yargı sonucunda kesin idam yetkisi vardı.

3 Haziran 1925'te de Takrir-i Sükun Kanunu gereğince Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasına karar verildi.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın yanında, “... Terakkiperver Cumhuriyet Fırka binalarındaki araştırmaları tenkit eden Tanin gazetesi de kapatılarak, baş yazarı Hüseyin Cahit (Yalçın) ve arkadaşları Ankara İstiklal Mahkemesi'ne sevk edildiler... Nitekim bir taraftan İstiklal Mahkemesi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası aleyhinde

⁹² M.Goloğlu, a.g.e., s.124-125.

vesikalar ararken diğerk taraftan meclis kürsüsünde Milli Savunma Bakanı Recep (Peker) Bey şöyle konuşuyordu:

“Bu fırkanın (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası) isyan ve tahrikat karşısındaki hakiki vaziyeti henüz belli değildir. Ancak Paşa Hazretleri (yani Kazım Karabekir Paşa) Fırkasının azalarından bazı maznunları bekleyen fena ihtimalleri düşünerek şimdiden efkar-ı umumiye önünde ihtiyatlı olmak niyetinde midir?”

Fırka liderleri mesela Rauf (Orbay) Bey hakkında da doğru olmadıkları sonradan meydana çıkan rivayetler yayılıyordu...⁹³ Nihayet bunlar vesile edilerek Fırka şubelerinde araştırmalar başladı.

Gelişmeleri, meclis içinde ikinci bir fırkaya, yani Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası’na ulaştıran ve milli mücadelenin başlıca öncülerini iki cepheye ayıracak olan olaylar, “Mebus olan kumandanların vaziyeti ve ordunun siyasetten ayrılması hakkında hazırlanan bir kanunla” kuvvetlendi.

İsmet Paşa, “bu parçalanışın suçluları kimlerdir?” sorusuna “hiç kimse” cevabını veriyor. İnkılabın o günün şartlarında tek otorite ve tek irade istediğini, Mustafa Kemal’in bunun peşinde olduğunu ve Halk Fırkası’nın, bu tek iradenin icracısı olan müttefik bir kadro olması gerektiğini ifade ediyor. Karşı tarafın ise, demokrasinin bir karşılıklı murakabe istediğine inandığını, bir diktatörlüğe gidişten korkulduğunu belirtiyor. Karşı tarafında bu düşüncelerinde haklı olduğunu, fakat Mustafa Kemal’in meclis açılırken ilan ettiği iki hedeften birinin demokrasinin tekamülü, demokrasi organlarının kuruluşu değil miydi. Karşılıklı murakabe ve dolayısıyla çok partili rejim...

Fakat inkılabın henüz daha son sözünü söylemediğini, klasik organları ile batı demokrasisinin yaşayabileceği zemini henüz hazır değildi. “Zaman henüz, çok şeylere gebeydi...”⁹⁴

⁹³ Abdi İpekçi (yay. haz.), **İnönü Atatürk’e Anlatıyor**, İstanbul 1997, s.30.

⁹⁴ A.İpekçi, a.g.e., s.94.

Recep (Peker) Bey'in Milli Savunma Bakanı olduğu dönemle ilgili Kılıç Ali eserinde şunları aktarmaktadır: “Recep Peker'in Milli Savunma Bakanı olduğu tarihlerdeydi. Bazı kimseler bir müddetten beri Atatürk'e Recep Peker aleyhinde bulunuyorlar, bu aleyhtarlığı hatta Milli Savunma Bakanlığı'nda büyük suiistimaller olduğu isnadına kadar vardırıyorlardı. Bu mütemadi söylentilerin Atatürk üzerinde tesir yapmaması imkansızdı. Reis-i Cumhur olarak Atatürk'ün hassasiyet göstermesi ve Recep Peker kıratında bir devlet adamı hakkındaki söylentilerin hakikati üzerine aydınlık serpilmesi zaruri idi. Bununla beraber ben şahsen, Recep Peker hakkındaki isnatların hiçbirisinin doğru olmadığına ve bunların hep çekememezlikten, kendisini Atatürk'ün gözünden düşürmek için yapılan iftirallardan ibaret olduğuna inanıyordum. Çok muhtemeldir ki, açıktan açığa ifade etmemekle ve kendisini bir nevi sigaya çekmekle beraber Atatürk de aynı kanaatteydi.”⁹⁵

Recep (Peker) Bey'in 24 Aralık 1927'de Meclisin ve hükümetin yenilenmesinden dolayı Milli Müdafaa Vekilliği'nde ayrıldığını görüyoruz. Nitekim Recep (Peker) Bey'in 3.İnönü kabinesine Milli Savunma Bakanı olarak girmesini Atatürk hoş karşılamamış, İnönü'ye “bir binbaşının, koskoca generalleri karşısına almasını ordu iyi karşılar mı?” diye sormuş, İnönü de “Ordu Milli Savunma Bakanı'nın şahsında hükümeti görecektedir” diyerek cevap vermiştir. Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreteri olarak siyasi gücü olan bir insansı, Milli Savunma Bakanlığı'na getirmek sureti ile, ona bir de ordu gücü katmanın nasıl bir yanlış olduğunu Atatürk gibi anlayan İnönü'nün Peker'e güveni vardı. Ancak Atatürk güçlerin birleşmesi ve büyümesinden hoşlanmıyordu.⁹⁶

Önce parti genel sekreterliğinden daha sonra 24 Aralık 1927'de Milli Müdafaa Vekilliği'nden ayrıldı. 3 Nisan 1928'de Cumhuriyet Halk Fırkası Grup Başkanvekilliği'ne seçildi. 11 Ekim 1928'de Nafia Vekilliği (Bayındırlık Bakanlığı)'ne getirildi. Savaş yıllarından çıkmış olan Türkiye'nin yeninden yapılandırılması önemliydi. Bu açıdan en çok hizmet beklenen ve bir o kadar da

⁹⁵ Kılıç Ali, **Atatürk'ün Hususiyetleri**, İstanbul 1955, s.93-94.

⁹⁶ İsmet Bozdağ, **Atatürk'ün Sofrası**, İstanbul 1975, s.75.

saldırıya uğrayan bakanlık Bayındırlık Bakanlığı idi. Bu bakanlığı sırasında demir yollarının yapımı konusunda çalışmaları olmuştur. Hedefi 1934 senesine kadar 2364 kilometrekarelik demiryolunu bitirmektedir. Bunun için senelere göre aşağıdaki programı esas almıştır:

Kömür Hattı: Filyos'tan başlayan inşaat 1929'da 70 km'de Balıksak'a kadar ulaşmak, aynı sene, inşaatı devam ederek 1930 senesinde bu hattı güneyden 120 km'de Apsarı'ya varmak, 1931 senesinden 1934 senesine kadar Çankırı-Safranbolu arasında çalışarak hattı bitirmek.

Kütahya-Balıkesir Hattı: 1929'da başlayan bu hattı Kütahya'dan Nusrati'ye ulaştırmak ve 1930 senesinde bitirmektir.

Bakır (Fevzipaşa-Ergani) Hattı: Maraş hizasına varmış olan bu hat, 1929 senesinden itibaren başlayarak 1924 senesinde 485 km'de bulunan Ergani madenine ulaşmaktır.

Samsun-Zile Hattı: Açılmış olan Samsun-Zile istasyonundan 1929 senesinden itibaren başlatılan inşaatı, 1931 senesinde tamamlamak ve Samsun ile Sivas demiryolunu bağlamaktır.

Kayseri-Sivas Hattı: 1929 senesinde Kayseri'den Şarkışla'ya ulaşacak olan bu hattı, 1930'da Sivas'tan Ankara'ya ulaştırmak.

Ulukışla-Kayseri Hattı: 1929 senesinden itibaren Ulukışla'dan başlayan hattın yapımına devam etmek 1931 senesinde, Samsun'dan inen hattı Sivas'a ulaştırmak ve Ulukışla kuzeyine çıkan hattı Kayseri'ye ulaştırmak.⁹⁷

Recep (Peker) Bey'in Nafia Vekilliği sırasında 1929 yılında yabancı şirketlerle imzaladığı “Demiryolu Sözleşmesi” bu bakanlığı sırasında gerçekleştirdiği en önemli icraatıdır. Daha sonra bu sözleşme demiryollarının devletleştirilmesi gündeme geldiği 1937 senesinde mecliste tartışılmış ve Peker dönemi Nafia Vekili

⁹⁷ “Nafia Vekili'nin Deyimli Sözleri”, Hakimiyet-i Milliye, 23.4.1929.

Ali Çetinkaya tarafından devleti zarara sokmakla suçlanmıştır. Recep Peker, Nafia Vekilliği'nden 25 Eylül 1930'da istifa etmiştir.⁹⁸

C. 1930-1938 DÖNEMİ SİYASİ HAYATI VE ÜSTLENDİĞİ GÖREVLERİ

1930 – 1938 dönemi Recep PEKER'in tek parti düşüncesinin yerleştiği bir dönemdir. Bu dönemde yeni rejimin yayılması ve propagandası görevini yürütmüştür. Yazmış olduğu İnkılap Tarihi Ders Notları kitabı Atatürk tarafından desteklenmiş, üniversite ve okullarda ders olarak okutulmaya başlanmıştır. Ayrıca bu dönemin en büyük gelişmesi, Recep PEKER ve Atatürk arasında görüş ayrılıklarının belirmesi, bizzat Atatürk tarafından Recep PEKER'in Genel Sekreterlikten alınarak pasifize edilmesi hadisesidir.

a. Serbest Cumhuriyet Fırkası ve M.Recep Peker

1929-1930 Dünya İktisadi Krizi bir çok ülkede politik çalkantılar yarattı. Özellikle zayıf olan demokratik kurumların temelini sarstı. Baltık kıyılarında Akdeniz'e kadar bir çok ülkede ya var olan diktatörlüğü güçlendirdi ya da böyle bir rejimin iş başına gelmesine yol açtı ve Avrupa Demokrasisi kıtanın kuzey ve batı köşelerine sıkışıp kaldı. Muhalefetin daha önce sindirildiği Türkiye'de ise tam tersi bir etki yarattı.

Mustafa Kemal, siyasi hoşnutsuzluğun yasal ve denetim altında bir yol ile yansıtılması gerektiğine karar verdi. Ama bir sorun vardı. Kendi yönetimine muhalefetin dürüst olmayan politikacıların oyuncağı olan dini tepkilerden kaynaklandığına inanıyordu. Eleştirilere izin verirken, dini tepkinin bundan yararlanmayacağından emin olmak istiyordu. Ne var ki Türk halkının çoğunluğu her zaman hoşnutsuzluğunu dini terimlerle anlatmaya alışmıştı. Onlara göre yoksulluk, dinsizliğin sonucu idi; zenginlik ise İslam yasalarına uyarak elde edilebilirdi. Halkın desteğini sağlamak isteyen Halk Fırkası görevlilerinin davranışları da bu görüşürü

⁹⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz.: **Ayın Tarihi**, S.41, 1937, s.39-67.

pekiştiriyordu. Laik bir muhalefet partisi bile, Kemalist rejimin güçlendirdiği dindar müslümanları kendi tarafına çekebilirdi.

1924'te olduğu gibi Mustafa Kemal rejimi kurtarabilmek için yine Fethi (Okyar) Bey'den yardım istedi. Sadık bir muhalefet oluşturabilecek tek kişinin Fethi (Okyar) Bey olduğuna karar verdi. Makedonya'dan bu yana yakın arkadaşı idi, dürüst bir ilericiydi, skandallara karışmamıştı ve milliyetçiydi. Herkes onu seviyor ve İsmet Paşa'dan daha liberal bir politikacı olarak tanıyordu. 1925 yılında Şeyh Said İsyanı sonucunda, iktidarı İsmet Paşa'ya kaptırdıktan sonra Paris'e büyükelçi olarak gönderilmiştir. 22 Temmuz 1930'da izinli olarak geldiği İstanbul'da Mustafa Kemal'in Selanik'ten arkadaşı Fuat (Bulca) Bey, Mustafa Kemal'in çevresindeki, Kılıç Ali, Recep Zühtü gibi insanlardan oluşan “mutad zevad” ın İsmet Paşa'nın hükümetine karşı homurdanmaya başladıklarını anlattı. “Sana bir muhalif fırka teşkili teklif olunacaktır” diye uyardı Fuat (Bulca) Bey, “sakın bu teklife kapılma...sana yazık olur...”⁹⁹

Gerçekten de birkaç gün sonra Yalova'da Mustafa Kemal'e saygılarını sunarken beklenen teklif geldi. Mustafa Kemal hükümet üzerinde parlamentonun daha fazla denetimi olması gerektiğini savundu. Bir muhalefet partisi mecliste özgür tartışmaları teşvik ederek bu denetimi sağlayabilirdi. Eğer böyle bir partinin başına Fethi (Okyar) Bey geçerse serbestçe konuşabilir ve politikaların yanlış uygulanmasını önleyebilirdi. “Rica ederim beni İsmet Paşa ile karşı karşıya getirmeyiniz...” diye yakardı Fethi (Okyar) Bey. Ama Mustafa Kemal'i ikna edemedi. Yeni muhalefet partisinin ismini Serbest Cumhuriyet Fırkası olarak seçmişti bile. İktidardaki Cumhuriyet Halk Fırkası'nın başkanlığını yalnızca unvan olarak sürdürmeye ve gerek hükümet ve gerekse muhalefet ile ilişkilerinde tarafsız olamaya söz verdi.

12 Ağustos'ta Fethi (Okyar) Bey Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın tüzüğünü Cemiyetler Kanunu uyarınca tescil edilmesi isteği ile İstanbul Vali Vekili'ne verdi. Program daha fazla hürriyet daha az vergi ilkelerini içeriyordu. Fırka programında

⁹⁹ Fethi Okyar, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Feshedildi?**, İstanbul 1987, s.10.

ayrıca, “fırka bir dereceli intihap usulünün tesisini ve siyasi hukukun Türk kadınılığına da teşmilini müdafaa edecektir.”

Bilindiği gibi aradan çok zaman geçmemiş Cumhuriyet Halk Fırkası’nda kadınlara oy hakkı tanımıştır. Fırka programında; laik Cumhuriyet esası, ilk madde olduğu halde yapılan yenilikleri benimsemeyenler bu hareketten cesaret almışlardır.¹⁰⁰

Falih Rıfkı Atay, Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kurulduğu günlerde Bayındırlık Bakanı olan Recep (Peker) Bey ile karşılaştığını Recep Bey’in kendisine: “Mustafa Kemal, İsmet Paşa’yı mı tutacak, Fethi Bey’i mi?” dediğini o günün meclisinde aynı tereddütün yaşandığını fakat hepsinin Recep (Peker) Bey gibi olmadığını ifade etmektedir. “Büyük çoğunluk eğer ikinci ihtimali kuvvetli bulsa, hemen yeni partiye kayacak haldeydi, için için kaynaşmadır gidiyordu” diye yazmaktadır.¹⁰¹

Fethi (Okyar) Bey’in hazırladığı yeni partinin programını Mustafa Kemal inceledi aynı zamanda, yakın arkadaşı Nuri (Conker) Bey’i partinin genel sekreteri olarak seçti; kız kardeşi Makbule’yi partiye kaydettirdi; iktidardaki partiden muhalefet partisine transfer edilecek milletvekillerinin isimleri üzerinde tartıştı. Serbest Cumhuriyet Fırkası, 12 Ağustos’ta resmen kurulduğu zaman, uysal, liberal bir muhalefet yaratmak için her türlü önlem alınmış gözüküyordu. “Bu akşam ki kazancınızdan, memnun musunuz?” diye sordu Mustafa Kemal Fethi (Okyar) Bey’e.¹⁰²

Prof. Dr.Taner Timur, Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kuruluş dönemi ile ilgili şu yorumda bulunuyor; “...1929 ekonomik buhranında burjuva demokratik hak ve hürriyetlerin iadesi ile rejimi yumuşatmak ya da büsbütün sertleştirmek. Görünüşe göre Serbest Fırka birinci yolun denemesidir.”

¹⁰⁰ Asım Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, İstanbul 1984, s.144.

¹⁰¹ F.R.Atay, **Çankaya**, s.574.

¹⁰² F.Okayar, a.g.e., s.70.

Aslında Serbest Fırka hareketi bir danışıklı dövüş olup, gerçek bir çok partili hayata geçişten uzaktır. Bizzat Mustafa Kemal'in isteği ile yakın arkadaşları tarafından kurulmuş fakat Atatürk de dahil bütün Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ve onun en sağlam toplumsal dayanağı olan bürokratik kadroyu hedef alan muhalefet güçlerini harekete geçirince yine onun telkini ile kapatılmıştır.

Atatürk böyle teşebbüsü neden desteklemişti? Kurtuluş Savaşı yıllarında bir komünist partisi kurdurarak sol akımları kontrol altına almak istemesi gibi şimdi de rejime muhalefeti açığa çıkararak kontrol edebilmek için mi? Yoksa, Serbest Fırka kurucularından Ahmet Ağaoğlu'nun ileri sürdüğü gibi; “fırka teşkili, muhalif fikri taşımak gibi cüretleri ta kökünden kesip atmak için mi? Yahut da rejime yeni bir yön aradığı yıllarda halkın temayüllerini öğrenerek yararlanmak amacıyla mı?”

Sonraki gelişmelerin bunlardan ilk iki görüşe ağırlık kazandırdığını, fakat, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasını “Cumhuriyet Halk Fırkası yöneticilerinin samimi olarak çok partili bir hayat arzu edip etmemelerinde değil, rejimin bir nevi aynasını teşkil etmesindedir.”

Taner Timur yorumlarına şu şekilde devam etmektedir: “Serbest Fırka, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın devletçiliğe kaydığı bir yılda kurulmuştur. Fırkaya “Serbest” ismini bulan da bu devletçiliği en koyu ve en faşizan şekilde anlayan ve uygulamaya çalışan Recep Peker olmuştur. Fırka, Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan ayrı kalkınma yolu olarak, klasik liberal yolu seçmiştir.”¹⁰³

Dr. Esat Öz, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın çok kısa sürede her kesimden insanın toplandığı bir muhalefet partisi haline gelmesinde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ve iktidarının başarısızlığını kanıtladığını ileri sürüyor ve diyor ki: “Serbest Cumhuriyet Fırkası düşünüldüğü gibi Cumhuriyet Halk Fırkası'nın eksiklerini ve hatalarını gösterecek ve eleştirecek küçük bir “parlamento içi parti” değil tüm muhalif ve hoşnutsuz kitleleri içinde barındırmaya başlayan, iktidarın

¹⁰³ Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, Ankara 1993, s.159-160.

kuvvetli bir adayı olduğunu gösteren ve parlamento dışında da gelişen bir “kitle partisi” olmuştur.”¹⁰⁴

Fethi Okyar, Ahmet Ağaoğlu ve Süreyya İlmen’in savunduğu görüşe göre, Cumhuriyet Halk Fırkası kendisi karşısında bir muhalefete katlanamamış ve iktidarı yitirmesi ihtimali karşısında Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kuruluşundan itibaren bu partinin kapatılması doğrultusunda baskılar yapılmış, olaylar körüklenmiş ve hatta düzenlenmiştir. Şu halde, Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kapatılması zorunluluğu Cumhuriyet Halk Fırkası’nın bu tutumu sonucu olmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kapatılması Mustafa Kemal ile karşı karşıya geldiği içinde olsa Fethi Okyar’a göre bu durum “hiç de kendiliğinden vücut bulmayan faktörlerden” olmuştur.¹⁰⁵

Ağaoğlu’na göre, Cumhuriyet Halk Fırkası’nın istediği gibi hareket etmesi için Serbest Cumhuriyet Fırkası’nı yok etmeye yönelik eylemleri Mustafa Kemal’i dahi aşmıştır. Örneğin; 20 Eylül 1930 gecesi Mustafa Kemal’in yanında bulundukları sırada, Serbest Cumhuriyet Fırkası için Recep (Peker) Bey “bozguncu” demekten çekinmemiş ve yine Recep (Peker) Bey, Mustafa Kemal’in TBMM’ni 1 Kasım 1930’da açarken yaptığı söylevde seçim güvenliğinden söz etmesi üzerine sonradan onun yüzüne karşı, gerekirse Mustafa Kemal’e karşı bile direneceğini söylemişti.

4 Eylül’de Fethi Okyar, Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın taşra teşkilatını kurmak için İzmir’e geldi. Onu büyük bir kalabalık karşıladı. Mustafa Kemal’in arkadaşı olan İzmir Valisi Kazım (Dirlik) Bey, muhalefet toplantısını engellemeye kalkıştı, ama yapılmasına izin vermesi için talimat geldi. Resmi yetkililerin kararsızlığını hisseden halk, gemi azıya aldı. Cumhuriyet Halk Fırkası’nın bürosu ve gazetesi taşlandı, İsmet Paşa’nın resimleri yırtıldı. Binayı koruyan emniyet güçlerinin açtığı ateşle on dört yaşında bir öğrenci öldü. Oğlunun kanayan bedenini Fethi (Okyar) Bey’in ayakları dibine bırakan baba, “işte size bir kurban, başkalarını da

¹⁰⁴ Esat Öz, a.g.e., s.106-107.

¹⁰⁵ Çetin Yetkin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı**, İstanbul 1982, s.229.

veririz. Yalnız sen bizi kurtar” dedi. Muhalefet partisinin 7 Eylül’deki mitinginde yüz binden fazla insan toplandı.¹⁰⁶

İki gün sonra iktidar partisinin İstanbul’daki sesi Cumhuriyet gazetesi, yayınladığı bir mektupla Mustafa Kemal’e yeni partilerin onun ismini kullanmaya kalkışmasından şikayet edip, konumunu açıkça belirtmesini istedi. Ertesi gün Mustafa Kemal, Cumhuriyet Halk Fırkası’nın başkanı olarak kalacağı ama bu durumun Cumhurbaşkanı olarak tarafsızlığını etkilemeyeceği yanıtını verdi. Ama Serbest Cumhuriyet Fırkası, yerel seçimlerde ciddi bir rakip olduğunu gösterince resmi engellemeler ile karşılaştı. Mustafa Kemal, “hangi fırka kazanıyor?” diye sordu, sekreteri Hasan Rıza’ya. “Tabi ki bizim fırka Paşam” yanıtını alınca da gülmeye başladı. “Hayır efendim; hiç de öyle değil!... hangi fırkanın kazandığını ben sana söyleyeyim; kazanan İdare Fırkası’dır çocuk”... yani jandarma, polis, nahiye müdürü, kaymakam ve vekiller... bunu bilesin.”

Yerel seçimlerde kendi partisinin düştüğü kötü durumu gören Mustafa Kemal, bir milli blok uygulanması fikri ile oynamaya başladı. Buna göre partiler bundan sonraki genel seçimde alacakları oy sayısı ile orantılı olarak parlamentoda sandalye sahibi olacaklardı. Bu fikir pek anlamlı değildi, çünkü yarışmak için yeterli sayıda aday olmadan yapılan seçimler partilerin aldığı desteği göstermeyecekti, ama Fethi (Okyar) Bey derhal kabul etti. Ne var ki Cumhuriyet Halk Fırkası Yürütme Kurulu itiraz etti. Bunun anlamı, yapılacak seçimde Fethi (Okyar) Bey’in Cumhuriyet Halk Fırkası’nın başkanı olarak Mustafa Kemal’e karşı mücadele etmesi demekti. 15 Kasım’da Fethi (Okyar) Bey, yerel seçimlerdeki yolsuzluk suçlamalarını meclise getirdi ama Dahiliye Vekili Şükrü Kaya’yı eleştiren önergesine kendi partisinden yalnızca on üye oy verdi. Fethi (Okyar) Bey bıkmıştı. İki gün sonra Mustafa Kemal’e mektupta Serbest Cumhuriyet Fırkası’nı kapatacağını bildirdi. “Büyük Gazimiz

¹⁰⁶ M.Goloğlu, **Devrimler ve Tepkileri**, s.285.

Mustafa Kemal Hazretleri'nin teşvik ve tasvibi ile kurduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı..." ona karşı kullanmak istemiyordu.¹⁰⁷

Liberal demokrasi deyimi ancak üç ay sürmüştü. Muhalefetteki rollerini çok ciddiye almış olan birkaç tanesi dışında, parti üyeleri tekrar halk fırkası saflarına döndü. Fethi (Okyar) Bey, bu kez Londra Büyükelçisi olarak atandı Mustafa Kemal'i kendisini desteklemediğini, İsmet Paşa'nın da atlattığını düşünmüyordu, ama fikirlerini açıklamadı. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasını izleyen haftalarda İsmet (İnönü) Paşa pek sesini çıkarmadı. Mutlak iktidara sahip yöneticilere alışık olan Türk politikacıları, sınırlı demokrasi deneyimini Mustafa Kemal'in gözüne girmek için İsmet Paşa ile Fethi (Okyar) Bey'in arasında bir yarış olarak kabul etmişler ve kendi konumları açıklamadan önce sonucu öğrenmek istemişlerdi. İsmet Paşa deneyimi başarısız olacağından Gazi Mustafa Kemal'in kendisinden yardım isteyeceğinden emindi. Haklı çıktı. Daha yeni parti dağıtılmadan Mustafa Kemal'in sofrasındaki yerini aldı ve başlangıçta sadık olduğu halde yasalara ve düzene karşı tehdit oluşturan muhalefet olmadan da hükümetin nasıl geliştirebileceğini tartışmaya başladı. Mustafa Kemal, kararını vermeden önce kendi partisini neden beklentilerini karşılayamadığını anlayabilmek için bir ülke gezisine çıktı.

Başar, bu geziyi; "Serbest Fırkanın ortaya atılmasıyla memlekette birden bire patlak veren ve Halk Fırkası ile İsmet Paşa Hükümeti'ni hayli güç durumlara sokan şikayetler ve hatta galeyanları yerinde görebilmek için yapılmış bir seyahat" olarak belirtmekte ve bu konuda şunları anlatmaktadır; "Atatürk, bu seyahati Serbest Fırka'nın feshinden evvel tasarlamışlardı. Seyahatte her vekaletten seçilmiş birer müfettiş de bulunuyordu. Müfettişler gidilen yerlerdeki işleri, verilen direktif dahilinde teftiş edeceklerdi. Bu müfettişlere ekseriya Recep Bey talimat veriyordu... Müfettiş arkadaşlarla beraber Recep Bey'in reisliğinde her gün öğleden evvel ve sonra toplantılar yapıyoruz. Maksudımız gördüklerimizi sıralamak... teftiş neticelerini gösteren raporları hazırlamaktır... çalışmalar samimi bir hava içerisinde devam

¹⁰⁷ H.R.Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, II, İstanbul 1973, s.436-437.

ediyor... üç gün içinde bütün seyahat neticeleri gözden geçirildi. Herkes söyledi, notlar tutularak rapor esasları hazırlandı.”¹⁰⁸

Gerçeği saptama gezisinin sonuçları Dolmabahçe Sarayı’ndaki bir toplantıda tartışıldı. Bundan sonra Halk Fırkası’nın önde gelen isimleri ülkenin geri kalanını dolaşırken, Mustafa Kemal Trakya’ya gitti. Edirne’ye ulaştığı zaman İzmir yakınındaki küçük ticaret kasabası Menemen’de dinci bağnazların kanlı bir ayaklanma başlattığını öğrendi.

Bu küçük çaplı bir olaydı Girit göçmeni olan Mehmet adlı bir derviş ile beş arkadaşı 23 Aralık’ta Menemen’e geldiler. Kasaba camisinde saklanan yeşil İslam bayrağını alıp ana meydana diktiler. Sonra Derviş Mehmet, kendisinin Mehdi olduğunu ve tanrı tanımayan yöneticileri öldürmek için gönderildiğini bildirdi. İki yetkili, ayaklananlara dağılmalarını söyleyip başarısız olunca Kubilay diye genç bir yedek asteğmen komutasında müfreze meydana gönderildi. Kubilay, içine kuru sıkı tatbikat mermisi bulunan tabancasını çekip Derviş Mehmet’e ateş etti yaralanmayan Derviş kendisine kurşun işlemediğini iddia ederek Kubilay’a nişan aldı ve onu öldürdü. Başını gövdesinden ayırıp kendisini destekleyenlerin alkışları arasında bir direğe taktı kısa bir süre sonra yakındaki bir alay olay yerine geldi ve isyancıları dağıtırken Derviş Mehmet ve beş adamını öldürdü.¹⁰⁹

İsmet İnönü, destekçilerin vatan haini ilan edilmeleri ve Serbest Cumhuriyet Fırkası ile ilişkilerinin araştırılması fikrini kabul etti. Askeri mahkeme suçluların peşine düştü. Serbest Cumhuriyetçiler’i ya da basını suçlayabilecek bir tek kanıt elde edilemedi.

Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kendisini feshetmesi sonucu Cumhuriyet Halk Fırkası’nın hiçbir muhalefet olmadan tek başına iktidarını başlattı. Mustafa Kemal, yeni düzeni 27 Ocak 1931’de İzmir’de yaptığı bir konuşmada anlattı. “Fırkamız diğer memleketlerde olduğu gibi herhangi bir politik fırka gibi telakki edilmemelidir... Her

¹⁰⁸ Ahmet Hamdi Başar, **Atatürk ile Üç Ay ve 1930’dan Sonra Türkiye**, Ankara 1981, s.121-122.

¹⁰⁹ M.Goloğlu, a.g.e., s.301.

sınıf halkın menfaatlerini müsavi bir surette biri diğerini mutazarrır etmeden temin etmeyi istihdaf eden bir teşekküldür... fırkamızın takip ettiği program bir istikametden tamamı ile demokratik, halkçı bir program olmakla beraber iktisadi nokta-i nazardan devletçidir.” Birkaç gün sonra Konya’da yaptığı konuşmada, 18 yaşın üzerindeki tüm gençlerin partinin faal üyeleri olmasını ve daha küçüklerinde üyeliğe aday olarak görünmelerini istedi.¹¹⁰

1930’daki iki partili hayat denemesi, hem tek parti yönetiminin, hem de bununla ilişkili olarak toplumsal ve ekonomik hayatın alacağı yön üzerindeki etkileri oldukça önemlidir. Bu deneme ilk olarak 1925-1926 yılından sonraki hem toplumdaki huzursuzlukların, hem de Cumhuriyet Halk Fırkası’nın konumunun önemli barometresi olmuştur.

b. 1930-1938 Dönemi Diğer Önemli Gelişmeler ve M.Recep Peker

Mustafa Kemal, 5 Mart 1931’de milletvekili seçimi yapılmasına karar verdi. Seçimlerin yenilenmesi nedeni ile İsmet Paşa Başbakanlık’tan istifa etti ve yeni kabineyi kurma görevi tekrar kendisine verildi, 1931 kurultayından bir gün önce 9 Mayıs’ta güven oyu aldı. Recep Peker, resmi tayini 19 Mayıs 1931 olmak üzere Beşinci İnönü Kabinesi oluşturulmadan, 1931 kurultayından önce 9 Mart 1931’de üçüncü kez Cumhuriyet Halk Fırkası Genel sekreterliği’ne getirildi. Recep Peker üçüncü kez Cumhuriyet Halk Fırkası’nda genel sekreterlik görevini sürdürürken 15 Mart 1934’te İnkılap Tarihi Enstitüsü’nde İnkılap Tarihi derslerine başlamıştı. 29 Kasım 1935’te ise Ankara Hukuk Fakültesi’nde 1935-1936 öğretim yılında ilk inkılap tarihi dersini verdi. Recep Peker’in Ankara ve İstanbul Üniversiteleri’nde verdiği bu derslerle ve diğer eğitsel faaliyetleri ile görüşlerini halka, özellikle gençliğe yayma imkanı bulduğu hakkında yaygın görüşler bulunmaktadır. 1934’te bütün üniversitelerin programına mecburi Devrim Tarihi dersleri konuldu. Parti gazete ve

¹¹⁰ Mahmut Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet**, Ankara 1974, s.6-7.

dergileri Recep Peker'in devrimler konusundaki aşırı görüşlerini memleketin dört bir yanına yaydılar.¹¹¹

Bu dönemde Kemalist ideolojiyi oluşturma ve bunu formüle etmeye çalışan Recep Peker “Altı ok’u” bir parti ideolojisi olmaktan çıkarıp devlet ideolojisi haline getirmeye çalışmıştır.

Recep Peker, bu faaliyetlerin kuruluşunda aktif rol oynadığı, 1932’de dört il merkezinde kurulan Halkevleri ve Halkevlerinin yayın organı olan “Ülkü” dergisi etrafında yoğunlaştırmıştır. Bu teşkilat Recep Peker’in görev süresi içerisinde sayıca 120’yi aşmıştır.

Halkevlerine Macaristan’daki “Milli Kültür Cemiyeti”, Çekoslovakya’daki “Mozaik Halk Terbiye Müessesesi”, İtalya’daki faşist “Dopolavor”, Almanya’daki “Nazi Partisi Örgütleri”, İngiltere’deki “Halk Terbiye Cemiyeti ve Radyo Dersleri Dinleme Kulüpleri” gibi örneklerden esinlenerek kurulduğu Cumhuriyet Halk Fırkası Halkevleri Talimatnamesi’nde belirtilmektedir.¹¹²

Recep Peker, Halkevleri yayın organı olan Ülkü dergisinin ilk yazı işleri müdürüydü. İnkılap Dersleri kitabı da aynı derginin ilavesi olarak yayınlanmıştı. Konuşma yeteneğini çevresine kabul ettirmiş olan Recep Peker, Hakimiyet-i Milliye gazetesinde de çeşitli yazılar yazdı. Bazı kaynaklarda Recep Peker’in “Baş muharir ve imtiyaz sahibi” olduğu belirtilmektedir.¹¹³

Kadro dergisi, Cumhuriyet Halk Fırkası’nın ideoloji arayışları içerisine girdiği bir dönemde etkili olan önemli bir yayın organıdır. Şevket Süreyya, Türk ocağındaki konferansı sonrasında Halk Fırkası içinde yeni bir akımın doğduğunu ve partinin fikri bir parçalanma durumuna geldiğini iddia etmektedir. Bu parçalanma olayından büyük ölçüde Şevket Süreyya’nın konferansının sorumlu tutulması parti içinden ve dışından büyük tepkilerin gelmesi üzerine Şevket Süreyya, Recep Peker’e konu ile ilgili olarak

¹¹¹ K.H.Karpat, a.g.e., s.68.

¹¹² M.Tunçay, a.g.e., s.320-321.

¹¹³ Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e., s.493.

amaçlarının parti içinde yeni bir akım ve parçalanma yaratmak olmadığını, sadece fikri değerlerin tartışılması amacıyla hareket ettiklerini bildiren bir mektup yazmıştır. Dergi yayınlanmadan daha “İnkılap ve Kadro” konulu konferans Cumhuriyet Halk Fırkası içinde yoğun bir polemik konusu olmuştur. Ayrıca Şevket Süreyya’nın bu mektubu Recep Peker’e yazması ve özellikle onu doğmakta olan hareketin niteliği konusunda yatıştırmak istemesi Recep Peker’in kurultay sonrasında oldukça güçlenmiş olduğunu hatta üçüncü adam konumuna geldiğini ortaya koymaktadır.

Bu gelişmelere rağmen Recep Peker’in kadro hakkındaki olumsuz yargısının değiştiği söylenemez. Yakup Kadri, Kadro’nun çıkışı ile ilgili Recep Peker ile görüşmesini şöyle aktarmaktadır: “... Recep Peker’e gittim dedim ki, ben mebuslara ve halka Halk Fırkası’nın ilkelerini anlatmak için bir dergi çıkarmak istiyorum dedim. Ne işe yarayacak bu dergi sanki dedi. Yani Kadro demek bir partinin fikir kadrosu öncü kadrosudur dedim. Recep Peker o zaman bu vazife bizimdir; ben sana veremem dedi. Yine bir sen ben davası çıktı. Onun üzerine Atatürk’e gittim. Bir dergi çıkartmak istiyorum, Milli Mücadele’nin ruhunu izah edebilmek için dedim Atatürk dergiyi çıkarmama izin verdi.”¹¹⁴

Temuçin Faik Ertan bu konuda şu yorumlarda bulunmaktadır:

“Mustafa Kemal, İsmet Paşa gibi Cumhuriyet Halk Fırkası’nın ilk isminin ılımlı tavırlarına karşılık partinin tüm ileri gelenlerinin kadroyu aynı şekilde değerlendirdikleri söylenemez ilk önemli tepki partideki üçüncü adam konumundaki Recep Peker’den gelmiştir. Recep Peker’e göre “İnkılabın ideolojisini yapmak” ancak Cumhuriyet Halk Fırkası’nın gerçekleştirebileceği bir iştir. Recep Peker ve çevresi tepki ile karşıladıkları Kadro hareketini yakından izlemişler ve her fırsatta Mustafa Kemal’i olumsuz yönde etkilemeye çalışmışlardır. Recep Peker’in tek parti rejiminin çok sesliliğe tahammülsüzlüğünü şekilde tepkisine karşılık, Kadro’ya daha büyük tepki belki daha da önemlisi sermaye çevrelerinden gelmiştir. Mustafa Kemal’i derginin kapanması konusunda Recep Peker’den daha çok bu çevreler etkilemiştir...

¹¹⁴ T.F.Ertan, **Kadrocular ve Kadro Hareketi**, Ankara 1994, s.60-61.

Kadrocuların önerdikleri devletçilik bu çevrelerce kolektivizm olarak yorumlanmış ve bu hareketi kendi çıkarlarını zedeleyen zararlı bir akım olarak görmeye başlamışlardır. Bunun sonucu sermaye çevrelerinin temsilcisi sayılan İş Bankası Grubu Mustafa Kemal’e etki yaparak onu, Kadro aleyhine çevirmiştir.”¹¹⁵

Derginin yazı işleri sorumlusu olan Vedat Nedim ise derginin kapanma öyküsünü şöyle açıklamaktadır:

“... Fakat ne yazık ki bizi saran bu yeni ideolojideki samimiyetimize bir türlü Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Recep Peker, Necip Ali gibi fikri idarecilerini inandıramadık. Kadro hareketinin Kemalist bir ideolojik sistem halinde gelişmesinden gocunanlar ve onu kendi özel çıkarları için bir tehlike kaynağı sananlar uydurdıkları çeşitli dedikoduların bir sonuç vermediğini görünce imtiyaz sahibimiz Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nu Arnavutluk’a elçi tayin ettirerek bizi Çankaya ile bağlantımızdan yoksun bırakmayı denediler.”

Recep Peker “Ülkü”nün ise çıkış nedenlerini şöyle anlatmaktadır:

“Ülkü” karanlık devirleri arkada bırakarak şerefi ve aydınlık bir istikbale giden yeni neslin heyecanını beslemek cemiyetin kanındaki inkılap unsurlarını ısıtmak, ilk adımları sıklaştırmak için “Ülkü” bu büyük yola katılanlar arasında kafa birliği, gönül birliği ve hareket birliği yapmak için... “Ülkü” milli dile, milli tarihe, milli sanatlara ve kültüre hizmet için... “Ülkü” bütün bu gayelere hizmet yolunda çalışan halk evlerinin ruhundaki hareketi yazı vasıtası ile yaymak için çıkıyor.

Bu tarif Büyük Milli Reis’in mecmuaya yakıştırdığı ve verdiği “Ülkü” adı ile neşir maksadı arasındaki sıkı münasebeti de gösterir. “Ülkü” de büyük davaya inananların buna Türk cemiyetini inandırmak, toplu ve heyecanlı bir millet kitlesi yaratmak hizmetinde vazife ve hisse olmak isteyenlerin yazıları çıkacaktır. Mecmua fikirlerine ve ruhuna sadakatle bağlı olduğu, Halkevleri gibi hiçbir kar ve kazanç fikri takip ettiren vazifesini yapacaktır...

¹¹⁵ T.F.Ertan, a.g.e., s.67.

“Ülkü”nün izahlarında teşrih ve tahlillerinde Cumhuriyet, Milliyet ve İnkılap fikirleri esas olacaktır...”¹¹⁶

Recep Peker’in 1935’de İtalya ve Orta Avrupa’ya yapmış olduğu bir gezi ve daha sonra Recep Peker tarafından hazırlandığı Hasan Rıza Soyak tarafından belirtilen parti programı, onun faşist ve ayrıca totaliter olarak suçlanmasına sebep olmuştur. Hasan Rıza Soyak anılarında bu gezinin oldukça uzun ve masraflı bir inceleme gezisi olduğunu yazmaktadır. Soyak bu seyahatten sonra Recep Peker’in 1925 kurultayına sunulmak üzere yeni bir nizamname ile çok ayrıntılı bir program hazırladığını da belirtmektedir. Anılarda ayrıca şu bilgiler yer almaktadır: Soyak, İsmet İnönü ve Recep Peker’in imzalarını taşıyan nizamnameyi ve programı İnönü’den almış ve Gazi Mustafa Kemal’e iletmıştır. Gazi, bütün gece bunları incelemiş ve ertesi gün İnönü’ye verilmek üzere kendisine iade etmiştir. Bu arada 1935 Cumhuriyet Halk Fırkası Kurultayına bizzat Mustafa Kemal’in üzerinde çalıştığı ve bazı tashihler yaptığı eski nizamname ve program sunulmuştur. Soyak’ın anılarına göre Mustafa Kemal, İnönü ile bu konuda görüşmüş ve söz konusu tasarıları İnönü’nün okumadan imzalamış olduğu konusunda yanılmadığını da söylemiştir. Soyak, anılarında bu belgelerin içeriği hakkında ayrıca şu bilgileri de vermektedir:

“Gerek nizamname gerek program, o zamanın tek partili totaliter idarelerindeki esaslara göre kaleme alınmıştı, başta azası mahdud, fakat kudreti sınırsız bir heyet tasavvur ediliyordu. Bütün kararları bu ali heyet veriyor, Büyük Millet Meclisi bir şekilden ibaret kalıyordu... İtalya ve Almanya’da olduğu gibi, üniformalı gençlik teşkilatı kuruluyordu. Bir kelime ile tam manası ile faşizm... Hele program, nihayet hükümetlerin senelik programlarına girebilecek birçok teferruat ile doluydu, içinde çocuklar için süt damlaları teşkiline kadar, akla ne gelirse hepsi vardı.”¹¹⁷

¹¹⁶ R.Peker, “Ülkü Niçin Çıkıyor”, Ülkü, Şubat 1933, S.I, I, s.1-2.

¹¹⁷ H.R.Soyak, a.g.e., I, s.57-60-61.

Soyak'ın anılarında yer alan program ve nizamname taslakları elde edilemediği için, söz konusu metinler hakkında yorum yapmanın uygun olmayacağı düşünülmektedir. Ayrıca bu değerlendirmelerin sağlıklı bir temele dayalı olduğunu söylemek de mümkün görünmemektedir. Soyak'ın iddia ettiği gibi Recep Peker bu seyahate Cumhuriyet Halk Fırkası 1935 Kurultayından önce değil daha sonra ve incelemelerde bulunmak için değil tedavi amacıyla gitmiştir.

Recep Peker 1935'ten önce 1932'de, başvekil İsmet Paşa maiyetinde kalabalık bir heyetle İtalya'ya gitmiş ve orada bazı incelemelerde bulunmuştur. Bu seyahatinde heyet içinde bulunan bazı ilgililerle Faşist Partisi Genel Merkezi'ne gitmiş, Parti Genel Sekreteri'ni ziyaret etmiş, ziraat makineleri sergisini, Mussolini Kışlası'nı ve Beden Terbiyesi Akademisi'ni gezmiştir. Ayrıca heyet İtalya Kralı'nın verdiği yemeğe katılmıştır. İsmet Paşa ve beraberinde bu seyahate katılan heyetin 21 Mayıs 1932'de başlayan gezisi 29 Mayıs 1932'de tamamlanmıştır.¹¹⁸

Recep Peker'in bu seyahatlerde edindiği izlenimler sonucunda Türkiye'de de faşist bir yönetim oluşturma çabası içinde olduğu bazı anılarda belirtilmekte, bazı siyasi yorumlarda ise onun faşist olduğu iddia edilmektedir. Bütün bunlara rağmen bazı siyasi anılarda ise İtalya ve Almanya'ya karşı savaşa girilmesini savunduğu açıklanmaktadır.¹¹⁹ Anılan döneme ilişkin gizli celse zabıtları elde edilemediği, ayrıca anılarda yer alan münakaşalar basına yansımadağı için bu bilgileri doğrulamak mümkün olmamıştır. Aynı döneme ilişkin çeşitli yayınlarda ise anılarda yer alan açıklamaların aksine milletvekillerinin savaşa girilmemesi konusunda hükümet kararını ittifakla destekledikleri belirtilmektedir.

1945 yılında yayınlanan bir gazetede Almanlar'ın Türkiye'yi nasıl işgal edeceği konusunda bir yazı serisinde yer alan habere göre Almanlar tarafından planlanan “Şark Yıldızı Harekatına” göre bazı listeler düzenlenmiştir. İşgalden sonra tevkif edilecek önemli kişiler A listesinde, daha az önemli kişiler B listesinde, Alman

¹¹⁸ Bkz. “İsmet Paşa Hazretleri Roma'dan Hareket Etti”, “Hakimiyet-i Milliye”, 31 Mayıs 1932. “Başvekil Hazretleri Dün İstanbul'da Büyük Tezahüratla Karşılandı”, “Hakimiyet-i Milliye”.

¹¹⁹ A.Us, a.g.e, s.592.

sempatizanı olan ve Almanlarla işbirliği yapan kişilerin isimleri ise C listesinde tespit edilmiştir. Recep Peker'in ismi A listesinde, hemen tevkif edilecek 40 kişi arasında yer almaktadır.¹²⁰

Recep Peker'in üçüncü kez getirildiği genel sekreterlik görevi 15 Haziran 1936'ya kadar devam etti. İlgili haberler basında, "Atatürk, Recep Peker'i Parti Genel sekreterliği'nden affetti" başlığı altında yayınlandı. Genel sekreterliğin İsmet İnönü tarafından yönetileceği, Recep Peker'in Umumi İdare Heyeti'ndeki görevine devam edeceği belirtildi. Genel sekreterlik görevinden alındıktan sonra Recep Peker tarafından yayınlanan tamimde, "Kemalizm eserinin sadık hizmetçisi" olarak kalınacağı belirtiliyordu.

Görevden alınmasının görünüşteki sebebi ise farklı gösterildi. Görünüşteki sebep: Atatürk ile Recep Peker arasında Kazım Dirik'in görevden alınması hususudur.

Recep Peker, Trakya Umumi Müfettişi Kazım Dirik Bey'i görevden almak istemesi üzerine Atatürk ile itilafa düştü. Recep Peker, "ben parti genel sekreteriyim bir şahsiyetim var, aynı zamanda bu hususta söz sahibiyim de..." diyerek Atatürk'e karşı çıktıysa da, "ya? Öylemi ben de aynı partinin genel başkanıyım. Şu halde meseleyi nasıl halledeceğiz?" cevabını alması üzerine Recep Peker kapıyı vurarak çıkınca Atatürk parti genel sekreterliği görevinden aldı.¹²¹ Başka bir kaynakta da Atatürk, Recep Peker'in ailesine ilişkin özel bir işine karışmak isteyince, "Paşam vatan işinde yüzde yüz ölümle sonuçlanacak bir görev veriniz. Emrinizi derhal yerine getireyim. Fakat buyurduğunuz şey benim özel işimdir. Emrinizi maalesef yerine getiremeyeceğim." Demesi üzerine parti genel sekreterliği görevinden alındı.¹²²

Recep Peker'in parti genel sekreterliği görevinden alınması, Mete Tunçay'a göre; Atatürk'ün Recep Peker'e müdahalesi, devletçiliğe rağmen Kemalist rejimin

¹²⁰ Bkz. "Almanlar Türkiye'yi Nasıl İşgal Edecekti, A Listesine Dahil Kimseler Evleri Basılarak Tevkif Edilecekti", "Tan", 29 Eylül 1945.

¹²¹ H.R.Soyak, a.g.e., II, s.487-491.

¹²² H.V. Velidedeoğlu, a.g.e., s.47.

asında bir geçiş rejimi olduğunun ve liberalizm için bir zemin yaratmak hedeflendiğinin bir işaretiydi. Recep Peker'in bu dönemde yalnız kalması, gerek parti gerekse devlet yönetiminin kendisi gibi dşunmediğinin açık göstergesiydi. Recep Peker, görevden alındıktan sonra, bu görev İçişleri Bakanı'na verildi. Bunun anlamı Peker ekibinin istediğinin tam aksine devletin partiyi zmlemesidir ve bu süreç 5 şubat 1937'de yapılan bir anayasa değişikliği ile parti ilkelerinin devlet yapısına mal edilmesi ile noktalandı.¹²³

Bütün bu olanlara rağmen Recep Peker yayınladığı istifa mektubunda "her işte en doğru ve iyi yapan büyük şefimiz Atatürk beni parti genel sekreterliği görevimden affettiler. Ellerimizde onun emaneti olarak tuttuğumuz vazifenin şekli ne olursa olsun hepimiz için en büyük şeref son nefese kadar Kemalizm eserinin sadık hizmetkarı kalmaktır..." dedi.¹²⁴

Recep Peker'in Atatürk döneminde getirildiği son görevi bu oldu. Ayrıca 1935-1942 yılları arasında Atatürk'ün emri ile niversiteler, yüksek okullar ve harp akademilerinde Devrim Tarihi Profesörü olarak dersler verdi. Diğer devrim tarihi profesörleri ise; Hikmet Bayur, Mahmut Esat Bozkurt, Yusuf Kemal Tengirşek'tir.

Recep Peker gerek Atatürk gerek İnönü döneminde başbakanlık dahil bir çok görevlere getirildi. Fakat en etkili görevi Cumhuriyet Halk Partisi Genel sekreterliği oldu. Tek partili dönemde aralıklı da olsa Cumhuriyet Halk Partisini'nin uzun süre genel sekreterliğini yaptı. Bu dönemde partiye mührünü vurdu. Parti genel sekreteri olarak bir çok konuşmalar yaptı ve Atatürk'ün emri ile bunlar yayınlandı. Yapılan bütün değişiklikleri halka anlatmak ve yerleştirmek için Halkevleri'nin yaygınlaşmasına çalıştı.¹²⁵ Görev süresi içinde 120'den fazla açılış yaptı.

¹²³ M.Tunçay, "Siyasal Gelişimin Evreleri", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, VII, İstanbul 1983-85, s.1972.

¹²⁴ Ulus, 16 Haziran 1936.

¹²⁵ R.Peker, "Halkevleri Açılış Nutku", lk, seçmeler (1933-1941), Ankara 1982, s.6.

ç. Atatürk ve M.Recep Peker

Atatürk dönemi Recep Peker'in getirildiği görevlerden sonra, Atatürk ile Recep Peker'in ilişkisine bakacak olursak, Recep Peker'in Anadolu'ya gelişi 1920 yılında oldu. Prensip bildiği konularda hiç ödün vermeyen, dik başlı, pek yürekli, halkın dört dörtlük dediği türden bir kişi olduğu için, Atatürk ona "pek-er"den gelen "Peker" soyadını verdi.¹²⁶ Halk Partisi'nin adının Cumhuriyet Halk Partisi olarak değiştirilmesini ve mecliste yeni kurulacak partinin adının Serbest Cumhuriyet Fırkası olmasını Recep Peker önermiş Atatürk tarafından kabul edilmiştir.¹²⁷ Atatürk etrafında bulunanlarla ölümünü konuşurken, Recep Peker, Atatürk öldükten sonra TBMM yakınlarına gömülmesi ve bütün illerden getirilecek yurt toprağının üzerine konulmasını önermiş, Atatürk de Afet İnan'a dönerek "bunu unutma" demiştir.¹²⁸

Atatürk'ün vatandaşın hak ve vazifeleri hakkındaki görüşlerini daha sonra Atatürk'ün isteği ile Recep Peker kitap haline getirdi. Bazı konularda Recep Peker'in fikirlerine önem veren Atatürk'ün, "Kadro" dergisini kapatılmasına Recep Peker'in telkinleri sayesinde karar verdiği söylendi.¹²⁹

Hakimiyet-i Milliye gazetesinin düzenlenmesi için üç kişilik komisyon kurduran Atatürk, hazırlanan raporu beğenmeyerek bu göreve Recep Peker'i getirdi. Bir süre Recep Peker bu gazetenin baş yazarlığını yaptı.

Kılıç Ali'nin yazdıklarına göre: Atatürk bir gün "Recep ben bir adamı yükseltirim. Fakat o hazmedemez vaziyeti takdir edemezse ve bilhassa kerameti de kendinde bilirse bir gün kaldırır atarım ve benim attığım paçavra olur. Deyip ellerini masaya vurmaya başlar. Recep Peker de olayı tasdik ettirir. Etrafındakiler önceleri Atatürk'ün Peker'e kızdığını zannetmiş, daha sonra İnönü'yü kastettiğini anlamışlardı.¹³⁰

¹²⁶ H.V. Velidedeoğlu, a.g.e., s.47.

¹²⁷ S.Ağaoğlu, *Serbest Fırka Hatıraları*, İstanbul 1949, s.16.

¹²⁸ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Ankara 1969, s.23-24.

¹²⁹ T.F.Ertan, a.g.e., s.70.

¹³⁰ Kılıç Ali, a.g.e., s.72.

Atatürk ile Recep Peker konuşurken konu “korku” üzerine olmuş, Atatürk Peker’e “sen benden korkar mısın?” diye sorunca Recep Peker gülmeye başladı, Atatürk “korkar mısın korkmaz mısın söyle?” dedi. Recep Peker buna karşılık “hayır! Ne senin arkadaşların korkaktır ne de sen korkunçsun” cevabını verdi.¹³¹

Atatürk ile Recep Peker arasındaki ilişki olaylara ve durumlara göre değişmiştir. Atatürk’ün yanına sonradan katılan Recep Peker Atatürk’ün de desteği ile zamanla ön plana çıktı. Bunda en önemli faktör, Recep Peker’in Atatürk’ün yapmak istediklerini rahatlıkla anlaması, fikir ve faaliyet bakımından Atatürk’ü sonuna kadar desteklemesi ve Atatürk’e her zaman bağlı kalması, sadık olmasıdır. Bunun yanı sıra Recep Peker’in aşırı fikirlerini 1932 İtalya gezisi sırasında olduğu gibi Atatürk, Recep Peker’i frenlemenin gerekli olduğunu düşündü. Daima Atatürk’ün yanında olmaya çalışmış ve Atatürk’ün fikirlerini yaymak için uğraş vermiş olan Recep Peker ilk başlarda Atatürk ile iyi ilişkilerde bulunmuş fakat bu ilişkiler daha sonra gerilmiştir.

d. Peker Döneminde Türkiye’nin Yapısı

Türk ulusçuluğunun öncülü olan Türkçülük Osmanlı Devletinin son dönemlerinde ortaya çıkan en önemli akımlardan biridir ve doğuşuna çok uluslu Osmanlı İmparatorluğunun çeşitli etnik ulusal devletlere bölünmesine yol açan siyasal gelişmeler neden olmuştur. Yeni bir siyasal kimliği odak noktası yapan Türkçülük modern ulusal Türk devletinin inşasını etkilemişti.

Cumhuriyetin ilk yıllarında resmi ideoloji içinde Türkçülük Türk ulusçuluğu olarak yeniden tanımlandı. Otoriter tek parti döneminin 1931’de pekişmesi ile de kuruluşları Osmanlı dönemine dayanan siyasal ve kültürel amaçlar taşıyan tüm Türkçü örgütlerin faaliyetine resmen son verildi. Birkaç istisna dışında cumhuriyetin önde gelen siyasal seçkinleri Türkçü ideolojiyi terk edip kendilerini Türk ulusçusu

¹³¹ F.R.Atay, a.g.e., s.10.

olarak tanıtırken, Türkçülük CHP'nin siyasal kadrosundan dışlanan bir kesim tarafından kuvvetle benimsendi.

Türkiye'de tek parti döneminin en ilginç siyasal gelişmelerinden biri kamuoyunun dikkatini özellikle pantürkçü ve ırkçı söylemiyle dikkat çeken Türkçü bir akımın ortaya çıkmış olmasıdır. Bir grup entelijensiyanın yürüttüğü siyasal ve edebi etkinlikler temeli üzerinde yükselen bu akım daha çok üniversite ve yükseköğretim öğrencileri, geniş bir öğretmen kesimi, kimi profesör ve okutmanların yanı sıra bazı emekli general ve subaylar, bir kısım ünlü politikacılar ve Türk asıllı Rusya göçmenleri arasında taraftar buldu. Sözü geçen akımın bir özelliği 20. yüzyılın başında ortaya çıkan Türkçü hareketin tarihsel ve kültürel tezlerini sahiplenmesinin yanı sıra ırk kimliğine dayalı belli siyasal görüşleri de yaymış olmasıdır. Bu akım Türkiye Cumhuriyeti halkı arasında ırk ayrımı yaparak safkan Türk soyundan gelenlere üstünlük sağlıyordu. Ayrıca safkan Türk ırkından olmayı başarılı önderliğin ölçütlerinden biri sayıyordu. Bu görüşünü, tarihte binlerce yıl hüküm süren eski Türk hanedanlarının çoğunun, melezleşme, yani Türk kanıyla yabancı kanların karışması nedeniyle yıkılmış olduğu iddiasına dayandırıyor. İkinci Dünya Savaşı sırasında iyice belirginleşen pantürkçü platform da aynı şekilde ırkçı bir yaklaşıma sahipti. Bununla birlikte, bu akımın en belirgin özellikleri, yalnızca pantürkçülük ve ırkçılıktan ibaret değildi. CHP hükümetlerinin kültür, eğitim ve sosyal politika alanlarındaki çeşitli uygulamalarına muhalefet etmek ve Türkiye'nin savaşa katılmamasından hoşnutsuzluk duyduğunu belirtmek ve hatta Almanya yanında Sovyetler'e karşı savaşa girmeyi arzulamak da bu akımın başlıca özellikleri arasındaydı.

Son dönem tek parti yönetimi, Türkçü akımı, savaşın özel koşullarının doğurduğu yıkıcı bir hareket olmakla suçladı. Türkçü akımın karşıtları, Türkçü yayınların içeriğine baktıklarında sadece pantürkçü temaları ve Türkiye'nin Nazi Almanyası'yla ittifak kurarak savaşa girmesi doğrultusundaki beklentileri ve imaları gördüler. Savaşın seyri ve savaş boyunca CHP hükümetlerinin izlediği dış politika, bu

akımın tarihsel Türkçülük hareketi içerisindeki anlam ve önemini perdelemişti. Oysa günümüzden bakıldığında, Türkçülük akımının, Türk ulusçuluğunun geniş bağlamı içerisinde değerlendirilmesi gereken çok boyutlu bir siyasal akım olduğu görülüyor.

19. Yüzyılın sonlarında temelde “Türklüğün kimlik olarak keşfiyle başlayan 20. yüzyılın başlarında siyasal bir harekete dönüşen ve Türk ulusal devletinin kuruluş sürecine hizmet eden Türkçülük Cumhuriyet tarihi süresince ulusçu radikal Türk sağının ideolojisi içinde vazgeçilmez bir platform olarak yer tutarken aynı zamanda onu kendine düstur edinmiş partilerin dünya görüşü ve devlet anlayışına da eşlik etmiştir. Burada ilginç olan diğer bir gelişme de tek parti döneminde laik pagan bir çizgiye oturan Türkçülük ideolojisinin yakın geçmişte islami motiflerle bağdaştırılması ve yeniden tanımlanması olmuştur. İrkçı Turancı görüşlerle 1940’ların Kemalist resmi çevrelerinin Türk ulusçuluğu arasında iddia edildiği gibi karşıtlıktan çok aynı kaynaklardan beslenen bir ilişki söz konusudur. İkisi de Osmanlı dönemi Türkçülük hareketinin ürünüdür.

Ayrıca o dönemin genç kuşak temsilcileri arasında yeniden canlanan pantürkçü eğilimler doğrudan amaçlanmasa da, 1930’lar Türkiye’si’nin özgül kültürel ve siyasal ortamından beslenmiş gözükmemektedir. Kemalist tarih anlayışı ve eğitimi dönemin genç kuşağı üzerinde ırkçı temalara yönelmeyi kolaylaştıran belirgin bir etki bırakmıştır. Kemalist lider kadrosunun uyguladığı laikleşme programı ırkçı ve pagan görüşlerin benimsenmesine yol açarken batılılaşmanın kentsel toplumsal yaşam üzerine etkisi ve ulusal kültürün batı standartlarına ağırlık vererek yeniden tanımlanması muhafazakar ve yerelci bir tepkiye yol açmıştır. Daha öz ifade edersek Türkçülük tek parti döneminde modernleşme karşıtı bir platform olarak işlev görmüştür.

Tek parti döneminin Türkçülük akımı Osmanlı dönemi Türkçülüğünün mirası ile yakın geçmişte ve günümüzde canlılığını koruyan Türkçü ideoloji ve varyasyonlarının siyasal duruşu arasında bir köprü olarak yer almaktadır. Bilindiği gibi 1931’de tek parti yönetiminin konsolide olması ile birlikte CHP’nin nezareti ve

himayesi dışında siyasal “eylemin” gerçekleşmesi mümkün olmamış savaş döneminin koşulları da ayrıca siyasal etkinliği kısıtlayan bir bahane olarak kullanılmıştır. 1931 Nisan ayı Türk ocaklarının kapatılıp Türk ulusal kültürünün yaygınlaştırılması ve modernleştirilmesi amacıyla CHP tarafından parti organı olarak halkevlerinin kurulduğu ve faaliyete geçtiği aydır.

Cumhuriyetin tek parti döneminde karşımıza çıkan Türkçü akım temelde Türk ulusçuluğunun tarihsel gelişimi içerisinde geçirdiği evrelerden kaynaklanmaktadır. Bir yandan kökleri Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılmasıyla ayrı ayrı ulus devletlerin ortaya çıkması ve sonunda Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasına kadar giden ulusal kimlik sorunu hala siyasal bir önem taşıyor, öbür yandan cumhuriyetçi yaklaşım yakın geçmişin mirası olarak Osmanlı İmparatorluğu’nun şanlı günlerini değil, batılı güçlerin karşısında zayıf ve zavallı bir duruma düştüğü dönemi öne çıkarıyordu. Üstelik cumhuriyetçi ideologların Orta Asyalı uzak köken ile bugünkü Türkiye Cumhuriyeti arasında kurmaya çalıştıkları bağlarda sağlam temellere dayanmıyordu. Bununla birlikte Orta Asyalı köklerle Türk halkının ırksal özellikleri üzerinde yoğun biçimde durulması ve islamiyetten önceki tarihe yönelik ilginin canlanması Türkçü akımının esas düşünsel ortamı oluşturuyordu. Ancak cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte genç ulusal Türk devletinin resmi ideolojisi olarak işlev gören Kemalist Türk ulusçuluğunun benimsemeye çalıştığı Türklük anlayışı kimi önemli tartışma ve tepkilere neden olmaktaydı.

Akımın arka planını Osmanlı dönemi Türkçü düşüncesi ile meşrutiyet yıllarında şekillenen Türkçü hareket sağlıyordu Cumhuriyet dönemi Türkçülerinin gözünde bu hareket içinde ziya Gökalp’in özel bir yeri vardı. Gerçekten de Gökalp’in, ilk eserleri arasında yer alan kimi şiirleri ile halka mal ettiği “Turan” la ilgili bir çok sembol, akımın önde gelen kişileri tarafından yayınlanan dergilerin simgesi haline geldi. Buna karşılık bu kişilerin eski Türk efsanelerine dayanan mitolojik bir tarih yorumuna döne döne göndermede bulunmaları Gökalpçi bir romantizmin sınırlarını aşıyordu. Türk tarihinin neredeyse bütün evreleri esas olarak şovanzime kaynaklılık

edecek şekilde kullanılıyordu. Gerçek yada hayali tarihsel kökler ve başarılar, Türk ırkının üstünlüğü iddiası ile öne çıkarılıyordu.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla beraber Türkçülük Türk ulusçuluğunun temellerin atmış olan eskimiş bir hareket haline geldi. Bir başka deyişle, cumhuriyet Türkiyesi'nin mantığı, Türkçülüğü Türk ulusçuluğuna dönüştürdü. Cumhuriyetin nüfusu büyük ölçüde Türk halkından meydana geliyordu ve resmi siyasi anlayışa göre bütün yurttaşlar Türk ulusunu teşkil ediyordu. Böylece Türklük dar anlamıyla tanımlanıyor ve cumhuriyet döneminin siyasi ulusuyla özdeşleştiriliyordu. Buna karşılık cumhuriyetten sonra ortaya çıkan adı geçen siyasi akım Türkiye Cumhuriyeti yurttaşları arasında, etnik (ve hatta ırksal) temelde hala bir ayırım yaptığı gibi, "Türklük"ün, nesnel olarak Türk dili olarak tanımlayabileceğimiz, bütün Türk kökenli toplulukları içine alan daha kapsamlı bir kimlik olduğunu da iddia eder. Bir başka deyişle, bu akım savunucularının benimsediği "ulus" anlayışı bir ulus devletin sınırları içerisindeki siyasi toplum anlamına gelen modern kavramın çerçevesini aşar. Tarih boyunca değişik "Türk" devletlerinde yaşayan konuşulan Türk dillerinin de ötesine geçerek aynı Türk ırkından geldiğine inanılan bütün etnik Türk nüfus gruplarını içine alır. Dolayısıyla Türkçülerin ulusçuluk yaklaşımı dönemin yönetici seçkinlerinin benimsediği resmi cumhuriyet ulusçuluğundan ayrılır. Tek parti döneminin benimsediği "Türkçülük" hem genel bir adlandırma hem de öngörülen platform olarak Osmanlı Türkçülük hareketinin çıkış noktası ve vizyonu ile doğrudan ilintilidir.

Bununla birlikte yukarıda yaptığımız ayırımın birbirlerini dışlayan kategorilerden kaynaklandığı düşünülmemelidir. Tersine değerlendirmekte olduğumuz Türkçü akım hem de o günün resmi ulusçu platformu Osmanlı döneminin çok uluslu mantığı içinde ve dolayısıyla cumhuriyetçi ulus devletin kurulmasından önce temelleri atılmış olan Türk ulusçuluğunun değişik türleri sayılmaktadır. Bir başka deyişle hem Türkçülük hem de cumhuriyetin ilk on yıllarının resmi Kemalist ulusçuluğu Türk ulusçuluğunun değişik türleri olarak ele alınmaktadır.

Osmanlı imparatorluğunun son yirmi otuz yılında doğan Türk ulusçuluğu hala günümüzün bir olgusudur. Başlangıçta bugünün bakış açısından Türk ulusçuluğunun kaynağını oluşturan Türkçü hareket vardı. Ancak Türk ulusal devletinin kurulmasıyla birlikte Türk ulusçuluğu Türkçülükten daha kapsamlı bir kavram haline geldi. Dolayısıyla Türkçülük hem kendine özgü ayrı bir siyasal içeriği olan ulusçu bir ideoloji olarak anlaşılmalı hem de Türk ulusçuluğunun bir türü olarak görülmelidir. Türkçülük cumhuriyetin ilk dönemlerinde kendisini ayrı bir akım olarak ortaya koydu.

Cumhuriyet döneminde resmi Kemalist ulusçuluk, vatandaş bireylerin iradi olarak sadakat gösterdikleri ulusal topluluk anlayışından çok büyük ölçüde Gökalp'in dayanışmacı toplumsal teorisinin belkemiğini oluşturan "organik" ulus kavramına dayanıyordu. Ancak ulusal kültürün bileşenleri çerçevesinde ele alındığında ikisi arasında önemli ayrımlar vardı. 1930'lu yılların ilk yıllarından itibaren Kemalist ulusçuluk ve Türkçü akım yan yana varoldular. Ulusçuluğun resmi türü ulusal kimliğin temeli olarak etnik aidiyetten çok toprak birliğini vurguluyorlardı. Üstelik dönemin yönetici siyasal seçkinleri Türkçü grupların aklındakinden farklı bir ulusçuluk programı benimsemişlerdi.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde ortaya çıkan Türkçü akım da hem Osmanlı Türkçü düşüncesinin hem de Osmanlı siyasetinin son günlerindeki kimi yayılmacı eğilimleri anımsatan bir pantürkçü görüşü içeriyordu. Çoğunlukla ırkçı bir yaklaşımın eşlik ettiği pantürkçü eğilimler II. Dünya Savaşı sırasında daha belirgin hale geldiler. Türkçü akım içerisinde kamuoyunun dikkatini en fazla çeken yön bütün Türk halklarının birliğinin idealize edilmesi idi. Birçok Sovyet Cumhuriyetinde çoğunluğu oluşturan bütün Türk asıllı halkların siyasal birliğini amaçlayan Türkçü akımın yaklaşımı dönemin Türk dış politika ilkeleri ile çelişki içindeydi.

Hem Türk siyasal yaşamını ele alan siyasal yazın hem de kamuoyu cumhuriyet dönemi Türkçü akımını esas olarak 1940'larda görülen bir dava ile ilişkili olarak ele alır. Sözü geçen dava Türkçülerin çıkardıkları yayınlarda ortaya konan

pantürkçü politika önerileri ve Türkçülerin bu önerileri hayata geçirmek için gizli örgütsel faaliyete giriştikleri iddiası çerçevesinde gelişmişti. Sözü geçen davaya ırkçılık-turancılık davası adı verilmiştir. Tek parti yönetiminin son dönemini ele alan Türk ve batı siyasal yazınında Türkçü akımın ortaya çıkması ve gelişimi genel olarak II.Dünya Savaşı bağlamında, savaşın Türkiye üzerindeki etkileri ve Türk hükümetinin savaşın gelişme olasılıkları karşısında benimsendiği dış politikanın kimi yönleri çerçevesinde incelenir. Sözü edilen incelemenin çoğu Türkçülük akımını ırkçılık-turancılık davasına değinerek ele alır. Savaşın değişen koşulları ile pantürkçü propagandanın yükselmesi ve bu propagandaya hükümet tarafından son verilmesi ve davanın daha sonraki gelişiminden meydana gelen özel süreç arasındaki paralelliğe işaret eder.¹³² Bir başka deyişle tek parti yönetiminin son dönemlerinde pantürkçü bir ideolojinin ortaya çıkması birincisi savaşın özel gidişatı ve koşullarından kaynaklanan bir gelişme ikincisi savaşın değişik evrelerinde Türk diplomasisinin giriştiği özel manevraların bir ürünü olarak ele alınır.

Öte yandan 1931’de tek partili rejimin yerleşmesiyle birlikte her türlü siyasal ve kültürel faaliyet CHP’nin çatısı altında toplanmıştı. Türkçülüğün ana merkezini oluşturan Türk ocakları kapatılmış ve partinin yeni kurulan bir organı yani halkevleri iki amaca hizmet edecekti: Ulusçu kültürün yayılması ve batılılaşma hedefine ulaşılması. Bu nedenle 1930 ve 1940’ların Türkçü akımının boyutlarından birisinin ırkçı ve pantürkçü ulusçuluğu olduğu ne kadar doğruysa öbür boyutunun da özellikle eğitim ve kültür politikası alanında CHP yönetiminin uygulamalarına muhalefet etmek olduğu o kadar doğrudur. 1930’ların, Türki halkların ırksal kökenini vurgulayan resmi görüşünden önemli oranda beslenirken, CHP tarafından uygulanan batılılaşma politikasına bir tepki olarak ortaya çıktı

¹³² “*Irkçılık ve Turancılık Tahrikatı Yapanlar Hakkında Hükümetin Tebliği*”, Ayın Tarihi, Mayıs 1944, s. 21-23.

III. BÖLÜM

(M.RECEP PEKER'İN TÜRK İNKILABINA BAKIŞ VE DÜŞÜNCELERİ)

A. PEKER'İN İDEOLOJİLERE BAKIŞI

Recep PEKER çok okuyan bir karaktere sahipti.İnkılapların şekillenmesi esnasında karar veren üç kişiden biriydi.Bulunduğu dönem içerisinde gelişen liberalizm, faşizm ve sosyalizm gibi rejimleri dikkatli bir biçimde araştırmış ve inceleyerek yorumlamıştır.Özellikle Avrupa gezisi esnasında Alman ve İtalya faşist diktatörlük sistemlerinden etkilendiği söylenebilir.Bu etkilenme, bazı ilkeler üzerinde Atatürk'le fikir ayrılığına düşmesine ve sonrasında pasifize edilmesine yol açacaktır.

a. Liberalizm

Liberalizm 1789 Fransız İhtilalinin sonucu fiili olarak bir ideolojidir. Fransız İhtilali ile hükümdarın siyasi otoritesine dayalı siyasi sistem yerini kişi hak ve hürriyetlerini esas alan bir siyasi düzene bırakmıştır. Bu siyasi düzen hükümdarın otoritesi ile kişinin insanca yaşama ilkesi arasında kurulmak istenen bir dengeye dayanılmak isteniyordu.

Fransız İhtilali ile ortaya çıkan bu yeni siyasi düzen anlayışına liberalizm veya hürriyetçilik hareketi denilmektedir.¹ Liberalizm eski rejimlere, mutlakiyetçiliğe, eski düzene, sınırsız otoriteye dönüşü engellemek için ciddi tedbirler almıştır. Bu tedbirleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

Anayasalar

Meclisler

Partiler

¹ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1918), I, Ankara 1989, s. 6.

Seçimler

Bu alınan tedbirlerle liberalizm ferdin kendisini ve hürriyetlerini güvence altına almak istiyordu. Bu ise zayıf bir hükümet ve ferde müdahale etmeyen devletle mümkündü. Liberalizm devlet ve hükümetle olduğu gibi ferdi teşebbüsü engelleyici kurumlara (din, aile vs.) ve kuruluşlara (lonca, sendika vs.) da karşıdır.

Bu haliyle liberalizm monarşiye, padişaha, krala, hanedanlara karşı değildir. Sadece onların otoritesini, yetkisini çeşitli müesseselerle sınırlandırma taraftarıdır. Bu sınırlandırma evvela anayasa ile olmuştur. Daha sonra meclisler iktidarı sınırlayıcı rol oynamışlardır. Seçim sistemi de mebuslar için sınırlayıcı fonksiyonu yerine getirmiştir.

XIX ve XX yüzyıl siyasi ve sosyal yapılanmasına damgasını vuran bu ideoloji getirdiği ilkelerle bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de birçok tartışmalara yol açmıştır. Türkiye’de liberal düşünce üzerine en çok söz söyleyen siyaset ve düşünce adamlarından biri de Peker’dir. Hatta Peker kendi düşüncesini bu ideolojinin eleştirisi üzerine kurmuştur.

Peker’in liberalizme bakışını iki ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar:

İdealleri bakımından liberalizme bakışı ve neticeleri bakımından liberalizme bakışıdır.

İdealleri bakımından liberalizme bakışı

Liberalizmi idealleri bakımından değerlendirirken onun çıkışını tarihi süreç içerisinde siyasi ve soysan ihtiyaç olarak görmektedir. Ona göre bilhassa feodalite devrinden sonra saraylar kendi maksatlarına göre halkı idare ederken, idare edilenlerin hakları üzerinde zalimce tasarruf hakkı edinmişlerdir. Saraylar ve çevreleri bir nevi aristokrasi karteli kurmuşlardır. İdare halk bakımından hiçbir isteğe cevap veremez olunca insanlar idareden rahatsızlık duymaya başlamışlardır. İşte bu oluşum ve bu tarz idareye karşı insanların haklarını aramak ve idarenin sıkıştırmasına karşı

konulmak için fikirler geliştirmesine sebep olmuştur. Can, mal ve şerefe dokunulmazlıkları için ayaklanmalar başlamıştır. Bu ayaklanmalar neticesinde konuşma hürriyeti, yazma hürriyeti, kazanma hürriyeti, mülkiyet ve mesken hürriyeti gibi liberalizmin temel ilkelerini oluşturan haklar elde edildi ve baskı idarelerinin gücü kırıldı.

Liberalizm bu özelliği ile dünyaya bir takım yeni ve ileri anlama, yaşama neticeleri getirmiştir. Peker'e göre buraya kadar liberalizm bir reaksiyondur ve bu reaksiyonu ile insanlığa yeni bir anlayış ve dinamizm getirmiştir ancak neticesi itibari ile reaksiyonun ilerisine gidememiş ve başlangıcı netice olarak kalmıştır.

Ona göre liberalizm idealleri bütün insanlığın kabul edebileceği heyecan verici erdemlerdir. Ancak bu erdemleri liberalizm kendi uygulamaları ile dejenere etmiştir. Bilhassa ekonomik serbestliği insanlığı, hürriyet adına yeni mahkumiyetine hazırlamıştır. Önce hürriyeti ifade ettiği halde, ticarete, sanayiye ve kazanca ait kısmı bozulmuş, bundan istifade etmek isteyen sermayeciler, sanayiye vücuda getirecek hammaddeyi satın alıp müstehliklerin hayatları ve kazançları aleyhine olarak istismarcı tavır takınmışlardır.

İnsan yığınları bir yandan aristokrasi kartelinin tazyikini kaldırıp hürriyeti elde etmek ve liberal bir şekle girmek için boğuşurken, öte yandan serbestlik fikrinin ekonomide istismarcı bir hak kazanmış olması ve fena hale gelmesi insanlık için yeni problemlerin sebebi olmuştur. Liberalizmin suiistimal edilişi bulunduğu sınırlar içinde mesut olmasını istediği yurttaşlar aleyhine neticeler vermiştir. Bu nedenle liberalizm ekonomik yönden intizamı bozmuş ve az kazançlı insan yığınlarının istismarına sebep olmuştur.²

Hürriyetin istismar edilerek herkesin kendisini hür sayması kişilerin kendi hürriyetlerini sınırsız bir şekilde kullanırken, toplumsal menfaatleri korumakla mükellef olan devlete karşı vazifelerini göz ardı etmelerine sebebiyet vermiştir. Bu da sosyal ahenksizliği ve çatışmayı meydana getiren hepsini bir tarafa çeken birbirini

² R.Peker, **İnkılap Dersleri**, s. 25-26, 70.

yıpratın yaşıyış şekli ve fikirlerini güçlendirmiştir. Hürriyet anlayışının getirdiği çalışma serbestliğı kontrol altına alınamayınca ihtirasa dönüşmüştür. Bu serbestlikten istifade eden muhteris sermayedarların hem milli istikrarı hem de dünya istikrarını bozduğuna inanan Peker, liberalizmin dünyada emperyalist bir uygulamanın sebebi olduğı milli yapılarda sınıf farklılaşmasına zemin hazırladığı düşüncesindedir.

Liberal düşüncenin uygulamadaki zaaflarını ve bu zaafların milli bünyelerde ve dünyanın siyasi istikrarındaki olumsuzluklarını şu şekilde izah etmektedir.

“Patronlar ürünlerini ucuza mal etmek için üç yolu haklı ve meşru görüyorlar:

Kendi yurtlarında bulunmayan hammaddeleri kendi sınırlarının dışındaki topraklardan kolayca tedarik etmek. Bu suretle liberal politikacı cari olduğı devletlerde, devlet adamları sınır aşırı, toprak edinmek yolunu kovalıyorlar ve bundan koloni politikası gelişiyor. Buralarda yerlilerin bütün kuvvetlerini kullanarak elde ettikleri hammaddeleri onlardan kolayca ve yok pahasına satın almak imkanlarını temin ediyorlar.

İşçileri fazla çalıştırıp mümkün olduğı kadar az ücret vermek ve işçilerin çeşitli sıkıntılarına kayıtsız kalmak. Bunun neticesinde işçiler arasında tahammül edilemez bir ızdırap doğuyor.

Hammaddeler fabrikada ürün haline geldikten sonra patronların bunları pahalıya satmak hususundaki gayretleri de ayrıca üzerinde durulacak bir konudur. Fabrikacılar çok karlı satış fiyatını korumak için aralarında anlaşma yapıyorlar toptan alıp perakende satan tacirler de müstehlikler aleyhine fazla kazanç kovalıyorlar. Bu hareketler bütün müstehlik halk tabakalarında büyük sanayi ve ticaret sahiplerine karşı derin nefret duygusu doğuruyor.”³

Ona göre bu olumsuzluklar üç kavga cephesi oluşturmuştur. Bunlar:

Sömürgelerde emperyalizme karşı direnç cephesi

³ R.Peker, **İnkılap Dersleri**, s. 38.

Patronları kendi menfaatleri uğruna sömürdükleri işçilerin direniş cephesi

Büyük sanayi sahiplerine ve bunlardan toptan mal alıp halk yığınlarına satanlara karşı tedbirler almak kaygısından doğan tüketici cephesi.

Ona göre bu gelişmeler liberalizmin milli birliği bozucu ve sınıflar arası çatışmaları kışkırtıcı hale getirmiştir ve bu da sınıfların birbirine düşman olma durumunu ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle milletin lehine yapılacak eylemlerin başarı yollarını kapadığına inandığı bu ideolojiyi benimsemeyi vatan hainliği ile eşdeğer tutmaktadır.

Peker'e göre liberalizm sadece ekonomik bozukluğun ve ahenksizliğin sebebi değil devlet mefhumunu da dejenere eden bir sistemdir. Feodal devlet tipiyle insanlar teklikten çıkıp yığın haline gelmişler ilk müşterek yaşayış tarzı içine girmişler ve tek adamların peşinde ortak mukadderata bağlanmışlardır. Bu insanlığın devlet anlayışında bir geçiş dönemidir. Bu geçiş evresi sonunda birbirinden şekil ve hacimden başka esaslı bir farkı olmayan feodalizmden monarşiye inkılab eden devlet şekli hürriyet ihtilali⁴, ile liberal devlet tipi bir müddet sonra birçok bakımdan tefessüh ederek kurucu ve işletici kıymeti azalıp bozulmuştur. Liberal devletin iç hayatındaki anarşik vaziyetten ve devlet işlerini yürütemeyecek derecede bozulmasından dolayı bu devlet tipi aleyhinde yer yer tepkiler meydana gelmiştir.

Peker liberal devlet anlayışının getirdiği kuvvetler ayrılığı prensibinin ve parlamenter sistem anlayışının “disiplinsiz hürriyet”i doğurduğunu ve bunun dejenerasyonu hızlandırıldığını düşünmektedir. Peker'e göre liberlaizmin hürriyet anlayışı, liberalizmin kendi ilkelerinden uzaklaştırmış ve devlet otoritesinin zayıflaması ile birlikte suiistimaller meydana gelerek sınırsız hürriyetler, hürriyeti boğmuştur. Dolayısıyla bu düşüncenin öne çıkardığı ferdi hürriyet anlayışının meydana getirdiği intizamsızlık yeni tahakkumiyetler oluşturmuştur. Bu

⁴ “Hürriyet İhtilali”. Peker'in Fransız İhtilali gibi liberal manada gerçekleşen sosyal olgulara karşılık olarak kullandığı bir terimdir.

tahakkumiyet liberal sistem ve onun müesseseleri içinde meşrulaşmıştır. Hatta sistemin ilkelerine aykırı olmasına rağmen onunla bütünleşmiştir.⁵

b. Sosyalizm

Sanayileşme sürecinin hızlanmasıyla ve geleneksel toplum düzeninin dağılışı, hem iktisadi politikada, hem de düşünce alanında yeni görüşlere zemin hazırlamıştır. Özel mülkiyet ve ferdi girişim sistemi bilhassa Fransız İhtilali'nden sonra ülkelerin sosyal ve ekonomik düzenin en güçlü temeli haline gelmesine rağmen toplum düzenindeki süratli değişimler ve yeni yeni ortaya çıkan bazı meseleler birçok şikayet ve eleştirilere yol açmıştır.

Bu gelişmeler 19. asrın ortalarından itibaren Avrupa'nın iktisadi, sosyal, siyasi ve entelektüel hayatında çok önemli rol oynayacak ve bir protesto düşüncesi olan sosyalizmin ideoloji olarak ortaya çıkmasına sebep olacaktır.⁶

Anlaşılabacağı üzere sosyalizmde çıkış kaynağı Fransız İhtilali ve onun ideolojisi olan liberalizmdir. 1789 “İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannamesi”nin ortaya atmış olduğu kanun önünde tüm vatandaşların eşitliği yani hukuki eşitlik ilkesinin bilhassa 1815'lerden itibaren yazarlar tarafından ekonomik eşitliğe de dönüştürülmesi sosyalist düşüncüyü oluşturmuştur.⁷

Kendi aralarında ilintili olan liberalizm, sosyalizmin sebebi sosyalizm de liberalizmin sonucu olmuştur. Peker'de sosyalizmi liberalizmle olan ilintisi içinde değerlendirmekte ve liberalizmin tarihi süreci ve neticelerinden yola çıkarak sosyalizme bir mana yüklemektedir.

Peker'e göre insanlık ilerledikçe ihtiyaçlar artmış bu ihtiyaçları karşılayacak fabrikaların kurulması için adımlar atılmıştır. Tek tezgahdan çok tezgaha geçilince fabrika ürünlerinin kalitesini artıracak çareler aranmış ve bulunmuştur. Bu faaliyetler işçiliğe rağbeti artırmış ve ziraatı yorucu ve verimini çok az bulan insanlar

⁵ R.Peker, “*Disiplinli Hürriyet*”, Ülkü, I, s. 3 (1933), s. 178.

⁶ Aydın Yalçın, *İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi*, (Tarih Yok), s. 275

⁷ F.Armaoğlu, a.g.e., Ankara 1989, s. 14.

fabrikalarda çalışma hevesine kapılmışlardır. Böylece işçilik rağbet edilir, sevilir, istenir bir meslek gibi görünmeye başlamıştır.

Makine devrinin açılması makinenin motor gücüyle işlemesi ve fabrika ürünlerinin yeni nakil vasıtaları ile bir taraftan diğer tarafa kolayca götürülmesi karı çoğaltmış ve patronların hırslarını artırmıştır. Kar arttıkça ihtirasları kabaran iş sahipleri insani faziletlerden uzaklaşmışlardır. İşçiler her gün daha çok artan bir tazyike maruz kalmışlardır.

Liberal fikirlerin bir kolu olan çalışma serbestliğinden istifade eden patron tabakası bunu işçiler aleyhine kullanmıştır. Bunun neticesi olarak işçi sınıfı güçlenmiş ve bir sınıf şuuru oluşmaya başlamıştır.

Büyük sanayi müteşebbislerinin işçiler üzerindeki tazyiki arttıkça işçiler de sınıf şuuru gittikçe kuvvetlenmiştir. İşçiler tek olmaktan çıkıp birbirlerine dayanan tek cephe haline gelmiştir. Müşterek menfaatte birleşme duygusuyla birbirlerine dayanan işçiler müşterek faydayı elde etmek için zor kullanma yoluna gitmişlerdir. Patron ve işçi cephesi birbirleri ile boğuşur duruma gelmişlerdir. İktidar mevkiindeki liberal devlet bu çekişmeye müdahale etmemiştir.

Bu gelişmeler, patronların da birleşmesine sebebiyet vermiştir. Patron işçiye karşı lokavt kozunu kullanırken, işçi de grev kozunu kullanma yolunu tutmuştur. Bunun üzerine sendikalist bir fikrin, kurum haline gelecek bir surette tatbik edilmesi lazımdı. Sendikalizmin ilk tatbik dönemlerinde ihtilal amacı yoktu. İşçilerin birbirlerini koruma ve düşkün zamanında yardım vasıtası olarak görülen kurumlardır. Fakat bu kurumlar, o zaman siyasal olmayan esaslarına rağmen siyasal neticeler vermiştir. Bütün bunların neticesinde sınıf şuuru üzerine oturmuş sosyalist ideoloji meydana gelmiştir.

Peker, sosyalizmin ortaya çıkışını ve çıkış sebeplerinin liberalizmle ilintisini şöyle kurmaktadır:

Ekonomik liberalizm, sanayileşme dönemindeki sosyal çarpıklıklara çözüm bulamamıştır. Hatta çözüm bir yana, uygulamalarda sermayedardan yana tavır koymuştur. Tüketici ve işçi haklarını kollayıcı tedbirlere yanaşmaması ve her geçen gün sermaye lehine radikalleşmesi tıkanıklığı artırmıştır. Böylece liberal uygulamaya karşı, sosyalist düşünce kuvvetlenme şansına sahip olmuştur.

Sosyalizmin yayılmasında, liberal parlamentarizm etkili olmuştur. Sosyalizm işçilerin parça parça duyduğu ızdırapları birbirine ekleyerek umumi bir dilek haline getirmiş ve onu yaymıştır. İnsan yığınlarının uzun acılarından sonra hürriyete kavuşmuş olmaları evvelce idare edenlerden görmüş oldukları fenalıkların reaksiyonu olarak hürriyet fikrine kayıtsız ve şartsız sadık kalmaları, sosyalizme yayılma imkanı vermiştir.

Marks'ın ve Engels'in gayesi liberal devlet yerine işçi diktatörlüğü kurmaktan ibarettir. Sosyalist düşüncelerini, Voltaire ve Rousseau'nun yaşattığı hürriyet havasından istifade ederek yaymışlardır. Fransız İhtilali dünyaya bu kadar geniş hürriyet getirmemiş olsaydı, sosyalizmin fazla gelişme imkanı olamazdı. Sosyalizm, hürriyet ihtilalinin getirdiği neticeler içinde demokrasinin ve parlamentarizmin bünyesinde büyüüp yayılmıştır.

Peker'e göre sosyalizmin yayılmasının başka bir sebebi de sınıf şuurudur. Ona göre işçiler nüfusun nispeten en genç, cüsseli, kuvvetli, neşeli, müteşebbis ve gözü pek unsurlarıdır. Bunlar köylerdeki gibi ayrı ayrı mıntikalarda değil ekseriya büyük şehirlerde fabrikalarda çalışırlar. Bu genç, dinç ve sıhhatli kalabalığın birbirine dayanan bir yaradan hep birlikte acı duyan insanlar olması herhangi bir mevzuun üzerlerine aynı tesiri yapması ve mukadderatlarının müşterek olması, aralarında birlik duygusunu yaratmış bu duygu da sosyalizmin sınıf terkinlerini kolaylaştırdığı gibi bu fikrin güçlenmesinde etkili olmuştur.

Peker sosyalizmi geniş kitlelere yaymak için bu fikrin uygulayıcılarının, mukadderatını işçi sınıfınıninkine benzettiği köylüyü mal mülk sahibi olmayanları az çok tahsil görmüş bilgili fakat varlıksız unsurları işçi hareketinin destekçisi haline

getirmeye çalıştığını düşünmekte ve sosyalizmin ana çizgilerini şöyle tasnif etmektedir:

Sınıf kavgası: Sosyalizmin gayesi, işçiyi patrona kendisini fakir farz eden ve zenginlerin sosyal hayat için tehlike olduğuna inandırılan kimseleri, burjuvalara saldırtmaktır. Bu kavgada sosyalizm hiçbir anlaşmayı ve uyuşmayı kabul etmez. Kavgâ bütün karşı cephenin yok edilip işçi sınıfının hakimiyeti kurulana kadar devam edecektir.

Kolektivizm: Bunun esasî mülkiyet hakkını tanımamasıdır. Her şey her kesindir. Üretilen her şey herkesin müşterek malı olmalı ve bu müşterek malı vücuda getirmek için insanlar müştereken çalışmalıdırlar. Bunun daha ilerisi, komünizmin varmak istediği noktadır. Özetle sosyalist telakkide mülkiyet yoktur. Her şey herkesin müşterek malıdır. Burada tasarruf, mülkiyet hakkı, servet, para, sermaye, miras mevzubahis değildir.

Beynelmilelcilik: Sosyalizmde millet yurt gibi telakkiler reddedilmiştir. İlk doğuşunda ve uzun zaman yol alışında yalnız bir yurttaki işçiler için olan birlik düşünceleri sonraları bütün dünyayı çerçevesi içine almış ve parolası “bütün dünya işçileri birleşiniz” olmuştur. Sosyalizm yurt ve millet tanımadığı için bir milletin kendi hakları kendi işçileri için savaşmasını dahi meşru saymaz. Sosyalistlere göre tek bir savaş vardır, o da işçi sınıfının başka sınıflarla olan savaşıdır. İşçi sınıfını muzaffer kılmak ve yenilen burjuvazinin üzerine proletaryanın hakimiyetini kurmak, sosyalizme göre esas savaştır. Fakat bu telakkiler liberal devlet içinde sınıf hakimiyeti için çalışırken böyledir. Proletarya diktatörlüğü kurulduktan sonra fiili hal yurтта, sınırda tanır. Liberal devlet içindeki sosyalist düşünce millet fikri ile çatışmakta iken komünist devlette önü çeken milletler vardır. Sosyalistler millet olmadığını millet için savaş olmadığını telkin ettikleri halde sosyalizmin iktidar mevkiine geçmiş bir tipi olan bugünkü komünist Rusya’da bu böyle değildir. Yine Peker’e göre sosyalizmin iktidarı elde etme yolundaki tatbik planı şöyledir:

İşçi sınıfı arasında sınıf şuuru beslenerek ayrılmaz birlik ve tesanüt olmalıdır.

Her sosyalist bulunduğu yerde teşkilat kurmalı ve birbirleri ile bağlanmalıdır.

Sosyalist sınıf kanun ve nizam yoluyla iktidar mevkiine geçemeyecektir. Binaenaleyh ilk fırsatta işçi sınıfı kanlı ihtilal yaparak iktidarı ele almalıdır.

İktidar mevkiini ele geçirdikten sonra terör yapmak ve muvaffakiyete engel olacak kuvvetleri ezmek gerekir.

Bütün bu kuvvetleri böylece ezdikten sonra yalnız işçi sınıfının diktatörlüğüne dayanan bir devlet kurmalı ve bundan sonra diktatör devlet bütün insanların aynı safta mesut olacakları rüyasının tahakkukuna kadar keskin ve katı bir disiplinle idareye devam etmelidir.⁸

Peker'in sosyalizm izahı ve eleştirisi aslında, sosyalizmi baz alarak yaptığı liberal sistemi eleştiri olarak değerlendirilebilir. Sosyalist düşüncüyü oturduğu fikri temellerden çok liberalizmin yaşadığı tarihi sürecin neticeleri olarak ele aldığını görmek mümkündür. Marksizmi bağımsız bir fikir olarak görmeyip liberal düşüncenin problemi olarak algılamaktadır. Bu düşüncüyü “tez-antitez” ilişkisi içinde ele almaktadır. Burada asıl amacı olumsuzlukları ortaya koyarak kendi dünya görüşünü alternatif düşünce olarak göstermektir. Ona göre liberal düşüncenin tarihi süreci insanlık için olumsuz neticeler vermiştir. Sosyalizm bu olumsuzlukların karşısına reaksiyoner bir tavır olarak ortaya çıkmıştır. Ama o da olumsuzlukları gidermek yerine yeni çıkmazlar meydana çıkarmıştır. Tıkanıklığın sebebi sosyalizm değil liberalizmdir. Sosyalizmin çıkış noktası haklıdır, yanlışlığı çare olarak ürettiği düşüncelerdedir. Bu düşünce de liberalizmin ferdi baz alan anlayışının ortaya çıkardığı tıkanıklığı ifrada varan sınıfçılık düşüncesi ile yaşamıştır. Yani yanlışlık iki fikrin de sosyal mutluluğu parçadan tüme vararak elde etmek isteğinde yatmaktadır. O halde, sosyalizmin haklı çıkış noktaları esas alınarak, sosyalizmden farklı liberalizm reaksiyon yeni bir izah şekli geliştirilmelidir. Bu da milli bir hüviyet olarak şekillenen Türk inkılabı ideolojisidir. Bu düşünce ona göre parçada tüme vararak değil tümünden parçaya gitme ilkesi etrafında çözüm bulma isteğindedir.

⁸ R.Peker, a.g.e., s.25-40.

Bu bakış Almanya'daki liberalizme ve ferdiyetçiliğe karşı verilen reaksiyonların geliştirdiği düşüncelere benzemektedir.

c. Faşizm

Peker'e göre faşizm sınıf ihtilaline karşı liberal devlet içinde meydana gelen siyasal rejimlerdir. Her iki rejimin meydana geliş sebeplerini tarihi açıdan ele alır ve açıklamaya çalışır.⁹ Peker'e göre Mussolini sınıf mücadelesine tamamen zıt ve memleketin türlü sınıflar arasında uygunluk getiren siyasal ve sosyal bir ekol ortaya koymuştur.

Peker faşizmi şöyle tanımlamaktadır: "Faşizm, sınıf mücadelesine, beynelmilelciliğe ve diğer sınıfların tanındığı siyasal inançlara zıt olan demokrasiyi fırkaları ve hürriyet ihtilalini getirdiği parlamentarizmi inkar eden bir politika yoludur."

Peker faşizmi tarihi bir yaklaşım içinde ele alır ve bu sistemlerin ortaya çıkma sebeplerini açıklamaya çalışır. Ona göre I. Dünya Savaşı sonrasında savaştan tüm ülkelerde büyük karışıklıklar meydana gelmiştir. İtalya ve Almanya da bu karışıklıklardan kurtulamamıştır. Liberal devlet ise bu karışıklıklara çözüm getirecek güçten yoksundur. Komünizm hem bu karışıklıklardan hem de liberal devletin zafiyetlerinden yararlanmasını bilmiş ve bazı ülkelerde seçim mekanizması ile iktidara gelebilecek kadar güçlenmiştir. İşte bu noktada faşizm komünizm cereyanına bir tepki olarak ortaya çıkmış ve iktidar olmuştur. Her iki sistem içinde gerekli tedbirler alınarak liberal devlet zihniyetine son verilmiş böylece karışıklıklar önlenmiştir. Peker bu sistemler içinde ülke sorunlarının çözüldüğü ve liberal devlet zafiyetlerinin kısmen giderildiği kanaatindedir. Ancak Peker'in bu yargısı sadece İtalya ve Almanya için geçerlidir. Peker'e göre faşizm söz konusu ülkelerin kendi şartları içinde meydana gelmiştir. Bunun için İtalya ve Almanya karışıklıktan kısmen kurtulmuş, sınıf devleti engellenmiştir. Peker, 1934 ve 36'luyı yıllarda faşizmi sadece

⁹ R.Peker, a.g.e., s. 47-52.

bulunduğu ülkeler için uygun siyasal rejimler ve o ülkeler için bir çıkış olarak değerlendirmekle birlikte söz konusu rejimlerin taklit edildiği ülkelere felaket getireceği yine aynı yıllarda 1934'te açıklamaktadır.

Başbakanlığı döneminde de faşizm karşısındaki tavrı kesindir. Bunu İstanbul Üniversitesi'nde milliyetçilik konusunda vermiş olduğu konferansta açık ve net bir şekilde görmek mümkündür. Bu konferansında tüm totaliter rejimleri suçlayarak faşizm hakkında şunları söyler: “Başka din ve başka ırktan yurttaşları milli varlığın ayrılmaz parçası sayan zihniyet üstünde kuvvetle durduktan sonra ayrıca Yahudilerden bahsetmeye mahal olmamak lazımdı. Ben-i İsrail devletlerinden sonra bilhassa Hristiyanlık taassuplarının üzerinde düğümlendiği bu mesele son devirlerin Nazi ve faşist cereyanları arasında büyüyerek yeni sirayetler yapmıştır. Yüksek bir insanlık cemiyeti için iptidai sayılan bu yanlış ve zararlı anlayışın yurdumuzda görülen eski ve yeni izlerinden sıyrılmanın Türk milliyetçiliğine asil bir mahiyet vereceğine inanmalıyız. İnsanlık tarihi antisemitizmi yirminci asır için bir ayıp olarak kaydedecektir... Bu siyasi akideyi taşıyanlar memleketlerinin mukadderatına hakim oldukları gün diktatörlük kuracaklar ve sonsuz maceranın batağı içinde mahvolacaklardır.”¹⁰

Peker'in faşizme ilişkin görüşlerinin incelenmesi şu sonuçları ortaya çıkarmaktadır: Peker tüm totaliter rejimlere olduğu gibi faşizme de karşıdır. Ancak 1934-1936 yıllarında faşizm diğer ülkeler için değil yalnız İtalya ve Almanya için uygun rejimler olduğu kanaatindedir. Çünkü bu rejimler o ülkelerin kendi şartlarının bir sonucu olarak meydana gelmiş ve devletin bazı zafiyetlerini gidermiştir. Peker'e göre her ulus kendi rejimini kendi şartları içinde ve bu şartlara uygun olarak oluşturmalıdır.

1946'lı yıllara gelindiğinde ise Peker'in bu görüşlerinin önemli ölçüde değiştiğini görmekteyiz. 1930'lu yıllarda savunduğu görüşün aksine faşizmin

¹⁰ Bkz. “Başbakanın Üniversitedeki Nutku: Recep Peker milliyetçilik anlayışının veciz bir tarifini yaptı.”, Ulus, 29 Mart 1947.

İtalya'ya ve Almanya'ya felaketler getirdiğini ve bu rejimlerin uygulanacağı ülkelerin mahvolacağını kesin bir ifade ile açıklamaktadır.

B. KEMALİST TEK PARTİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Tek parti sistemlerinin ancak diktatörlükle bağdaştığı genel bir kanıdır. Komünist ve faşist tek partiler bu kanıyı doğrulayan örnekler olarak görülür. Ama bu durumun çok ünlü ve önemli bir istisnasını “Kemalist Tek Parti” modeli oluşturmaktadır. Kemalist tek parti Cumhuriyet Halk Partisi ile Komünist ve Faşist tek partiler arasındaki fark yalnız ideolojik düzeyde görülmez. Hedefi yansıtan ideolojik farklılık, Kemalist tek partinin yapısında ve devlet içinde oynadığı rolde de önemli farklılıklar yaratır.

Kemalist tek partinin görevi, toplumu çoğulcu bir demokrasiye hazırlamaktır. Tek partili sistem, sürekli değil sadece bir geçiş dönemi olarak öngörülmüştü. Başlangıçta Memur-Esnaf komiteleri görünümündeki “Ocak” örgütlemesine dayalı yapısı, totaliter partilerden çok kitle partilerine benziyordu. Partinin kapısı herkese açıktı.¹¹

“... Resmen her kademedeki bütün yöneticiler seçimle işbaşına geliyorlardı bu uygulamada plüralist sistemlerde olduğundan daha yolsuz cereyan eder görünmüyordu...”¹²

Başka bir deyişle Atatürk'ün tek partisi dışında bulunmayan çoğulculuğu içinde yaşıyordu. Geleceğin muhalefeti ve daha sonra demokratik iktidarı da gene oradan çıktı. Partinin ideolojisini yansıtan altı ilke Anayasada da yer aldığı halde, o ilkelere ters düşen iktidarlara “Tek Parti Anayasasından” hemen hiç yakınmaları olmadı. Tek parti sistemi Türk milletine yakışan sürekli ya da ideal bir sistem olarak değil, devrimi koruyacak geçici bir tedbir olarak savunulmuştur. 1924 ve 1930'da muhalefet partilerinin kurulması, her iki deneyimin de kısa ömürlü olmasına rağmen

¹¹ A.T.Kışlalı.a.g.e., s.208-209.

¹² Maurice Duverger, *Siyasi Partiler, Türkçesi Ergun Özbudun*, İstanbul 1993, s.361.

teşebbüslerde bulunulmuş olması bile başlı başına çok anlamlıdır. Nihayet 1945-1950 yıllarında barışçı yoldan bir çok partili sisteme geçişi Kemalist rejimin bu “demokratik yönetimini” dikkate almaksızın anlamak mümkün değildir.¹³

Prof. Dr.Bahri Savcı tek partiye yönelmenin sebeplerini şöyle açıklar; Bu dönemde tek parti içinde kuvvetli, etkili, dinamik, inkılapçı ve ihtilalci zihniyete sahip ve iyi niyetli düşünce ve aksiyon merkezleri, Türkiye’de zaten tek partili bir rejim bulunduğunu; meselenin bunu, sol tek parti ile faşist tek partinin birer kopyası olmadan, Kemalizm ideolojisi mihverri üzerinde anma, gene tek partili bir otoritaryonizm haline getirmekten ibaret olduğunu söylemeye başladılar. Yeni Komünizm ve Faşizm ideolojilerini kopyalamadan, tek parti temeli üzerinde milliyetçi, inkılapçı, ihtilalci bir otoritecilik prensibi ile bir Kemalizm ideolojisi örmeye çalışıldı. Bu da tek parti devrinde Mustafa Kemal Atatürk’ün ideali Cumhuriyet ideolojisinin gecikmesinin nedenlerinden biri oldu. Bu Mustafa Kemal’in gerçek ideolojisine zıt bir akımdı... Çünkü Mustafa Kemal ideolojisi, bütün manasını ve şumulu ile gerçek demokrasiden bir halk temeline dayanan bir demokrasidir. Tek parti otoriteciliği ise böyle bir demokrasi teşkil etmez. Fakat faşizmin milletler arası alanda kazandığı prestij, Türk siyasi kademelerini gerçek yönlerinden dışarıdaki böyle bir araştırma içine attığı bir gerçektir ve bu gerçek tek partili demokrasimizi, çok partili eşkaline doğru geliştirmede durduran bir sebep teşkil etmiştir.¹⁴

Burhan Asaf, demokrasi üzerine: “Harp sonrasında birisinin hastalığı kuvvetle şayi oldu. Bu hasta demokrasi idi bir taraftan onun neden hastalandığı hakkında kitaplar yazılırken bir taraftan da Rusya’da komünizm ve İtalya’da faşizm gibi, demokrasiyi bilfiil tasfiye etmiş rejimler peydah oldu. Fakat Demokrasinin hastalığı hakkında tetkikler devam etti...”¹⁵ değerlendirmesini yapmaktadır.

¹³ Ergun Özbudun, Esin Kalaycıoğlu, Levent Köker, **Türkiye’de Demokratik Siyasi Kültür-Türk Demokrasi Vakfı**, Ankara 1995, s.13-14.

¹⁴ Bahri Savcı, **Demokrasimiz Üzerine Düşünceler**, Ankara 1963, s.33.

¹⁵ Burhan Asaf, **Rejimler Nasıl Niçin Değişiyor?**, Kadro, S.12, Birinci Kanun 1932, s.27.

Türkiye’de bir tek parti olgusu mevcut olmuş, fakat tek parti ideolojisi ve ya doktrini mevcut olmamıştır. Diğer bir deyimle Türkiye’de tek parti sürekli ve arzulanır bir model olarak meşrulaştırılmamış, aksine zorluklar sebebiyle başvurulmuş ve zamanı geldiğinde yerini çoğulcu demokrasiye bırakacak olan geçici bir rejim olarak görülmüştür. Çok partili siyasi demokrasi bir anlamda yapılan denemelerin de gösterdiği gibi, erişilmesi gerekli bir ideal olarak muhafaza edilmiştir.¹⁶

Ahmet Hamdi Başar, tek partili rejimler ve Türkiye üzerine şu görüşleri beyan etmektedir:

Tek partili rejimlerde siyasi iktidar partinin idare ve murakabesi altındadır. Biz de böyle bir rejimde olamaz ve parti iktidarın emrine girer. Hakikatte tek parti idarecileri buhran dolayısıyla büyük meseleler karşısında kalıp bunları siyasi iktidar vasıtası ile halletmeye mecbur olan memleketlerde bazı faydalar sağlar. Hükümetin başında mesul insanlar vardır. Bunların karşısında partili olarak aynı yolda yürüyen fakat muhtelif kanaatlere sahip olan insanlar bir teşkilat halinde çalışmakta ve iktidarı kontrol etmektedir. Tenkitler sokağa düşmeden ve kitleye huzursuzluk vermeden bir münevverler kadrosu içinde yapılır; şahsiyetler bu teşkilat içinde teşekkül eder. Bu suretle tek parti içinde sanki bir çok partiler varmış gibi cemiyet idare olunur. Bizde tek parti nizamı, partinin ve parti hayatının ret ve inkarı demektir. Halk bizde ne kurulmuş ve ne de yaşamıştır. İktidar kendi emrinde bu isimle bir teşkilat bulundurmuş ve buna bazı vazifeler vermiştir. Parti o kadar yoktu ki Başkan Vekili, başbakan, genel sekreteri, Dahiliye Vekilli ve vilayetlerde il başkanları da Valiler idi. Parti hükümetin emrindeydi...”¹⁷

Erik Jan Zürcher “Modernleşen Türkiye’nin Tarihi” adlı eserinde yer verdiği görüşlerde; “İtalyan faşist rejimi ile Kemalistlerin rejimi arasında bazı benzerlikler bulunuyordu, aşırı milliyetçilik ve rejimin otoriter niteliği...”

¹⁶ Ergun Özbudun, **Atatürk ve Demokrasi- Araştırma Merkezi Dergisi-**, V, 1989, S.14, s.293.

¹⁷ Ahmet Hamdi Başar, **Demokrasi Buhranları**, İstanbul 1956, s.48.

“Buna rağmen iki rejim arasındaki farklılıklar benzerliklerden daha çoktur... faşistlerin aksine Kemalistler, halkı halkın kendi amaçları doğrultusunda büyük çaplı ya da daimi şekilde seferber etmeye hiç kalkışmadılar. Atatürk’ün bu yıllarda vermiş olduğu nutuklardan bir tekinin bile faşist tarzdaki büyük bir kitle toplantısında verilmediğine dikkat çekilmiştir...”¹⁸

Pratikte Kemalistler için askeri bir diktatörlük kurmaktan daha kolay bir şey yoktu. Milli Mücadele’de can alıcı bir rol oynayan ordunun itibarı büyüktür. Eğer Mustafa Kemal Paşa o yolu tutmak isteseydi, orduyu iktidarı ele geçirmekten alıkoyacak hiçbir şey yoktu. Ama o bu kolay yolu reddetti ve aktif politikada yer almak isteyen subayların görevlerinden istifa etmelerini sağlayarak orduyu siyasetin dışında tutmakta ısrar etti. Kemalistlerin devlet işlerine ordunun müdahalesi konusunda ki hassasiyetleri öyleydi ki; faal görevde olan bir askere oy hakkı bile tanımıyorlardı. Kemalist modelin bu açıdan bir benzerinin bulunmadığı kaydedilmektedir.¹⁹

1935 yılında Recep Peker, Cumhuriyet Halk Partisi üzerine diyor ki; “... bugün görüyorsunuz, bütün yurdun varlığı içinde yurdun kuvvetini ve şerefini temsil eden bir varlık olarak partimiz vardır. Partimiz bugünkü yüce ve şerefli Türk varlığının kısa bir ifade ile, tam özü ve bel kemiğidir. Bu önemi hatırdan çıkarmayan bir ilgi ile vazifemizi önümüzde tutarsak, bizden tarihin beklediği, ulusun beklediği ve nihayet şefin istediği vazifeyi yerine getirmek için bütün kuvvetlerimizi kullanmalıyız.”²⁰

Cumhuriyet Halk Partisi bütün ülkede genel sekreterinin yönetiminde bir taban örgütüne sahip olmasına karşın, partiye hakim olanlar milletvekilleri, kabine, başbakan (aynı zamanda partinin fiili genel başkanı) ve Cumhurbaşkanı (aynı zamanda parti genel başkanı) idi. Parti ile devlet sıkı sıkıya özdeşti. Bu durumun getirdiği önemli bir sonuç partinin hiçbir zaman bağımsız bir ideolojik ya da örgütsel

¹⁸ E.J.Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İstanbul 1998, s.241.

¹⁹ Feroz Ahmad, **İttihatçılıktan Kemalizm’e**, İstanbul 1986, s.218.

²⁰ Ayın Tarihi, 1-31 Mayıs 1935, “*Recep Peker’in Parti Delegelerine Söylevi*”, s.61-62.

“kişilik” geliştirememesi ve yoğun bir biçimde bürokratikleşmesiydi. Partinin uzun genel sekreterliğini yapmış olan Recep Peker’in partiyi daha fazla bağımsızlaştırma ve bağımsız bir “Kemalist” ideoloji geliştirme girişimleri İsmet İnönü tarafından 1936 kongresinde devlet aygıtı ile parti örgütü arasındaki birliğin resmi siyaset olarak açıklanmasıyla boşa çıkmış oldu. Tek bir örnekle bunun anlamı, bir Valinin kendi vilayetindeki Cumhuriyet Halk Partisi şubesinin otomatik olarak başkanı olmasıydı.²¹

12 Mayıs 1935 tarihinde ise Asım Us’un “Tek Parti” başlıklı yazısında:

“Cumhuriyet Halk Partisi büyük kongresinin toplanmasından sonra ortaya çıkan “Tek Parti” sözünün bazılarını sınırlendirdiğini, buna sebep olarak da tek parti rejiminin ulus yurttaşların reylerini almadan idare etmek olduğunun ileri sürüldüğünü belirterek devamlı... Büyük Millet Meclisi’nde bu gün olduğu gibi geçmişte de hiçbir vakit münakaşasız bir mesele geçmemiştir. Her meselede bütün mebuslara fikirlerini açık söyleme imkanı verilmiştir. Demek istiyoruz ki komuta ile müstakil mebusların bulunması ve ya bulunmaması ile bugünkü idaremizin mahiyeti değişmiş olmaz. Meselenin esası Cumhuriyet Halk Partisi’nden başka esaslar üzerine yeni bir takım partilerin kurulup kurulamayacağı noktasındadır. Vakıa bu gün ülkemizde bir Tek Parti vardır. Bu da Cumhuriyet Halk Partisi’dir. Fakat kanunlarımız yeni partilerin kurulmasına karşı bir sınır koymamıştır. Eğer tek parti rejimi kabul olunursa bu konuda başka partilerin kurulması imkanı kalkacaktır. Milli Mücadele yıllarında bir Tek Parti vardı. Bu da Cumhuriyet Halk Partisi’nin ilk şekli olan (Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti) idi. Milli Mücadele böylelikle başarıldı. Ondan aykırı yollarda kurulan partiler yerlerinde bir türlü tutunamadı. Hem de hepsi ulusa zararlı oldu. Bu güne kadar yapılan tecrübeler göstermiştir ki Devletimizin işlerini Ulus için en iyi yolda yürütmek için (Tek Parti) rejimi çok faydalı olmuştur. Bu rejimi kanunlaştıralabiliriz. Bununla beraber bu rejim yukarda dediğimiz gibi... müstakil mebuslar bulunmasına

²¹ E.Z.Zürcher, a.g.e., s.259.

asla engel değildir. Böylelikle parti dışında kalmış olan samimi yurttaşların fikirlerinden istifade edilmiş olur.”²²

29 Mayıs 1939 tarihli “Ulus”ta “Karar Günleri” başlığı altında Recep Peker o günün atmosferini şöyle anlatıyordu:

“Beynelmilel sahada büyük hadiselerin seli akıp gidiyor. Bu hadiselerin tesiri o kadar geniş ve şümulü bir mahiyettedir ki coğrafya vaziyetine göre sahneden uzak farz edilen milletler için bile huzur ve emniyet meselesi birinci derecede ehemmiyet almıştır. Bizim gibi bütün cihan şümul hadiselerde tesir almak ve tesir ika etmek bakımından birinci derecede mühim vaziyette bulunan bir devlet için vakaların akışı karşısında hareketsiz ve tedbirsiz kalmak felaket olurdu. Teyakkuzun, zekânın ve idarenin beraber çalışmasını isteyen bu vaziyet karşısında mütenevvi acı tecrübeler ile olgunlaşmış gelişmiş olan yeni Türkiye Devleti, muhakeme ve kararda süratle ve bünyesinde ki hayatiyetiyle hadiseleri önledi.

Südetler davasının halli sırasında bir tek çeki ilhak etmeyeceğine söz veren ve Versay Hükümetlerinin revizyonu için (milletlerin hürriyeti) düsturuna dayanan Almanya dili, ırkı, kültürü ayrı bir milletin doksan senelik mücadele mahsulü olan istiklalini bir günde payimar ettikten sonra... Adriyatik üstünden Balkan topraklarına atılan köprüünün bu tarafı başına yerleşen İtalya, Arnavutluk’u şarka doğru genişletmek için sıçrama tahtası olarak kullanacağını söyledikten sonra devletler için huzur teminatı sayılabilecek bütün unsurlar ortadan kalktı. Bu boşluk içinde bizim için dayanacak en esaslı nokta milli birliğimiz, milli kudretimiz ve bizzat kendimize itimadımızdan ibaretti. Bundan sonra da menfaatlerini ve mukadderatlarını tehlikede görenlerin birbirini ve hepsinin birden hürriyet ve istiklalden sonra en büyük dünya nimeti olan sulhu garanti etmelerinden başka çare kalmadı. Büyük tehlikeler karşısında devletlerin bu kadar süratle birbiri yanında yer alışı yaşadığımız günlerin zorluklarını yenmek için kafi teminat sayılabilir. Bu anlaşmalarda takip edilen metot sistemleşirse insanlık aleminin istikbali için de bir çok endişeler ortadan kalkar. Asıl

²² Ayın Tarihi, 1-31 Mayıs 1935, S.18, s.172-173.

bizim için en büyük teminat hükümetimizin vakaların peşinden sürüklenmeyerek tedbir almakta hadiselerle takaddüm etmesi vaziyete hakim olmasıdır.

Yirmi yıl önce Sivas'ta toplanan Birinci Kurultay bütün yurttaşları vatanın istiladan kurtarılması gayesi etrafında birleştirdi. Bugün Ankara'da açılacak olan beşinci büyük kurultay vatanın yeni istilalardan korunması tedbirlerinin vücuda getirdiği emniyet havası içinde vazifesine başlayacaktır. Benim görüş ölçüm ile 1919 baharında bir ecnebi istila ordusunun İzmir sahillerine çıkması ile 1939 baharında başka bir istila ordusunun Balkan yarımadasının garp parçasına çıkması arasında Türkiye'nin mukadderatına tesir bakımından pek büyük bir fark yoktur. Yeni harp vasıtaları Akdeniz'de ve adalardaki yeni vaziyet ve nihayet Roma İmparatorluğu'nu yeniden kurmak edebiyatı yapılırken yarım ağızla yapılmış imalar bir arada mütalaa edilince bu mukayesedeki mübalağa payı askeri haddine iner.

Evet karar günleri... biz şimdi milletlerarası vaziyetin tesiri altında devletin aldığı büyük karar günlerindeyiz. Aynı zamanda parti kurultayının toplanma günleri Türk Milleti'nin büyük karar günleridir.

Bizler Türk milleti olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndan yeni devre siyasi ve iktisadi esaret altında ezilmiş içtimai ve medeni seviyesi düşkün, yolsuz, vasıtasız, sanatsız, sanayisiz, vicdan hürriyetinden mahrum, milli anlayışı geri, iptidai vasıtalarla çalışır ve yarı yaşar, yarı sürünür, şuursuz ve dirliksiz bir insan yığını halinde intikal ettik. Önceleri yurdun istiklali için Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hüviyeti altında iç ve dış düşmanlara karşı kavga bayrağını açan derin bir idealimizin mukavemet edilmez ateşi ile önüne gelen bütün azılı engelleri yakıp yıkarak temizleyen Cumhuriyet Halk Partisi sonraları milli, içtimai ve siyasi hayatımızda uzun zamanlardan beri birikmiş arızaları küflü ve köhne telakkileri silip süpürerek Türk vatanında diri ve ileri bir milletin gözler kamaştıran hayatını tanzim etmiştir.

Dört yılda bir toplanan parti kurultayları biri ötekini tamamlayan kararlar ile partinin ana prensiplerini ve diğer esaslarını tespit ederek bütün dünya rejimleri arasında yeni Türkiye'nin rejim simasını belirtmiştir. Bu suretle her tatbik edildiği

memlekette başka telakki edilen ve her lügatte başka manaya gelen siyasi mefhumların bizim rejimimizdeki mahiyetleri aydınlaşmıştır.

Partinin Türk ulusuna hizmet yolundaki çalışmalarının en kıymetlisi siyasi ve içtimai hayatta yaptığı rehberliktir. Faal parti vazifesi alan partili arkadaşlarımız için hiçbir imtiyaz tanımamak, partisiz yurttaşlara eksik bir gözle bakmamak ve parti hizmetinde bulunmanın karşılığını millete hizmetkar olmak telakkisinin temin ettiği şerefle ödemek milletle parti arasını sıcak tutan esaslardır.

Parti prensipleri daha düne ve hatta bugüne kadar yer yer bütün insanlık kütlelerini birbiri ile çarpıştıran ve milletleri parçalara ayıran din, ırk, sınıf telakkilerinin doğurduğu kinleri, tezatları ve ihtirasları kökünden sökerek kaldırmıştır. Türkiye’de insanlık ve yurttaşlık hak ve şerefinde cins farkı da kalmamıştır. Bunlar içtimai muvazenenin esasını teşkil eder.

Parti, devletle milletin münasebetleri, devlet otoritesi ile yurttaşların hakları, hürriyetleri ve masuniyetleri arasında da muvazeneyi kurmuştur. Milli Şefin (Cebirden ve anarşiden uzak) formülü bu muvazenenin en kısa ve en güzel ifadesidir.

Türkiye’de kurultayın itimadını kazanmış bin hükümetin otoritesine payan yoktur. Fakat öte taraftan da hükümet meclisin fasılasız murakabesi altındadır. Partinin Meclis Grubu yalnız hükümetin murakabesinde değil kanunların yapılmasında da, Büyük Parti Kurultayı’nın tespit ettiği rejim esaslarına ve ana prensiplerine uygunluk bakımından devamlı bir dikkat sarf eder.

Parti Büyük Kurultayı Türkiye’de en yüksek kurumdur. Kurultay parti çalışma usullerini, parti hesaplarını gözden geçirmekle beraber en mühim iş olarak devlet rejimi için lüzum gördüğü esasları koyar. Bu esaslar devletin, hükümetinde parti meclis grubunun dört yıllık çalışması için en kati direktifi teşkil eder.

Partimizin metotlarında mevcut olan ve başka hiçbir milletin parti hayatında tatbik edilemeyen bir çalışma tarzı yeni Türkiye’nin simasına demokratik bir hususiyet vermektedir.

Partinin her yıl toplanan Ocak kongreleri ve iki yılda bir toplanan kaza ve vilayet kongreleri, iki kongre arasında geçen zaman zarfı arasında beliren ihtiyaçlara göre dilek ve isteklerini tespit ederler. Bu kongrelerde en büyük hükümet memurları ile belediye reisi belediye ve vilayet hususi idare meclisleri azaları hazır bulunurlar. Hükümet ve belediye reislerinin dilekleri hakkında kongre huzurunda izahat vermeleri bunlardan mahallinde yapılacak olanların tatbiki ile devlet merkezine ait olanların da Büyük Kurultay'a gönderilmesi ve kurultay kararına bağlananların hükümetçe ve meclisçe tatbik sahasına konulması milletin siyasi faaliyet sahasında yalnız mebus, belediye ve vilayet meclisleri seçimlerinde rey vermekle kalmayarak devlet idaresine ve mahalli idarelere fasılasız bir surette doğrudan doğruya iştirakinin tam ifadesi olur.

Beşinci Büyük Kurultay'ın açılması münasebetiyle parti kongreleri ile kurultayın mahiyeti, çalışma şekli ve yeni Türkiye rejiminin esaslarına umumi çizgilerle temasta bulunmayı faydalı saydım.

Yeni Türkiye'nin rejimi hiçbir rejimden kopya edilmiş değildir. Bu büyük eserde bütün beşeriyetin uzun asırlar çalışma, düşünme ve çarpışmalarla elde ettiği tecrübe neticelerinden damlalar vardır. Parti programı yaparken insanlık aleminin müşterek mirası olan bu neticelerden istifade etmekle beraber bütün esaslarımızın en ziyade hayata, kendi iç ve öz hayatımıza uygunluğu birinci derecede göz önünde tutmuştur. Liberalizmin anarşisi, sosyalizmin sınıf kavgası, beynelmilelciliği ve otoriter idare sisteminin devlet kurmak ve işletmekte halkın reyini ve mütalaasını ve milli zekanın yardımını hiçe sayması gibi millet beraberliğini bozan, milli kuvvetleri dağıtan zararlı unsurlar aklı selimin filtresinden süzüldükten sonra yeni rejimin kendimize pek yakışan çehresi meydana çıkmıştır.

Biz yurdumuz, istiklalimiz ve hürriyetimizle inkılabımız ve rejimimiz ve partimizle her şeyimiz hep birden bir tek varlık teşkil ediyoruz. Bütün yurttaşlar hep beraber bu büyük ve mukaddes varlığın korunması ve yükselmesi için Milli Şefimiz etrafında toplanarak hazır duruyoruz. Biz derin tarihimizin şerefini, ıstırap

günlerimizin acısını beraber tadıyor, göğsümüz ümitlerle dolu olarak parlak ve şevketli bir istikbale gidiyoruz.

Bizi birbirimizden ayıracak, birbirimizden soğutacak şeyler mi söylüyorlar? Bu telkinler nereden ve kimden gelirse gelsin inanmayacağız, birbirimize dayanacağız birbirimize güveneceğiz, yaşarken ve çalışırken kafamızı zekamızı kullanacağız. Daha doğrusunu bulmak, daha iyisini yapmak daha ileri çok ileri gitmek için konuşacağız, konuşturacağız, hem tenkit edeceğiz, hem kendimizi tenkite arz edeceğiz. Biz tenkit ederken haklı ve insafli olmaya, bizi tenkit ederlerken tahammül ve müsamaha göstermeye alışacağız. Hem tenkit etmesini hem de itaat etmesini bileceğiz. Kafaları taş olmuş ve dilleri tahtalaşmış bir insan yığını büyük hadiseler karşısında ürkmeye mahkum şuursuz bir sürüden başka bir şey değildir.

Milli zindeyi veren hesap formülünde nüfus adedini gösteren rakamlar en tesirli işgal etmezler.

Partinin Beşinci Büyük Kurultayı'na başarılar dilerim. Türk milletine ve onun asil bir timsali olan Parti Kurultayı'na hürmet; bu günkü varlığımızı kendisine medyun olduğumuz Ebedi Şef Atatürk'e minnet ve rahmet olsun.”²³

Recep Peker'in Türk siyasi hayatında Cumhuriyet Halk Partisi haricinde yaşam hakkı tanımadığı siyasi partilere ve siyasi düşüncesine bakacak olursak, hedeflediği siyasi ortamı buluruz. Siyasi partinin tarifini, “bir devlet içinde bütün ulusal işleri ana çizgileri ve yürütme şekilleri üzerinde birbirlerine inananların ve dayananların bir ve beraber düşündüklerini tatbik için vücuda getirdikleri birliktir.”²⁴ şeklinde yapmıştır.

Siyasal parti hayatında üzerinde durulmaya laik başlıca unsur Şef bütün siyasal partinin, bütün ana düşüncelerini, idaresini, yapış kuvvetini ve şerefini temsil eder. Recep Peker'in siyasal partide Şef'i merkez alması Almanların Führer'ini

²³ R.Peker, “*Karar Günleri*”, Ulus, 29 Mayıs 1939.

²⁴ R.Peker, **İnkılap Ders Notları**, Ankara 1936, s.62.

çağrıştırmaktadır. “ Ebedi Şef”, “Milli Şef” kavramları Recep Peker’in açıklamaları ile gündeme geldi.

Çok partili dönemin ilk başbakanı olan Recep Peker, Cumhuriyet Halk Partisi haricinde kurulacak olan partileri, “bir takım zümre ve sınıfların kendi menfaatlerine uygun olarak öne sürmek isteyecekleri, bir takım telakkilerden doğarak, ulusun politika yaşayışında engeller ve muvaffakiyetsizlikler çıkaracak, dağınık, karışık partiler hayatının meydan alması ve devam etmesi devletin bu kadar ihtisar, kıymet, güven ve gönül birliği isteyen çetin ve büyük işleri zorlaştırmaktan, tökezletmekten başka şeye yaramaz. Her şey ulusallaşmışken, parti de ulusal olmalı. Liberal devlet tipinin dağınık partileri yerine ulusun bütün isteklerine omuz vermiş, bütün tehlikeleri göğüslemiş... ulusal bir partili idarenin muvaffak olacağı devirdeyiz.”²⁵

Recep Peker, partinin tek ve ulusal olması düşüncesi ile, DP’nin kuruluşuna, Cumhuriyet Halk Partisi içinde en fazla tepki gösteren kişi oldu. Yine bu düşünce ile, DP’yi her fırsatta eleştiri dozunu arttırarak, Cumhuriyet Halk Partisi dışındaki partilere yaşam hakkı tanımadı. Devletin ve hükümetin eleştirilmesine asla tahammülü olmayan Recep Peker, meclise serbest milletvekili olarak giren Halil Bey ve Sırrı Bey’in yeniden bağımsız milletvekili olmasını isteyen Atatürk’e karşılık, İnönü’nün bulunduğu toplantıda sert çıkarak, çok fazla muhalefet yaptıklarını söyledi, İnönü sadece başıyla onaylarken, Atatürk ise kendilerini eleştiren birilerinin olması gerektiğini söyledi.²⁶

Recep Peker, liberal devlet tipinin ve klasik parlamentarizmin ulus kuvvetini parçalayan, anarşik durumu içinde, yurttaşlar arasında partililik ve memleketçilik gibi suni bir tasnife yol açtığını ve her biri yurt menfaatlerinden ziyade şahıs ve zümre faydasını güden çeşitli partiler karşısında, parti dışında memleketçi olmak telakkisinin

²⁵ R.Peker, a.g.e., s.67.

²⁶ H.R.Soyak, a.g.e., s.93-95.

doğduğunu söyleyerek bu gün ulusal bir devlet olan yeni Türkiye’de Cumhuriyet Halk Partisi’nin tek ulusal parti olduğunu savundu.²⁷

Recep Peker’in demokrasi anlayışı ve siyasal katılımcılığa yönelik fikirlerinde iki farklı görüş vardır. Birincisi; vatandaşlar, Halk Partisi kongrelerinde belirli adaylara oylarını verir. Partili bu adaylarda, içlerinden milletvekillerini seçerler. Recep Peker bu fikrini savunduysa da, uygulama alanı bulamadı. İkincisi ise; vatandaş seçimlerde oy vererek devlet idaresine bu yoldan katılır. Fakat partili vatandaşlar için, her yıl toplanan kongrelerde fikirlerini söyleyerek katkıda bulunurlar. Kanunlar da bu surette yapılır.²⁸

Recep Peker’in, düşündüğü, uygulamak istediği politik hayata ilişkin prensipleri gerçekleştirmek için her şeyden önce “inanmak” gerekir. Kemalist devrimlere iman derecesinde bağlı olan Recep Peker, “inanarak konuşunuz inandığınız şeyleri söyleyiniz. Sizi kimse mağlup edemez... konuşurken mutlaka büyük bir maksat takip ediniz. Vatandaşın fikri milli sermayenin en değerlisidir”²⁹ düşüncesindeydi. “Yeni Türkiye kurulduktan sonra 1930 yılların dünyası, doğuda komünizm, batıda Almanya ve İtalya’da olduğu gibi faşizmin tehdidi altındadır. Kemalist devrim, doğusu ve batısındaki rejim mücadelesi arasında, ayakta kalma mücadelesi veriyordu. Ancak sağdan ve soldan ne kadar baskı olursa olsun, Kemalist rejimin bunların hepsine karşı koyacak hassasiyeti vardır”³⁰ diyen Recep Peker, bu devrimlerin yaşaması için mücadele etti.

Almanya’da Hitler Nazi Partisi’nin, İtalya’da Mussolini Faşist Partisi’nin program ve fikir kaynağı olduğu gibi Türkiye’de Recep Peker Cumhuriyet Halk Partisi için aynı rolü üstlendi.

²⁷ R.Peker, “*Recep Peker’in Partililerle Bir Konuşması*”, Ülkü, S.39, VII, Mayıs 1936, s.161.

²⁸ Ulus, 22 Nisan 1936 (CHP’ye 261 kişinin katılması dolayısıyla Ankara Halkevinde yapılan konuşma).

²⁹ R.Peker, “*Konuşunuz, konuşurunuz*”, Ülkü Seçmeler, S.8, Eylül 1933, s.23.

³⁰ R.Peker, “*Recep Peker’in yeni Halkevlerini açma nutku*”, Ülkü, S.37, c.7, Mart 1936, s.5.

Milli Mücadeleye katılmış bir kişi olan Recep Peker çok fazla kitap okuyan ve dünya tarihine siyasetine özel alaka göstermiş bir kişidir. Öğrenimi, gençliği ve askeri görevleri, Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve yeni Türkiye'nin doğuşu dönemlerinde geçtiği için olayları, daha katı değerlendirdi ve doğrularının değişmez olduğunu savundu. Cumhuriyet Halk Partisi'nin oluşumunu, "doğuşu ve ilerleyişi yurdun kurutuluşuna ve yeni Türkiye Devleti'nin kuruluş ve ilerleyişine bitişik, onun içinde ve onunla beraber yüce ve bütün yeryüzü için enteresan bir hayat hadisesidir... Parti bütün doktrin ve prensiplerinde baştan bu güne kadar kurduğu ve kovaladığı yolları, herhangi bir nazariyecilikten değil, hayattan, hayatın kendisinden ve bizi etrafılayıp kuşatan, kaplayan özel ve genel şartların heyet-i umumiyesinden alıp tespit etmiştir"³¹ şeklinde değerlendiren Recep Peker, yeni Türkiye'yi Cumhuriyet Halk Partisi ile aynı ve bir tuttu ve her ikisinin yapılanmasına eşit değer verdi. Partiye yapılan her şeyin devlete yapılmış olacağı görüşünden hareket eden Recep Peker, partiyi örgütsel yönden ve doktrin bakımından güçlendirmeye çaba harcadı. Parti'nin devlet örgütü ile hükümet üzerinde denetim kurabilecek ölçüde güçlü bir siyasi otorite olmasına çaba gösterdi. Aynı zamanda partinin ülkede ki tüm siyasal alana yayılmasını ve bu alanda tam bir denetim sağlamasını istiyordu. Bu amaçla Cumhuriyet Halk Partisi'nin siyasal alanda tam bir tekel kurmasına ve siyasal niteliği de olan kuruluşların, parti içinde eritilmesine yönelik program hızla uygulamaya konuldu.

Recep Peker, parti ve kurultay kararlarının bütün yasalardan hatta Anayasadan üstün olduğunu, yasaların ve Anayasanın kurultay kararları ışığı altında yeniden düzenlenmesi gerektiğini savundu. Ayrıca hükümet (devlet mekanizması) karşısında Cumhuriyet Halk Partisi'nin hükümet ve devletten önce gelmesi gerektiğini açıkça savundu. Bu amaçla parti genel sekreterinin hükümet toplantılarına katılması, fakat hükümete üye olmaması gerektiğini söyledi.³² Ancak 15 Haziran

³¹ R.Peker, "9 Mayıs 1935 Devrim Partisi Kongresinde Genel sekreter Recep Peker'in söylevi", İzmir, 1935, s.1.

³² **CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları**, Ankara, 1939, s.49.

1936'da Atatürk hükümete bağlı olmaksızın genel sekreterlik görevini yürütmekte olan Recep Peker'i, bu görevinden alarak parti genel sekreterliğini hükümetten bir bakana genellikle İçişleri Bakanına vermeyi uygun gördü. Atatürk, bu kararı ile parti ile hükümetin bir elden idaresi sonucunda halkın hükümetin icraatını daha kolay benimseyeceğini düşündü. Ayrıca illerdeki parti başkanlığı ile valilikler de birleştirildi. Böylece artık devlet ile partiyi birbirinden ayrı düşünmek imkanı ortadan kalktı, faşist diktatöryalardakine benzer bir sisteme yaklaşılmış olunuyordu.³³

Recep Peker'in partiyi hükümetten üstün tutma arzusunun bir örneği de başbakanlık ile parti genel başkan vekilliğinin birbirinden ayrı kalması hususundaki fikirlerinde görürüz. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Beşinci Büyük Kongresinde Recep Peker, "parti genel başkanlığı otoritesinin, günlük işlerimizin üstünde, yüksek kalmasını iltizam ettiğim içindir ki; mezhul başvekilin aynı zamanda parti genel başkanvekili olmasında bir mahsur görmüyorum" diyordu. Recep Peker genel başkanvekilliği ile başkanvekilliğinin birleşmemesi gerektiğini savunurken politik bir amacı, pratik olarak gerçekleştirmek istiyordu. Bu da hükümete yönelik eleştiriler ile parti içi eleştirileri birbirinden ayırmaktı. Ancak, Recep Peker'in 1947 yılında başbakanlıktan istifasının temel sebebi, başbakanlık ile parti genel başkanvekilliğinin birleştirilerek kendisine verilmemesi oldu.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Dördüncü Büyük Kurultayı'nda parti genel sekreteri Recep Peker Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk parti devleti olduğunu söyledi. Partinin devlet ve hükümetten ayrı ve bağımsız kalmasını gayret sarf etti. Ayrıca parti ideolojisinin gelişmesi ve yaygınlık kazanmasına çalıştı.

1930'lu yıllarda Cumhuriyet Halk Partisi Recep Peker'in düşündüğü gibi siyasal alanda bir tekel kurmayı başardı. Ancak parti siyasal alanda tek örgüt olduysa da, devlet ve hükümet mekanizmasına üstün gelmediği ona hakim olmadığı gibi bu mekanizmanın bir parçası haline geldi. Partinin devlet ve hükümet cihazına olan bağlılığı arttı. Parti-devlet yakınlığı öylesine birleştirildi ki valiler ayrıca Cumhuriyet

³³ Celal Bozkurt, **Siyaset Tarihimizde CHP, Dünü Bugünü, İdeolojisi**, İstanbul 1968, s.30.

Halk Partisi'nin il başkanı, içişleri bakanı da parti genel sekreteri oldu. Recep Peker'in düşündüğü gibi parti, devleti değil, devlet partiyi içine aldı.

Recep Peker'e göre Cumhuriyet Halk Partisi'nin yeniden yapılanması ile halkın bütün ihtiyaçlarını karşılayacağını, böylece sosyal ve ekonomik bakımdan herhangi sağ ve sol telakkilere kayma imkanı bırakmayacaktır. Her vatandaş, kendisi için çizilen bu yolu, yani Cumhuriyet Halk Partisi'ni sağ ve sol akımlara kapılmaksızın, bu prensipler doğrultusunda dümdüz yoldan anlayacaktır. Bu amaçla hazırlanan yeni programda, yeni Türkiye'de zaten başlangıçtan itibaren devlette bir ve beraber çalışan Cumhuriyet Halk Partisi varlığının, devlet varlığı ile birleşmesi sağlandı. Gerçekten partinin ana vasıfları olan Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçilik, İnkılapçılık, Devletçilik ve Laiklik yeni programda onaylandıktan sonra, yeni Türkiye'de, devletin de vasıfları halini aldı.³⁴ Partinin “altıok” işareti de Recep Peker'in buluşudur. 1927 –1931 kurultaylarında partinin altı prensibinin formüle edilmesinde ve bunların izahlarının yapılmasında Recep Peker'in hizmeti ve rolü büyüktür. 1935 kurultayında partinin altı prensibi devlette paylaşıldı.³⁵ Cumhuriyet Halk Partisi içinde partinin teorik yapısı ile ilgili çalışmalar yapan, araştırmalarda bulunan en önde gelen yetkili Recep Peker'dir. Bundan dolayı Yakup Kadri “Kadro” dergisini, yapılan inkılapları halka anlatmak, sürekliliğini sağlamak için çıkarmak istediğinde, en büyük tepki, partideki üçüncü adam konumundaki Recep Peker'den geldi. “İnkılabın ideolojisini ancak Cumhuriyet Halk Partisi gerçekleştirir, bu vazife bizindir, sana veremem” dedi.³⁶ Görüldüğü gibi Recep Peker yeni Türkiye'de yapılacak her şeyi Cumhuriyet Halk Partisi'nin yapmasını istiyordu.

Recep Peker, Atatürk döneminde en uzun parti genel sekreteri oldu. Bu dönemde partinin yapılanmasına çalışmış, ancak 1936 yılında bizzat Atatürk tarafından bu görevinden alındı. Recep Peker parti genel sekreteri olarak Başbakan

³⁴ R.Peker, **CHP Genel sekreteri Recep Peker'in Söylevleri**, Ankara 1935, s.9.

³⁵ Fahir Giritlioğlu, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii**, Ankara 1965, s.103.

³⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Zoraki Diplomat**, Ankara 1967, s.45-46.

İnönü ile birlikte Rusya, İsviçre, İtalya ve Almanya'ya 1932 yılında tetkik ziyaret neticesinde parti kurultayına sunulmak üzere bir nizamname ve program hazırladı. Recep Peker'in hazırladığı bu program Başbakan İnönü tarafından imzalandıktan sonra Atatürk'e sunuldu. Atatürk bu taslakları okuduktan sonra Hasan Rıza Soyak ile aralarında şöyle bir konuşma geçti:

“- Bu zorbalar kimlerdir, onları kim seçecektir?

Şaşırmıştım kekeledim:

Hangi zorbalar Paşam?

Daha sert ve yüksek sesle

Efendim; sen dün akşam bana getirdiğin kağıtları bana okumadın mı?

Biraz okumuştum Paşam.

İşte orada bahsedilen, bütün kuvvetleri nefsinde toplayıp tek partiyi, tabii dolayısıyla, devleti ve memleketi kendi başlarına idare edecek olan yüksek meclisin azasını... diyorum; onları kim seçecek; bu zorbalar heyeti, kuvvet ve salâhiyetlerini kimden ve nasıl alıyor?...hayret, hayret-i uzma bu ne sakat düşüncedir, bu nasıl zihniyettir? Görülüyor ki varmak istediğimiz hedef, henüz en yakın arkadaşlar tarafından bile, zerre kadar, anlaşılmış değildir. Çocuk; biz öyle bir idare, öyle bir rejim istiyoruz ki; bu memlekette bir gün eğer dünyada hükümdarlık aleyhinde gittikçe artan kuvvetli cereyan muvacehesinde kalanlar varsa padişahlığa taraftar olanlar dahi bir fırka kurabilsinler...”

Biraz düşündü, asabiyetini yenmeye çalışıyordu, ayağa kalktı:

“Her ne ise...” dedi. “Sen şimdi kütüphaneye git o evrak, masamın üstündedir. Partinin bugünkü nizamnamesinden ve programından birer nüsha bul; kitaplar arasında vardır zannediyorum, şayet yoksa getirt... ben şimdi giyinip gelirim.”

Kalktım, kütüphaneye geçtim; istediği nizamname ve programı bulduktan sonra bahis konusu evrakı bir kere daha gözden geçirdim. Gerek nizamname, gerek

program, o zamanın tek partili totaliter idarelerinde ki esaslara göre, kaleme alınmıştı; başta azası mahdud, fakat kudret ve salahiyeti sınırsız bir heyet tasavvur ediyordu. Bütün kararları bu ali heyet veriyor, Büyük Millet Meclisi bir şekilden ibaret kalıyordu... İtalya ve Almanya'da olduğu gibi, üniformalı gençlik teşkilatı kuruluyordu... Bir kelime ile tam manası ile faşizm... Hele program, nihayet hükümetlerin senelik programlarına girebilecek bir çok teferruat ile dolu idi; içinde çocuklar için süt damlaları teşkiline kadar, aklına ne gelirse vardı.³⁷

Yine 1935 yılındaki kurultaydan sonra Anayasada yapılan bir değişiklikle Halk Partisi'nin, İtalyan Faşizminde olduğu gibi devlet teşkilatını tamamen eline almak için, parti varlığının devlete yerleşmesi hareketi olan siyasi müsteşarlıkların Anayasal hüviyete girmesi de, Recep Peker'in Roma seyahatinden sonra oldu.

Recep Peker ideolojik bakımdan Cumhuriyet Halk Partisi'nin radikal sağ kanadındadır. Bundan dolayı yapmak istediği bütün çalışmalar bu doğrultuda olacaktır. "Recep Peker parti genel sekreterliğine geldiğinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir baştan bir başa yeniden örgütlenmesine geçildi. Bu yeniden örgütlenme Cumhuriyet Halk Partisi'nin faşist ilkelere dayalı bir siyaset eğitim örgütüne dönüştürecek, faşizmin Türkçesi "Yeni Kemalizm" olacaktır."³⁸ Bütün bunları gerçekleştirmek ise; Recep Peker'e göre, kanunların ve kanun müesseselerinin kuvvetle ve adaletle işlemesi ile mümkündü. Bu açıdan otoriter olmak gerekir. Ancak otoriterlik ile totaliterliği birbirinden ayırmak gerekir. Otorite bir cemiyetin varlığını ve kuvvetini masum tutabilmek, üstün tutabilmek için lazım bir unsurdur. Otorite olmadan en küçük bir cemiyetin dahi nizamla işlemesi ve hatta payidar olması mümkün değildir.³⁹

³⁷ H.R.Soyak, a.g.e., s.58-59.

³⁸ M.Tunçay, **Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, İstanbul 1992, s.318.

³⁹ R.Peker, "*Recep Peker'in CHP Grubunda İç Politika Hakkında Verdiği Nutuk*", Ayın Tarihi, Ağustos 1947, s.16.

Görüldüğü gibi, Recep Peker'in düşündüğü Cumhuriyet Halk Partisi, aynı zamanda devlet teşkilatının ta kendisidir. Partinin devleti içine aldığı yapılanmaya gidilince Atatürk parti genel sekreterliği görevinden Recep Peker'i aldı.

C. CUMHURİYET'İN TEMEL İLKELERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Recep PEKER, hayatı boyunca Atatürk ilkelerinin en büyük savunucusu ve destekleyicisi olmuştur. Fakat ilkeleri yorumlarken, sert devletçi anlayışı kendini göstermiş ve tek parti zihniyeti ile birleşerek Atatürk'ten bazı yorum farklılıkları ortaya çıkmıştır. Bu yorum farklılıkları özellikle devletçilik ve milliyetçilik alanlarında kendini belirgin olarak kendini göstermektedir.

a. İnkılapçılık Hakkındaki Görüşleri

Recep Peker'e göre inkılap, "bir sosyal bünyeden geri, eğri, fena, eski, haksız ve zararlı ne varsa bunları birden yerinden söküp, onların yerine ileriye, doğruyu, iyiyi, yeniyi ve faydalıyı zor mücadelelerle koymanın adıdır. Her büyük fikir hareketi, her inkılap, ileri gidiş esnasında, nesiller, zamanlar geçtikçe, şefler değiştikçe hız ve heyecanını kaybeder. Bu safhalarda yavaş yavaş ana fikirlerden gerilemeler görülür. Sökülüp atılan geri unsurların bir daha geri dönmemesi için bir sistem kurup işletmek ve suiistimal kapısını aralık tutmamak gereklidir. İnkılapları yaşatmak, kökleştirmek ve özde benimsetmek için de, inkılabı şuurlaştırmak zorunludur. Aksi halde inkılap, gelip geçici bir hadise niteliğini kazanır ve geri unsurlar, daha geniş tahrip tesirleri ile geri döner."

Görüşlerine şöyle devam eder: "İnkılaplar sökülüp atılacak unsurların eskiliği derinliği, azlığı ve çokluğu oranında zor ve ya kolay yapılır. Belli bir sınır içinde yaşayan bir ulusun iç hayatında yapılan köklü bir değişim olan inkılapları yapmak için çok kere zor kullanmak lazımdır... mukavemet ve irtica unsurları, yerine göre elinde silahla veya cebinde kitapla, kafasında eskiye alışmış somurtkanlık, dilinde

iğfal ve tehevvrle öfke ile karşınıza dikilirler. Bunları vurup devirmedikçe inkılabı yapmanın ve hatta uzun devirler korumanın imkanı yoktur.”⁴⁰

İnkılapçılık konusunda yapılacak değişikliklerin, muhitin tabii ihtiyaçlarını karşılaması ve bizzat hayattan alınmasını savunmakla birlikte zorla değiştirme felsefesine yatkın olan Recep Peker, 13 Mayıs 1935 kurultay toplantısında, “her şeyimiz tamdır, düzenimiz yolundadır der de devletin tekamül usulü ile ileri gitmesini muvafık bulacak olursak... yalnız ileriye değil, şimdiye kadar elde ettiğimiz bütün inkılap neticelerini de tehlikeye düşürmüş oluruz. Bu anlayış devrim fikrinin anası olan kutsal heyecanı söndürür” der. Bu açıklamalardan Recep Peker’in evrim yolu ile meydana gelen aşamalı değişmeli karşı olduğu anlaşılmakta, zorla değiştirme metodunu benimsediği ortaya çıkmaktadır.

İnkılapçılık Recep Peker için devletin varoluş ve süreklilik kaynağıdır, devletin dayanaklarından biridir. Cumhuriyet Halk Partisi 1931 programının izahı ile ilgili olarak İstanbul Darülfünun konferansında şöyle der: “ istila ordularının memleketten kovulmasına hatta muahedelerle kazanılan istiklalin mahfuz kalmasına rağmen inkılabı tahakkuk ettirilmemiş bir Türkiye’nin yaşaması ve kurtulması mümkün olmazdı.”⁴¹

Kubilay abidesinin açılması nedeni ile Menemen’de yaptığı bir konuşmada, inkılapçılığı devletin dayanaklarından biri olarak gördüğünü şu cümleler ile açıklar: “Yeni Türkiye geçirdiğimiz Kurtuluş Savaşı’nın zaferi ile, istikbalin bütün şartlarını temin etmiş olarak dahi iç inkılabın biri ötekine bağlı kurtarıcı zincirlenmesi, hayatımızda yer almadıkça Türkiye’nin kurtulmuş sayılmasına imkan yoktur. İç inkılapları yapıp yerleştirmemiş Türkiye hangi siyasal vaziyette olursa olsun yeniden düşmeye ve mahvolmaya mahkumdur.”⁴² 1947’lerde yaptığı bir konuşmada, “bağımsızlık ve devrim milletimizin yok halden var oluşa çıkışının iki başlıca

⁴⁰ Recep Peker, **İnkılap Dersleri**, İstanbul 1984, s.18, 19, 29.

⁴¹ Bkz. “Dün fırka programı üzerinde şayanı dikkat münakaşalı bir konferans verildi”, Milliyet, 17 Ekim 1931.

⁴² Bkz. “Kubilay Abidesi Açılma Merasimi”, Ulus, 27 Aralık 1934.

timsalidir... istiklalsiz bir devrim bir memlekete, bir millete hiç bir şey getirmezdı. Bunun gibi eski hurafelerin bağları altında manevi hüviyetini kaybetmiş devrimi tahakkuk ettirmemiş ve Türkiye’de istiklalini kazanmış olsaydı dahi medeni bir devlet olarak yükselemezdi”⁴³

Recep Peker’e göre inkılapçılık; devletin var oluşunda, devamlılığının sağlanmasında ve medeni bir devlet olarak yükselmesinde temel şartlar içinde en önemli faktör olarak değerlendirilir.

İnkılabı, ihtilal ve isyandan farklı şekilde yorumlayan Recep Peker, ihtilali; millet çapında bir hak arayışı olarak, inkılabı; toplumu iyiye, yeniye, ileriye, faydalıya yöneltme, isyanları ise; “meşru otoriteye karşı geriye doğru sekiş” biçiminde tanımlar.⁴⁴

Yenileşme hareketlerini inkılap olarak kabul etmeyen Recep Peker inkılabın yenileşme hareketlerinden çok daha kapsamlı bir kavram olduğu görüşündedir. Otoritelerden kaynaklanan inkılabı da yenileşme hareketi olarak değerlendirir.

Türk inkılabını köken olarak: Halktan gelen inkılaplar kategorisinde değerlendiren Recep Peker onu, “hürriyet inkılabı tipinde bir halk ihtilali, inkılapların en yücesi... Batı’daki istismarcı insanların kazancına ket vuran bir hareket”⁴⁵ olarak tarif eder. Türk ihtilalinde sınıf ihtilali kokusu olmadığını belirtir. Recep Peker’e göre Türk inkılabı halktan otoritelere karşı yapılmış başarıya ulaşıldıktan sonra otoritelerden halka doğru devam etmiştir. O, “Batı Türkleri’nin şereflerini yükselten ve dünyanın gözlerini kamaştıran şaşısal bir güneştir.”

“Yüksek şuurun sevk ve idare ettiği Türk İnkılabı siyasal ve ekonomik yapı yanında sosyal ve kültürel yaşayışı da değıştirmiştir. Köklü, eski pek çok değeri değıştiren, Türk İnkılabı, diğeri inkılaplara nazaran en güç ve en çetin olanıdır... zor kullanmayı gerektiren bir hususiyet gösterir.”

⁴³ Bkz. “Başbakan’ın Menemen’deki Nutku”, Ulus, 4 Nisan 1947.

⁴⁴ Bkz. “Recep Bey İnkılap Enstitüsünde”, Hakimiyet-i Milliye, 16 Mart 1934.

⁴⁵ R.Peker, a.g.e., s.20, 33, 38, 39, 56, 57.

Türk inkılabının evrensel bir niteliğe sahip olduğuna inanan Recep Peker, bu özelliği üç temele dayandırır ve bunların; coğrafya, zaman ve millet faktörleri olduğunu belirtir. Coğrafya faktörü olarak Türkiye'nin dünya içindeki coğrafi konumuna işaret eder ve; "bizim inkılabımız bugün Türkiye'nin bulunduğu coğrafya parçasında değil de Cenup Afrika'sında veya İskandinavya'da olsaydı, bu inkılabın verdiği neticeler, dünyanın yaşayış ve anlayışı üzerinde bugün yapmakta olduğu büyük tesiri yapamazdı" der, zaman faktörünü ise; "Türk inkılabını evrensel yapan sebeplerden biri de kurtuluş ve yaşayış zamanının dünyanın müstesna vaziyetine rastlayışındır. Türk inkılabı daha önce olsaydı, onun tesirleri bu kadar hissedilmezdi." Millet faktörünü ise; "ulusun.... yüce kıymeti" ile açıklamaya çalışır ve "bu inkılap coğrafya bakımından... bu noktada bulunsaydı da, bunu yapan ulus bizden başka bir millet olsaydı, bu inkılabın o kadar yüksek bir ehemmiyeti olamazdı"⁴⁶ şeklinde düşüncelerini açıklar. Özellikle millet faktörü başta olmak üzere Recep Peker'in bu yorumlarının sağlıklı bir temele dayalı olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

Köklü değişimler iç ve dış reaksiyoner güçler ile mücadele edilerek sağlanmıştır. Recep Peker'in iç reaksiyoner güç olarak irticai kastettiği çeşitli demeçlerinden anlaşılmaktadır. Örneğin bir demecinde; "İrtica, kör taassup Türk inkılabını yok etmek için ta baştan beri bütün vasıtalarını kullandı ve her çırpınıştaki inkılabın yakıcı ve yaşatıcı güneşi altında eridi"⁴⁷ diyerek, zararlı mikroplar olarak vasıflandırdığı irticayı suçlamaktadır. 25 Aralık 1946'da TBMM'de Milli Eğitim Bakanlığı bütçesiyle ilgili görüşmelerde de, "din telakkisini suiistimal ederek vicdan ile Allah arasındaki irtibatın hududu dışına çıkarak dünyevi aleme de onun tesirini isteyenler cemiyete zehir katan insanlardır... biz meşrutiyetteki İttihad-ı Muhammedi'nin bu memleketteki hayat yıkıcı tesirlerini görmüş insanlar değil miyiz?"⁴⁸ şeklinde düşüncelerini ifade eden Recep Peker, din partilerinin irtica

⁴⁶ R.Peker, a.g.e., s.55.

⁴⁷ Bkz. "Kubilay Abidesinin Açılma Merasimi", Ulus, 27 Aralık 1934.

⁴⁸ Bkz. "Başbakanın Menemen'deki Nutku", Ulus, 4 Nisan 1947.

unsurları olduğu görüşündedir. Recep Peker'in irtica karşısındaki tavrı sert, açık ve kesindir. Bu, hilafetin kaldırılmasında, muhalif İstanbul basını karşısındaki tutumunda, Şeyh Sait İsyanı'ndan sonra Takrir-i Sükun Kanunu'nun çıkarılmasında ve İstiklal Mahkemeleri'nin yeniden faaliyete geçirilmesinde ayrıca başbakanlık yaptığı dönemde yaptığı konuşmalarda belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Recep Peker'e göre Türk inkılabının bir önemli özelliği de inkılap ve istiklal mücadelelerinin bir arada sürdürülmesidir. Türk inkılabı, hürriyet inkılabının olumsuz sonuçlarından uzaktır. Bunun için gerekli tedbirlerin alınmış olduğunu savunur ve; "biz, inkılabımızda ekonomik liberalizmin suiistimalinin, bu hürriyet inkılabının serbest ticarete tatbikinin fena neticelerinin yurdumuzda tahribat yapmasına meydan vermemesi için lazım gelen formülleri ve prensipleri önceden kabul ettik. Parlamentarizmin, bu çarpışmada muhtelif partilerin her birini bir tarafa çeken tatbikatından ve tahribatından, TBMM'nin hususi çalışma tarzı ile, yeni Devleti uzak bulundurduk"⁴⁹ der. Görüldüğü gibi Recep Peker Türk inkılabını hürriyet inkılabı tipi içinde yerleştirmekle beraber, diğer ülkelerde başarılan hürriyet inkılaplarının özelliklerini taşımadığını önemle vurgulamakta ve Türk İnkılabının kopya olmadığını, orijinal olduğunu belirtmektedir. Parlamentarizmin... muhtelif partilerin her birini bir tarafa çeken tatbikatından ve tahribatından devleti uzak bulundurmak için TBMM'de özel bir çalışma tarzı kurduklarını belirtmiş ancak bu yöntem hakkında ayrıntılı bilgi vermemiştir.

Türk inkılabının kopya olmadığını savunan Recep Peker Türk ordusunun inkılap tarihindeki yerini ve önemini özellikle vurgular ve hiçbir ülke inkılabında bulunmayan bu özelliğin yalnız Türk inkılabında var olduğunu belirtir.⁵⁰

b. Cumhuriyetçilik Hakkındaki Görüşleri

Türk devleti bir cumhuriyettir bu Anayasanın değiştirilmeyecek maddesidir. Atatürk, Cumhuriyetçiliği şöyle tarif ediyor: "Bugünkü hükümetimiz, teşkilat-ı

⁴⁹ R.Peker, a.g.e., s.34.

⁵⁰ Bkz. "Kubilay Abidesinin Açılma Merasimi", Ulus, 27 Aralık 1934.

devletimiz doğrudan doğruya milletin kendi kendine, kendiliğinden yaptığı bir teşkilat-ı devlet ve hükümettir ki, onun ismi Cumhuriyettir. Artık millet ile hükümet arasında mazideki ayrılık kalmamıştır. Hükümet, millettir, millet, hükümettir.”⁵¹

Atatürk ile cumhuriyet rejimini aynı telakki eden Recep Peker, cumhuriyetçiliğin, diğer beş ilke ile desteklenmesi gerektiğine inandı. Cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılapçılık ile birlikte değerlendirildiğinde gerçek manasını bulacağını savundu. Bundan dolayı Anayasada sadece Cumhuriyetçilik prensibinin yazılı olmasının yeterli olmadığı için diğer ilkelerin de Anayasaya girmesini istedi.⁵²

Türk inkılabının dayandığı temel ilkelerden biri olan cumhuriyetçilik ilkesine ilişkin görüşlerini Recep Peker İnkılap Derslerinde ve ayrıca çeşitli nedenlerle yapmış olduğu konuşmalarda açıklamaktadır. İnkılap Derslerinde siyasal rejimler konusunu açıklarken cumhuriyet yönetimi üzerinde durur ve yer yüzünde bulunan bütün krallık rejimlerinin yerlerini cumhuriyet yönetimine bırakacağını savunur.⁵³

Cumhuriyetçilik ilkesinin Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda yer almasını büyük bir inkılap olarak değerlendiren Recep Peker ikinci Meclis döneminde cumhuriyetçilik ilkesini mecliste en ateşli savunucularından biridir.⁵⁴ Onun bu özelliği 1931 ve 1935 Cumhuriyet Halk Partisi programları ile ilgili açıklamalarında da belirgin bir şekilde görülür. Özellikle DP’nin seçimlere girmeme kararına ilişkin olarak, başbakanlığı döneminde yaptığı konuşmalarda, onun cumhuriyet ve cumhuriyetçilik ilkesine verdiği önem açık olarak anlaşılmaktadır. Bu konuşmalarda Recep Peker DP’nin seçimlere girmeme kararını “yanlış ve ağır bir hareket” olarak niteler. Ayrıca vatandaşların oy kullanması için Devlete görevler düştüğünü

⁵¹ Genel Kurmay Basımevi, **Atatürkçülük**, Birinci Kitap, Ankara 1982, s.37.

⁵² CHP Genel Sekreterliği, **05.02.1937 TBMM’de Teşkilat-ı Esasiye Kanunundaki Değişikliklere Dair Müzakereler**, Ankara 1937, s.14-19.

⁵³ R.Peker, a.g.e., s.31.

⁵⁴ Recep Peker, Mecliste yapmış olduğu konuşmalarından birinde Rauf Orbay’ı cumhuriyetçilik ilkesine sadakatsizlikle suçlamış ve mecliste önemli tartışmalara neden olmuştur. Bkz. F.Kandemir, **Yakın Tarihimiz**, İstanbul 1965, s.148-149.

vatandaşların teşvik edilmesi gerektiğini⁵⁵ ve oy vermenin “milli vazife” ve vatandaşlık görevi olduğunu belirtir. Bu görevi yerine getirmeyen, “vatandaşın askerden kaçanlardan, millet hazinesine vergisini ödemeyenlerden hiçbir farkı yoktur” der. Ona göre, “seçime girmemek milli vazifede bir sabotaj yapma hareketidir.”⁵⁶

Mustafa Kemal Atatürk bir konuşmasında:

“Siyasi alanda bir çok oyunlar görülür ama kutsal bir ülkünün simgesi olan Cumhuriyet yönetimini çağdaşlaşmaya karşı, bilgisizlik, bağnazlık ve her türlü düşmanlık ayağa kalktığı zaman: özellikle ilerici ve cumhuriyetçi olanların yeri gerçek ilerici ve cumhuriyetçi olanların yanındır: yoksa gericilerin umut ve çalışma kaynağı yeri değil...”⁵⁷

c. Milliyetçilik Hakkındaki Görüşleri

Milliyetçilik, XIX. Yüzyılda, prensibini ve enerjisini liberalizm’den alan toplumları etkileyen ve dünya haritasını değiştiren öneli bir akımdır. Liberalizmin fert için öngördüğü hürriyet ve eşitlik zamanla milletlerin hürriyeti, milletlerin eşitliği şeklinde yorumlanmaya başlanmıştır. Böylece fert yerini millete bırakıyordu. Dolayısıyla bu hareketin temelinde millet gerçeğini kabul etme ve fertte bir millete mensup olduğu şuuru uyandırma fikri vardır. Bu yönden milliyet hareketi, milli duygunun doğmasına yardım eden yazarların, milli dilleri inceleyen dilcilerin, maziye canlandıran tarihçilerin ve milleti politik sistemlerin esası olarak ele alan filozofların eseridir.

Milliyetçilik, sağ ve sol ideolojilere dahil edilmesi mümkün olmayan “nötr” bir hareket olmasına rağmen, iki temel kaynak yüzünden sağ ve sol ideolojilerin istifade ettiği bir hareket olup, iki ayrı akım şeklinde görülmüştür. Bunlar:

⁵⁵ Bkz. “Dün fırka programı üzerinde şayanı dikkat münakaşalı bir konferans verildi”, Milliyet, 17 Ekim 1931.

⁵⁶ Bkz. “Başbakanımız Diyor ki”, Ulus, 3 Nisan 1947.

⁵⁷ Atatürk, **Söylev I. II.**, Basıma Hazırlayan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, İstanbul 1980, s.455.

ca. Tarihi Milliyetçilik

Kaynağı tarih olan bir milliyetçiliktir. Milli özellikler üzerinde ısrarla durur ve milletlerin çeşitliliğini, farklılığını ve çokluğunu kabul eder. Bunun için kendini mazinin keşfinde arar. Bunu yaparken, romantizm etkisindedir. Mazi üzerinde durarak milli folklor ve folklorik farklılıkları ortaya koymaya çalışan milliyetçilik hareketleri için hiç şüphesiz dil, din, gelenek, tarih, kültür gibi unsurlar önem kazanmaktadır. Bu nedenle milliyetçiliğin maziye bakan kolu olan tarihi milliyetçilik, milli kültür, milli özellikler, milli farklılıklar için hürriyet, istiklal ve eşitlik ister.

cb. Liberal Milliyetçilik

Liberalizm maziye, önyargılara, geleneklere, dine, ferdi sınırladığı gerekçesiyle karşıdır ve kişiyi bunların etkisinden kurtarmaya çalışır. Bu itibarla liberal milliyetçiliğin yüzü maziye değil geleceğe dönüktür. Kendini istikbalde bulmaya, ispatlamaya gayret eder. Bu özelliği ile daha çok politik ve ekonomik istiklal, hürriyet ve eşitlik peşindedir.

Kaynağı, 1789 Fransız ihtilalidir. İhtilalin ortaya attığı, üç unsuru ele alır. Bunlar; milli istiklal, milli birlik ve içten milli hakimiyet, dışa karşı kendi mukadderatlarını kendilerinin tayin etmesi prensipleridir.⁵⁸

Milliyetçilik, bir ideoloji olmaktan ziyade, başka bir ideolojinin ideale, idare ve siyaset prensiplerini belirleyen bir ön düşünce kaynağıdır bu nedenle pratikte milleti sevmek ve yükseltmek prensiplerini kabul etmiş ideolojilerin düşünce bütünlüğü içerisinde bir mana ifade eder. İdeoloji, toplumsal problemlerin ortaya konulup bir çıkış arama ve düşünce bütünlüğü oluşturma eylemidir ki; bu da ideologların toplum sıkıntılarını mesele edinmesi demektir. Neticede toplumsal bütünlük içerisinde çözüm arayan her ideoloji milliyetçi bir temele oturur. Her toplumun meselesi farklı olduğu için, çözüm olarak sunulan ideolojiler de farklılaşacaktır. Dolayısıyla milliyetçilik de, her toplumun tarihi sürecinin toplumsal

⁵⁸ Bayram Kodaman, a.g.m., *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, VII, İstanbul 1989, s.29-30.

meselelerinin, sosyal karakterinin şekillendirdiği ideolojiye göre farklı manalar kazanacaktır. Hatta aynı temel prensiplere oturur görünen ideolojilerin farklı toplumlarda uygulanış şekli milliyetçiliğin manalandırılmasında etkili olabilecektir.

Bu nedenle Türkiye’de, aydınların sosyal problemlere bakışı, onların milliyetçilik anlayışının şekillenmesinde etkili olmuştur. Türk milliyetçiliği batı kaynaklı olmakla beraber Türkiye’de aldığı şekil itibarıyla orijinalinden bir hayli farklıdır. Bunun da sebebi Türkiye’de milliyetçiliğin halk tarafından değişik yorumlanış tarzı değildir. Türk liderleri, milliyetçilik kavramını kendi yenilikçi ve laik fikirleri ışığı altında kasten değiştirmişlerdir.⁵⁹

Cumhuriyetçi inkılabın milliyetçiliğini sistematik olarak ilk işlemiş olan Ziya Gökalp, milliyetçiliği, “Türkleşmek-İslamlaşmak-Muasırlaşmak” sloganı etrafında şekillendirmiştir. Onun dine, tarihe ve geleneksel yapıya dayandığı milliyetçilik anlayışı ile laik ve akılcı prensiplere oturmuş cumhuriyet inkılapçılarının yeni milliyetçiliği arasında bir farklılaşma vardır.

Milliyetçilik, inkılapçı düşüncede, rejimin temeli sayılmıştır. Fakat hedef bakımından, Türk kültürünün kendi temek unsurları içinde yeni dünyaya göre yorumlanması şeklinde bir mana ifade etmemektedir. Daha ziyade, yeni prensipler üzerine oturmuş bir kültür oluşturma ve bunu başarıya ulaştırma gayreti olarak görünmektedir. Bir başka ifade ile, dini, sosyal ve siyasi hayattan uzaklaştırarak, laik batı medeniyetinin temek unsurları üzerine oturmuş, bir millet ve milli- devlet gerçekleştirme gayreti kendini göstermektedir.

Maurice Duverger’e göre, milli karakter üzerine yapılan çalışmalarda, toplumun, çete, sendika ya da klüpler mozaikinden farklı bir şey olduğu ortaya konulmuştur. Amerikalı sosyologlar, bazı alanlarda farklılaşan fertlere, bir anlaşma zemini ve haberleşme imkanları sağlayan, duyuş, davranış ve değerlendirme tarzlarını “kültür” adı altında değerlendirmişlerdir.

⁵⁹ K.H.Karpat, a.g.e., s.217.

Duverger, kapsamlı toplumun özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

“1.Kapsamlı toplum; aile, mahalli topluluk, sendika, dernek, parti, zümre, çete gibi çok ve çeşitli grubu daha geniş bir bütün içerisinde bir araya getirir.

2.Bir araya gelen bu bütün, güçlü bir şekilde birleşmiştir. Öyle ki, toplum üyeleri arasında derin bir dayanışma vardır ve bu dayanışma, özel grupların içinde gelişen etkileşmenin ötesinde yeni bir takım etkileşimlerin oluşmasına yol açar.

3.kapsamlı toplum üyeleri arasında görülen bu ilişkiler ve dayanışma, dışarı ile kurdukları ilişkiler ve dayanışmadan çok daha yüksek bir yoğunluğa sahiptir.”⁶⁰

Bu izahtan anlaşılacağı üzere, üst kültür ve bu üst kültürün meydana getirdiği bağlayıcı unsurlar, kişi ve grupları bir arada tutmaktadır. Cumhuriyet inkılapçılarının milliyetçiliklerini, Türk kültürünün temel unsurlarından ayırarak; akılcı ve laik bir medeniyeti temel unsurları üzerine oturtmuş olmaları geleneksel boyutları olmayan bağlayıcı unsurlar meydana getirmiştir. Bu unsurlar devlet-toplum ilişkilerinde de uzlaşmazlık ve çatışma meydana getirmiştir. Bunu neticesinde Türk milliyetçiliği düşüncesi Ziya Gökalp’in, dine, geleneğe ve tarihe dayalı milliyetçi çizgisinden uzaklaşarak, ırkı temel unsur olarak kabul eden millet ve ırkçı milliyetçilik anlayışı meydana gelmiştir.

Recep Peker’in milliyetçiliği, inkılap değerlerinin pratikte uygulanış şeklinin ortaya çıkardığı şartlara ve inkılabın hedeflerine göre şekillenen pragmatist bir hususiyet arz etmektedirler. Onun milliyetçiliğinde geleneğe dayalı bir kültür, tarihe dayalı bir beraberlik esası yoktur. İnkılaba ve inkılabın temel ilkelerine dayalı bir hedef ve beraberlik esastır. Yani onun milliyetçiliğinin boyutlarını var olan toplum ve kültürü değil, var olacak olan toplum ve kültür belirtilmektedir. Şu ifadelerinde bu özelliğini görmek mümkündür:

“İnkılabı kökleştirmek vazifesi üstünde ısrar ediyor. İnkılap neticelerini bütün ulusa mal etmiş olmak için yurttaşların bu neticelerin gereken yaşayışa alışmış

⁶⁰ Maurice Duverger, **Siyaset Sosyolojisi, (Çeviren Şirin Tekeli)**, (Basım Yeri ve Tarihi Yok), s.29-30.

olmasını yeter saymamak gerekir. İnsan fena şeylere alıştığı gibi iyi şeylere de alışabilir. Yeni yaşayışı yalnız alışıldığı için değil, anlaşılıp yeni halinde kökleştirmek ve yaşatmak istiyoruz. Bizim gibi yaşayış şartlarını baştan başa değiştiren bir inkılabın korunması ve ebedileşmesi için ona, insanların bu yola başlarını ve göğüslerini koyacak bir inançla beslenip güçlenmeleri elzemdir.”⁶¹

Görüldüğü gibi Recep Peker’in milliyetçiliğinin kaynağı tarih değildir. Yüzü maziye değil, geleceğe dönüktür. Bu itibarla onun milliyetçiliğinin, liberal milliyetçilik anlayışı içinde değerlendirilmesi mümkün görülmektedir. Ancak, liberal düşüncenin toplumsal rabıtayı sağlayacak temel değerleri Türk toplum yapısında yerini bulamadığı için Recep Peker’in milliyetçiliğinde “ırk esası” bir rabıta unsuru olarak kendini göstermiştir. Bu özelliği ile de liberal milliyetçilikten farklılaşmıştır. Onun ırkçı görüşünün izlerini şu cümlelerde bulmak mümkündür:

“Nihayet insanlık tarihi XX. Yüzyıla açılırken yeryüzünü kaplayan geniş Türk yığınlarının batı parçası, her yönden güçlü, zayıf ve karmakarışık hale gelmiş olan ve kendisini terkip eden cüzler arasında bir bağlılığı kalmayan Osmanlı İmparatorluğu’nun durgunluğu içinde uyuyordu. Bereket versin ki, en büyük imha vasıtaları ve en ezici hadiselerle bile bozulması mümkün olmayan tek bir şey, bütün gürültüler içinde temiz kalmıştı. Batı Türkleri bu çöküntü içinde, kanının arılığını korusu ve sakladı. Dünyaya kahramanlık örneği gösteren Osmanlı ordusunun yüksekliği, devlet idaresinin kötülüğüne rağmen, bu orduları yaratan asil Türk ulusunun kanındaki yücelikten ileri geliyordu.”⁶²

Recep Peker’in Avrupa’daki gelişmelerin farklı toplumlara farklı şekilde yansımalarının sebeplerinden biri olarak kan farkını görmesi onun ırkçı yaklaşımının önemli bir göstergesidir. Bu konuda şunları söylemektedir:

“Arkadaşlar, hürriyet inkılabı bir çok uluslarda tatbik hevesini uyandırmıştır. İnkılabın doğduğu İngiltere ile ondan yarım saatlik mesafede olan Fransa’da inkılabın

⁶¹ R.Peker, a.g.e., İstanbul 1984, s.18.

⁶² R.Peker, a.g.e., s.16.

doğuşu arasında, iki ulusun “kan farkı”, anlama farkı, kültür farkı ve iklim farkı göz önünde tutulmamış ve iki inkılap birbirine benzemeyen, fakat her biri kendi genel şartlarına uygun neticeler vermiştir.”

1945’den sonra dünyada meydana gelen politik değişmeler, Türkiye’deki siyasi ve fikri anlayışın değişmesine sebep olmuş ve Anadoluçuluk olarak adlandırılan hümanist faaliyetler, Türkiye’de siyasi bir zemin bulmuştur. Osmanlı’ya karşı olan reaksiyoner tavır ile önceleri Osmanlı’yı yok sayan bir tarih telakkisi ve Osmanlı ötesi bir kök arayışı oluşmuştur ki, bu da milliyetçilikte ırkçı sapmalar meydana getirmiştir. Fakat 1945’ten sonra meydana gelen gelişmeler, tarihi ve kültürel kökü Anadolu’da yaşayan kavimlerde arama eğilimini kuvvetlendirmiştir⁶³ ki, bu gelişmeler neticesinde 1945 öncesi inkılapçılarındaki görülen ırkçı sapmalar, gayri meşru tarih telakkisi üzerine oturmuş hümanist sapmalara dönüşmüştür.

Nitekim bu oluşum neticesinde, ırkçı düşüncenin eseri olan uygulamalar yavaş yavaş ortadan kalktı,⁶⁴ ve milliyetçiliğe yeni bir yorum getirildi. 1945’ten sonra meydana gelen bu gelişmeler, Recep Peker’in milliyetçiliğindeki ırkçı yaklaşımın yerine, ırkçılığa karşı bir tavıra ve düşünce şekline sebep olmuştur. Recep Peker’in bu değişimini İstanbul Üniversitesi’ndeki şu konuşmasında görmek mümkündür:

“Tarihi mefahire dayanan, aile duygusundan hareket ve vatan sevgisinden kuvvet alan, din, mezhep ve ırkçılık gayreti gütmeyen medeni bir milliyetçilik anlayışı şuurlarımıza hakim olmalıdır. Dil birliği, ülkü birliği ile bölünmez bir bütün teşkil eden bu yığının her ferdi, hak, vazife ve şeref bakımlarından tamamen eşittir. Hristiyanlara reaya gözüyle bakan ümmetçi bir anlayış artık eski hatıralar arasına gömülmüştür. Dinleri, vicdani kanaatleri ne olursa olsun hukuki şartları ile Türk olan bütün yurttaşların, yalnız kanun dili ile resmi muamelelerimizde Türk saymakta yeterli değildir. Özel yaşayışımızda da daha sıcak duygularla birbirimize kaynaşmamız lazımdır... Türk milleti, milletlerarası ve insanlık aleminin ve medeni

⁶³ Suat Sinanoğlu, **Türk Hümanizmi**, Ankara 1988, s.89-94.

⁶⁴ K.H.Karpat, a.g.e., s.221.

milletler ailesinin bir uzvudur. Bütün insanlığın müşterek malı olan ilim, teknik ve güzel sanatlarla bezenmiş bir kültür kuvveti Türk milliyetçiliğini değerlendirecektir... Müslüman Türkler arasındaki tam bir milli duygu beraberliğinin az nispette dahi olsa süsleyen noktalar üstünde de açık yürek durmayı buluyorum... İrkçı milliyetçilik tamamen antidemokratiktir ve emperyalisttir... İrkçı kendi dar ölçüsünde Türk saymadığı yurttaşlar için hiçbir hak tanımaz ve onları tasfiye etmek ister... Komünizm inkar yolu ile ırkçılığın, ifrat yolu ile milliyetçiliğin soysuzlaşmasıdır... Bunlardan korunmanın en tesirli vasıtası, medeni ölçülerin üstünde kısa kısa durduğu asil, temiz ve billurlaşmış milliyetçilik duygusudur.”⁶⁵

Recep Peker gibi inkılapçı idealistler İslam tesirinden kurtulmuş bir milliyetçiliği milli bir kültüre ve evrensel olarak gördükleri Batı medeniyetine götüren bir yol saymışlardır. Cumhuriyet, milliyetçilik ilkesinin rehberliğinde yeni bir hayata başlayacaktı; bu yüzden geçmişle ve onunla ilgisi bulunan her şeyle ilgisini kesmeye çalışmışlardır. Yukarıda da söylediğimiz gibi inkılapçı milliyetçilik, laik-pozitivist bir temele oturmuştur.

1945’ten sonra meydana gelen gelişmeler, pozitivist temellere oturmuş bir milliyetçiliğin, sosyal ahengi meydana getirecek değerlerden mahrum olduğu ve Marksizm gibi beynelmilelci düşüncelere karşı bir direnç unsuru oluşturamadığına dair bir görüş oluşmaya başlamıştır.

1946’dan itibaren Hamdullah Suphi Tanrıöver’in öncülüğünü yaptığı milliyetçilik anlayışı, bu gelişmenin tezahürüdür. Tanrıöver ayrıca milliyetçiliğin, dogmatizmin, ırkçılığın, materyalizmin, Turancılığın, Anadoluçuluğun, yabancı azınlık düşmanlığının tesirinden kurtulup gelenekçi, tarihi ve dini-hissi vasıflar kazanmasını talep etmekteydi. Bu milliyetçilik anlayışının gayesi, materyalist ve

⁶⁵ Bkz. “İstanbul Üniversitesi konferans salonunun açılışı münasebetiyle Başbakan Recep Peker’in verdiği konferans”, Ayın Tarihi, no.160 (Mart 1947), s.11-14.

rasyonalist milliyetçiliğin başarı ile mücadele edemediği komünizm ile mücadele etmekte.⁶⁶

Recep Peker, Tanrıöver'in bu tarihi ve geleneği esas alan ve komünizme karşı önemli bir direnç kaynağı oluşturacağına milliyetçilik anlayışına karşı, rasyonalist, materyalist milliyetçiliğin savunuculuğunu yapmıştır. Recep Peker, bu düşünceye şöyle cevap vermektedir:

“Evet bu fikri esas olarak takdir ediyorum, fakat bahsettikleri zehire (komünizm) karşı korunma vasıtası sadece ve sadece milliyet duygusundan ibarettir. Bir müslüman, abit, zahit bütün manevi akidelere derinden bağlı bir müslümanın komünist olmayacağını iddia etmek herhangi dini akidenin komünizme mukavemet temin edeceğini iddia etmek, içinde yaşadığımız günün realitelerine tam tezat teşkil etmektedir... Yalnız şu noktayı ehemmiyetle arz edeyim ki, komünizm denilen bir içtimai zehirden bünyeyi korumak için onun yanında yavaş yavaş genişleyecek bir şeriat hayatını ikamesi ihtimalini tedbir diye düşünmek aşağı yukarı bir öldürücü zehrin, onun karşılığı olan bir zehirle tedavi edileceğini zannetmektir... Bir cemiyeti, bu asrın sosyal afetlerinden koruyacak en yüksek telakki doğru ölçülü bir milliyet anlayışıdır.”⁶⁷

Burada dikkati çeken önemli hususiyet, Recep Peker'in tartışmayı milliyet ve milliyetçilik taraftarlığı ve karşıtlığı şekline dönüştürmüş olmasıdır. Ancak tartışmanın esasını, milliyetçiliğe karşı olmaktan ziyade milliyetçilik düşüncesine şekil veren temel değerler oluşturmaktadır. Tanrıöver'in savunduğu milliyetçilikle, inkılabın temel değerlerine göre şekillenmiş milliyetçilik anlayışı ile bir çatışma söz konusudur.

Recep Peker'in milliyetçiliği ile Tanrıöver'in milliyetçiliğinin çatışması aslında daha önceki, Türkçülerle inkılapçıların çatışmasının bir tezahürüdür. Recep Peker, inkılapçı aydınının milliyetçiliğini izah ederken, Tanrıöver, Türkçü düşüncenin

⁶⁶ K.H.Karpat, a.g.e., s.218-219.

⁶⁷ Ulus, 25.12.1947.

izahçısı durumundadır. Bu iki görüşün temelde ayrıldıkları nokta, Türk milletinin Batı Medeniyetine intibakı için seçilecek yoldur. Türkçüler medeniyet değişimi esnasında milli hüviyetin kaybedilmemesi için çalışmalar, inkılapçılar ise onların milli kültür dedikleri şeye zaten esastan cephe almışlardır. İnkılapçılar eski kültürü, eksik ve çürük bulmakla kalmayıp bunun Türk halkına empoze edilmiş bir emperyalist kültür olduğu kanaatine varmışlardır. İstiklaline yeni kavuşan bir memleket daha evvel sömürgeci idarenin kabul ettirdiği şeyleri nasıl ortadan kaldırırsa; inkılapçılar da tarihte ilk defa istiklal yüzü gören bir toplumun yaptığı gibi her manada orijinal müesseseler kurmak gerektiğine inanmışlardır.⁶⁸

Recep Peker’de milliyetçilik, milli kültürün canlandırılması ve zamanın ötesine taşınması kaygısının ifadesi değil, emperyalizme karşı duyulan çaresizliğin ve ümitsizliğin oluşturduğu bir husumetin ifadesidir. Bu nedenle Türk inkılabını izah ederken çok kullandığı “biz bize benzeriz” ifadesi bu ezikliğin ve ümitsizliğin ikrarıdır.⁶⁹

İnkılapçı aydının ve dolayısıyla Recep Peker’in milliyetçiliği hem Osmanlı’ya, hem de emperyalist Avrupa’ya karşı bir reaksiyon şeklinde görülmekte ve milliyetçilik onda Avrupa’ya rağmen Avrupalılaşıma şeklinde bir anlam kazanmaktadır.

Recep Peker için milliyetçilik, emperyalist, beynelmilelci ve gelenekçi akımlara karşı inkılabın ve devletin bir zırhıdır. Ona göre cumhuriyetçi olmayan bir Türkiye nasıl düşünülmezse milliyetçi olmayan Türkiye de, cumhuriyetçi olsa da zayıf ve eksiktir. Cumhuriyetsiz milliyetçilik Türkiye için ne kadar tehlikeli ise, milliyetçi olmayan cumhuriyetçilik, Türkiye için o derece tehlikelidir. Coğrafik mevkiinden dolayı, kuzeyinden, güneyinden, doğusundan, batısından yayılan her türlü menfi fikir Türkiye’yi etkiler. Bütün bunlara karşı Türkiye ancak milliyetçilikle

⁶⁸ Erol Güngör, **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, İstanbul 1986, s.47-48.

⁶⁹ R.Peker, a.g.e., s.3-4.

muhafaza edilebilir. O halde Türkiye milliyetçi olmalıdır ki, bir ötekini besleyen zararlı cereyanlara karşı kendini koruyabilsin.

O milliyetçiliği, oluşturmaya çalıştığı inkılap ideolojisinin bir ön dinamiği olarak görmektedir. Milliyetçiliğe bu ideoloji içinde bir mana kazandırmaya çalışmakta, milletin tarifi de, milliyetçilik de bu ideoloji içinde yer bulmaktadır. Yani burada esas olan ideolojidir. Milliyetçilik de ideolojiye ulviyet kazandıran bir kavramdır.⁷⁰ Onun görüşünde sosyal heyetin büyük küçük gidişlerinde bir takım ana ve öz fikirleri vardır. Bu ana fikirlerin belirleyicisi inkılap ve değerlerdir. Milletin birliğini sağlayacak olan bu değerler bu değerlerdir. Milliyetçilik de bu değerlerin hedefe ulaşmasında yaşanan heyecandır. Milli birliği inkılap değerleri etrafında milliyetçiliği de bun disiplini eden bir kavram olarak görmek ve bu görüşünü izah etmek için şunları söylemektedir:

“Biz uluslaşma işini, dağınık bir hayatın suni mizansenini diye almıyoruz. Tam aksine olarak ulus kütlesini, her ferdin kalbini ve kafasını kullanır, iç inanıyla birbirine ve devlete bağlı bir topluluk olarak istiyoruz. Devlet her zaman, korkutma ve devlete bağlı bir topluluğun yaptığı tesirler geçici bir sinir tezahüründen başka bir şey olamaz. Biz ruhların derinliklerinde yer tutan birlik duygusu ile hakiki manada disiplinli bir millet kütlesi yapılabileceğine inanıyoruz.”⁷¹ “ Tabii ki bu birlik ve beraberliğin esası inkılabın temel değerlerine göre ulaşmış ideolojidir. Yurdun ve ulusun önde ve ileride olması için değişmeyecek olan iyinin ve doğrunun belirleyicisi Kemalizm ve onun ruhudur.”⁷² “Herhangi bir yurttaş, kendini, ulusun varlığı içinde bir küçük varlık telakki edince, içinde yurdu koruyucu ve kuvvetlendirici bir vazife alması gerektir. Yurt denen ve kendisine kutsiyet verilen büyük ana varlığın tükenmez kaynağı olan ulus, hepsi tek tek olan ve hepsi ayrı ayrı tarafa çeken insanların bir araya gelmesinden teşekkül edince benim sosyal düşünceme göre bir

⁷⁰ **CHP Programının İzahı**, s.6-7.

⁷¹ R.Peker, a.g.e., s.13-14.

⁷² R.Peker, “*Uluslaşma Devletleşme*”, Ulus, 3.7.1936.

değer ifade etmez. Fertlerin yarattığı kalabalık yekunu, yani ulusun; hiçbir zaman ara vermeyen hayat mücadelesi cereyanları içinde daima muvaffak olabilmesi, yurt dediğimiz büyük varlığın ön alması ve her kavgada üstün çıkması için, düşüncede, harekette bir ve birleşik olması gerekir... İnsanlar tek tek bakıldığı zaman değerleri sıfırdır... İhtisas, ilim ve enerji bakımından vasıfları yüksek bile olsa; bu vasıfları eksik, fakat birleşmiş insanların teşkil ettiği kütle karşısında ulus davasını yürütmeye imkan bulamazlar. Onun için hem politika hem ekonomi bakımından ayrı ayrı kıymeti olan bu noktayı, bilhassa sosyal bakımdan en karanlıktan en aydınlığa, en kötünden en iyiye, en geriden en ileriye gitmek iddia ve davasında olan biz Türkler bunu daima göz önünde tutmalıyız. Yüreğimiz daima bu inançla çarpmalı daima bir ve beraber olmalıyız.”⁷³

Recep Peker, milleti, ancak vatan telakkisi içinde değerlendiren, vatandaşlardan müteşekkil siyasi ve içtimai heyet olarak tarif etmiştir. Dolayısıyla milliyetçilik görüşünde de, siyasi mukadderatı aynı olan, aynı vatanı yaşayan, toplumu esas almıştır. Bu nedenle onun milliyetçiliği; farklı coğrafyalarda farklı devletlerin idaresi altında yaşayan Türkleri kapsamamaktadır.⁷⁴

ç. Devletçilik Hakkındaki Görüşleri

Atatürk, devletçiliği, “Türkiye’nin ihtiyaçlarından doğmuş ve Türkiye’ye has bir sistem”⁷⁵ olarak yorumlamıştır.

Atatürk’ün bu fıkirden hareket eden Recep Peker devletçiliği benimsedi. Bir devletin tam manası ile bağımsız olması siyasi bağımsızlığa paralel olarak ekonomik bağımsızlığını da sahip olması gerekir. Bundan dolayı Recep Peker, 1936 yılında İş Kanunu’nun açıklamasını mecliste yaparken liberalizme saldırarak, devletçiliği savunmuştur. Liberal devlet tipinde halk ve burjuvalar iki düşman cephe halinde çarpışıp dururlar. Bu da millet birliğini tehlikeye düşüren büyük etkidir. Recep

⁷³ R.Peker, a.g.e., s.48-49.

⁷⁴ Aydın Tarihi, no.18 (Haziran 1935), s.120.

⁷⁵ Afet İnan, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, Ankara 1973, s.121.

Peker bunu ortadan kaldırmak amacıyla ulusal devletçilik, birlik ve beraberlik zihniyetinin yerleşmesi için çalışmıştır. Atatürk ve Recep Peker'in devletçilik konusunda fikirleri aynıdır. Ancak uyulama konusunda farklılık gösterir. Atatürk'e göre devletçilik fertlerin hususi teşebbüslerini ve şahsi faaliyetlerini esas tutmak, özel teşebbüsün yapamadığını devletin yapmasıdır.⁷⁶ Ancak Recep Peker bunun tam tersini düşünmüş ve devletin yaptığı işlerin, özel teşebbüs tarafından yapılmasını gereksiz görmüştür.

Cumhuriyet rejimi egemenliği millete veriyordu. TBMM halk adına bu egemenliği kullanıyordu. Ancak seçimler hükümet, Halk Partisi'nin kontrolü altında yapıldığından egemenliğin halka ait olması teorik kalmıştı. Tek parti döneminde bütün kuvvet yürütme organının elinde toplanmıştı. Kendisini millet ve devletle bir tutan hükümet, her şeye muktedir bir teşekkül haline geldi. Türkiye'de devletçilik belirli bir doktrine göre değil, memleketin sosyal ve ekonomik şartlarının zorunlu kıldığı bir sistem olarak ortaya çıktı ve şartlara uygun şekilde gelişti.

Recep Peker'in ifadelerinde ortaya çıktığı biçimiyle devletçilik, liberalizm ve sosyalizmden farklı bir ilke olarak anlaşılmıştır. 1930'lardaki iktisadi politika tartışmalarında devletçiliğin Türkiye'ye özgü bir "üçüncü yol" olarak değerlendirilmesi sıkça görülmüştür.⁷⁷ Devletçiliğin hakiki manası, hususi teşebbüsün serbest olduğu fakat umumi menfaatler noktasında gerekli olan her ekonomik teşebbüste devletin yapıcılık saha ve salahiyetini açık bulunduruyor devlet kendi yapacak ve kurulmasını teşvik ve himaye ettiği endüstriyi kontrol edecektir. Devlet memlekette en yapıcı kuvvettir. Devlet bir işi yaptıktan sonra iyi olursa hususi teşebbüs başka iş yapmalı. "Biz hükümetçe, partice devletçiyiz, liberalizm bugün bu ulusun varlığında gözlerimizi kamaştıran en büyük muvaffakiyet yollarını kapamak demektir."⁷⁸ "Liberal devlet tipinde işçi sınıfı bunun daha geniş manasıyla proleter ve burjuva sınıfları iki düşman cephe halinde birbirlerine karşı çarpışıp dururlar. Bunlar

⁷⁶ Atatürkçülük, **Birinci Kitap**, s.37.

⁷⁷ Levent Köker, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, İstanbul 1990, s.94.

⁷⁸ R.Peker, a.g.e., s.5.

millet birliği mukaddes davanın yanında kıymeti olmayan millet varlığını tehdit eden unsurlardır.”⁷⁹

Recep Peker’e göre; Recep Peker’in savunduğu devletçilikle, devlet farkında olmadan çelişkili üç rolü birden üstleniyordu. Birincisi, özel teşebbüs ve sermaye teşvik edilmekte, ikincisi, işletmeler kurarak kendi faaliyet alanını genişletmekte, üçüncü olarak da, refah devleti gibi davranmaktaydı.

Korkut Boratav’a göre 1930’dan itibaren meydana gelen devletçilik temayülünün sebebi, Avrupa’daki iktisadi bunalımdır. Avrupalı emperyalist devletlerin uzun süren bir bunalım sarsıntı dönemine girmesi geri kalmış ve siyasi olarak bağımsız ülkeler için bir sanayileşmeye yönelme fırsatı doğurmuş, bu da Türkiye’de devletçilik eğilimlerini meydana getirmiştir.⁸⁰

Vedat Dicleli, devletçiliğin çıkış noktasını “ yüzyılların gerilik ve ihmali bir çırpıda telafi etmek durumunda olan memleketimizde, geniş sermayeye ihtiyaç gösteren ekonomik kalkınmamızı, özel sermayelerin toplanmasını ve hususi teşebbüslerin uzun vadeli gelişmesine talik edemedik. Devletin muayyen hallerde bizzat ekonomik faaliyetlerde bulunması bir zaruret idi”⁸¹ şeklindeki yaklaşımı ile iktisadi meselelere ve bunların oluşturduğu zaruretlere bağlamaktadır.

Bütün bu izahlar bize gösteriyor ki, Türkiye’de devletçilik, siyasi, iktisadi ve sosyal şartların ortaya çıkardığı bir neticedir.

Recep Peker’e göre devletçilik bir çıkış noktasıdır onun devletçiliğini değerlendirirken sadece ekonomik alanla sınırlı tutmak mümkün değildir. Onun düşüncesinde devletçilik bütünüyle cemiyet nizamını tanzim eden bir devlet fikridir. Devletçilik fikri ile devletin hükümranlılığını pekiştirme gayreti içerisinde. Böylece toplumsal ahenk ve nizam sağlanacak, ayrıca iktisadi menfaat kaygısının çıkaracağı cemiyet içi çatışmalar ortadan kalkacaktır.

⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, İntikad 72-81, XII, 1936.

⁸⁰ Korkut Boratav, “Türkiye’de Devletçilik”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 1985-1990, II, s.418.

⁸¹ Vedat Dicleli, “Devletçilik Anlayışımızda Gelişmeler”, Ulus, 3.5.1946.

Recep Peker'in devletçiliğinin temelinde, bir özel teşebbüs grubu oluşturma amacı yatar. Ancak, özel sermaye oluşturma gayesi ile meydana gelen düşünce dünyada ve içindeki gelişmeler sonucu değişmiş, aşırı devlet müdahaleciliğine dönüşmüştür.⁸²

Artık onun nazarında devletçilik iktisadi bünyenin oluşturduğu bir fikir olmaktan çıkıp mevcudu ve geleceği yönlendirecek ve olayları şartlara göre değil, kendine göre izah edecek bir doktrin şekline dönüşmüştür. Tabii ki bunda Recep Peker'in düşüncelerinde kendini gösteren kuşkucu tutumun tesiri de vardır. İktisadi başıboşluğun ve kontrolsüzlüğün siyasi zayıflık çıkaracağı ve inkılapları hedefinden saptıracağı kaygısı, onda devletin iktisadi müdahaleciliğinin güçlendirilmesi ve devamlılık sağlanması gerektiği inancını kuvvetlendirmiştir. Bütün teorisini de bu inanç şekillendirmiştir. Neredeyse devleti vatandaşla rekabet eder hatta üstüne çıkarır duruma getirme gayreti içerisindeydi.

Onun bu tavrı, diğer cumhuriyet yöneticileri ile paralellliğini ortadan kaldırmış, devletçiliğin temelleri ve hedeflerinde ayrılık göstermesine sebep olmuştur. Nitekim başta Atatürk ve Bayar olmak üzere cumhuriyet yöneticilerinin büyük çoğunluğunun devletçiliğinde pragmatist bir tavır söz konusudur.⁸³ Böylece ekonomik dinamizmi sağlayarak müteşebbis sermaye grubu oluşturma gayreti içindedirler. 1925 yılında kurulan Sanayi ve Maadin Bankası, 1920'de kabul edilen Teşvik-i Sanayi Kanunu bu düşüncenin eseridir.

Abdi İpekçi'nin Cumhuriyet döneminin önde gelen isimlerinden İnönü ile Atatürk üzerine yapmış olduğu röportajda: "Atatürk'ün siyasi ve iktisadi doktrinler karşısında aldığı bir vaziyet açık ve kesin bir görüş var mıydı?" şeklindeki sorusuna; "başından beri özel teşebbüsü esas tutmuş, ölünceye kadar bu prensibi tatbik etmiştir" cevabını vermiştir.

⁸² CHP Genel Sekteri Recep Peker'in Söylevleri, s.16.

⁸³ "24 Son Kanun 1946'da Ankara'da Toplanan Endüstri Kongresinde Ekonomi Bakanı Bay Celal Bayar Bir Nutuk Söyledi.", Ayın Tarihi, no.27 (Mart 1936), s.24.

Bu izahlardan yola çıkarak, Recep Peker'in devletçiliği ile diğer cumhuriyetçi kadroların devletçiliğinin boyutlarını kıyaslayacak olursak, diğerlerinin düşüncesinde devletçilik müdahaleci olmayan liberal bir anlayışa geçişi sağlayacak bir ara düşüncedir. Recep Peker'in devletçiliği ise müdahaleciliği sistemleştirmeye çalışan temel ilkelerden oluşmaktadır. Onun devletçiliğinde devlet hangi şartlarda olsun kendi ayakları üzerine basabilen bir sermaye oluşsa dahi umumi menfaatler noktasında gerekli olan her teşebbüste müdahale yetisine sahip olmalıdır.⁸⁴ Devletin yapıcılığı ve kuruculuğu Türk rejiminin başlıca ana vasıflarındadır. Devlet Türkiye'de başarılmasına lüzum gördüğü her işi yapabilir. Fabrikalar kurar, demiryolları, limanlar, elektrik, su, büyük enerji müesseseleri vücuda getirir. Hatta hususi sermayenin elinde olan bir işi, ayrı kanun yapmak ve bedelini ödemek şartı ile kendi uhdesine alabilir. Devletin bütün bunları yapabilmesi için yalnız genel menfaatin icabı olması kafidir.⁸⁵

Recep Peker'in devletçilik görüşü resmi düşünce ile farklılaşırken, resmi kadronun dışında bir inkılap ideolojisi oluşturmaya çalışan "Kadrocular" la paralellik göstermektedir. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken bir önemli nokta vardır. Recep Peker'in devletçilik düşüncesi, devletin siyasi rolünü arttırma merkezli olup bu rolün gayesine paralel olarak şekillenirken, Kadrocular'ın devletçilik düşüncesi devletin iktisadi rolünü arttırma merkezlidir. Bu ayrılığın en önemli sebebi Kadrocular'ın, izahlarında çok sık olarak Marksist terminoloji kullanmalarına rağmen, Recep Peker'in daha ziyade, liberal devlet anlayışını eleştiren totaliter sistemlerin izah şekillerini kullanmasıdır. İşte bu terminolojik ayrılık, düşünce ayrılığını doğurmuştur.

Recep Peker'in devletçiliğinde, fert-sınıf-devlet ilişkisi, milliyetçi bir anlayış üzerine oturmuştur. Onun dünyadaki gelişmeleri eleştirerek ilişkilerin işleyişini hangi zemine oturttuğunu göstermesi bakımından şu sözleri güzel bir örnektir:

⁸⁴ Ülkü, V, S.38 (Haziran 1935), s.253.

⁸⁵ R.Peker, "Uluslaşma -Devletleşme".

“Yeni Türkiye’nin rejimi hiçbir rejimden kopya edilmiş değildir bu büyük eserde bütün beşeriyetin uzun asırlar çalışma, düşünme ve çarpışmalarla elde ettiği tecrübe neticelerinden damlalar vardır. Parti programı yaparken insanlık aleminin müşterek mirası olan bu neticelerden istifade etmekle beraber bütün esaslarımızın en ziyade hayata kendi iç ve öz hayatımıza uygunluğunu birinci derece göz önünde tutmuştur. Liberalizmin anarşisi, sosyalizmin sınıf kavgası, beynelmilelciliği ve otoriter idare sisteminin devlet kurmak ve işletmekte halkın reyini ve mutaalasını ve milli zekanın yardımını hiçe sayması gibi millet beraberliğini bozan, milli kuvvetleri dağıtan zararlı unsurlar aklı selimin filtresinden süzöldükten sonra yeni rejimin kendimize pek yakışan çehresi meydana çıkmıştır.”⁸⁶

Recep Peker, fert-sınıf-devlet ilişkisini fert ve ya sınıf menfaati yerine, milli menfaati esas olarak değerlendirmeye tabi tutmuştur. Devlet de onun görüşünde milli menfaatin temsilcisi olan bir organizasyon olduğu için, bütün iktisadi faaliyetlerin bu organizasyon etrafında şekillenmesini istemektedir. Bu da onun devletçilik düşüncesinde fert-sınıf-devlet ilişkilerini belirleyici temel ilkeyi oluşturmuştur.

Ona göre devlet, gümrük kapılarını büyük duvarlarla örmelidir. Milli sanaii ilerletmek için her kolaylığı ve her imkanı temin etmelidir. Bütün yardımlarla beslediği milli endüstrinin kontrolsüz çalışma ile milleti istismar etmesine kayıtsız kalmamalıdır. Sermaye normal çalışmalı, normal çalışmayan sermaye himaye ve teşvik edilmemelidir.⁸⁷ Himaye ve teşviki ele alırken hiçbir zaman iktisadi hayatta özel teşebbüsün birinci derecede fonksiyonel olmasını düşünmemektedir. Onun devletçilik görüşünde hiçbir fert veya grup devletin önünde bir fonksiyona sahip değildir. Nitekim “hatta devlet başka hususi sermayenin elinde olan bir işi, ayrıca bir kanun yaparak ve bedelini ödemek şartı ile kendi uhdesine alabilir. Devletin bunları yapabilmesi için yalnız genel menfaatin icabı olmak kafidir”⁸⁸ sözleri iktisadi hayatta

⁸⁶ R.Peker, “Karar Günleri”, Ulus, 29 Mayıs 1939.

⁸⁷ CHP Genel sekreteri Recep Peker’in Söylevleri, s.16-17.

⁸⁸ R.Peker, “Uluslaşma-Devletleşme”.

devletin fonksiyonunu, fert ve sınıf fonksiyonunun önünde tuttuğunun net bir ifadesidir.

İktisadi hayatta fert ve sınıf fonksiyonunu geriye çekip devlet fonksiyonunu ön plana geçirme düşüncesini izah ederken kooperatifi önemli bir vasıta olarak görmektedir. Bu konuda ise şunları söylemektedir:

“Bizim anladığımız devletçilikte, devletin işleri tanzim suretinde olacak, müdahalesi sınıflar arasındaki mücadelede bir sınıfın lehine müdahale etmek değildir. Bilakis, bütün çalışma zümreleri arasındaki menfaatleri tezvin nokta-i nazarından bu müdahale lazımdır. İdeal olarak sınıflar arasındaki sürtüşme ve birbirlerini itip kakma esnasına yol bırakmamak geliyor. Burada derhal akla kooperatif fikri geliyor. Kooperatif de; demiryolu, elektrik ve daha bir çok fenni ve yüksek vasıtalar gibi beşeriyetin son asır zarfında bulduğu iktisadi müessese formülüdür. Bu müstahsillerin veya müstehliklerin ve yahut hem müstahsil hem müstehlik olan halkımızın müşterek mesuliyetli ortaklıkla alışverişlerini bizzat tanzim etmelidir. Ama arkadaşlar kooperatif tatbikatı yaparsak, bütün müstehlikler istihlak kooperatifi yapacaklar, lüzumlu şeyleri menbalarından bizzat tedarik edecekler; sonra bütün müstahsiller istihsal kooperatifleri yapacaklar, doğrudan doğruya ana pazarlara mal satacaklar, aradan esnaf, tüccar kalkacak... Yüz senelik kooperatif, tatbikatının ameli görüşü, bu yanlış fikri tashih ediyor. Ta İrlanda adasından Japonya'ya kadar bütün beşeriyet tarafından kooperatifler tatbik edildiği halde ne esnaf, ne tüccar ortadan kalkmıştır... İş zümreleri arasında ahenk tesisi prensibinden bahsederken onu izah sadedinde kooperatiflerden bahsettim. Kooperatiflerin yanında dünyanın her tarafında, ticaret çalışıp muvaffak oluyor. Fakat yukarıda şefkat eseri olarak normal karla iktifa etmeyeceğini söylemiştim. Bir taraftan devletin tanzimi yanında diğer taraftan kooperatiflerin çoğalmasa ticareti normalleştiriyor ve onun satıcısı ve müşterisinde normal intizamli bir karla iktifaya sevk ediyor.”⁸⁹

⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, IX, Ankara 1932, s.451-452.

Ona göre kooperatifçilik, ticareti büsbütün kaldırmak değil, onu meşru kar ile iktifaya sevk etmek ve memlekette yetiştirilen mühim maddelerin getireceği faydaları, yetiştiren ile ihraç eden arasında makul bir nispette taksim etmek gayesine hizmet eder.⁹⁰ Kooperatifler, mahsulün fiyatlarını indirirken faizler üzerinde de tesir yapar, kooperatifler sayesinde Türk köylüsü içtimai bir çalışma terbiyesine sahip olur.⁹¹

Recep Peker, ferdi teşebbüsün iktisadi yönlendirme gücüne eriştiğinde, iktisadi yapıda gayri meşru sapmalar meydana geleceği düşüncesindedir. Tüketicie karşı girilecek fiyat empozisyonunun tröstleşmeyi ve kartelleşmeyi doğuracağı inancındadır. Böyle bir gelişme devlet üzerinde müessir bir güç doğuracaktır ki, bu da insafsız, ihtiraslı ve taasuplu bir sınıf mücadelesine ve vatandaşların devamlı çatışmasına sebep olacaktır. Bu çatışma devletin yaşamasında ve tehlikelerden korunmasında en büyük kuvvet olduğuna inandığı milli birliği tahrip edecektir. Böyle bir durum, milli kuvvetlerin beyhude yere israfına sebep olacağını düşündüğünden sınıflaşmayı reddederek milletçe kütleleşmek fikrini müdafaa etmektedir.

Recep Peker'in fert ve devletin ekonomik hayat içinde konumlarının ne olacağı konusundaki düşüncelerini izah etmek bakımından aşağıdaki konuşması pek mühimdir:

“... Biz ticaret faaliyetlerini serbest tutmakla ve fertlerin çalışması için sahayı açık bulundurmakla beraber, yapılması lazım olan işlerden şahsi teşebbüslerin başaramayacaklarını veya şahsi teşebbüse bırakmakta zarar tasavvur ettiklerimizi, devlete yaptırmak yolunu takip ediyoruz. Bununla beraber fertlerin ve şirketlerin yapabilecekleri işlerde onların semereli ve muvaffak olarak çalışabilecekleri şeraiti de devletin vazifesi sayıyoruz.”⁹² Buna göre Recep Peker, cemiyet yapısında önemli fonksiyonu olan sanayi sahalarının ferdi teşebbüse teslim edilmemesi, devletin bilakis kendisinin bu sahalarda aktif faaliyette bulunması gerektiğine inanmaktadır. Bununla

⁹⁰ CHP Programının İzahı, s.11.

⁹¹ “*Recep Peker'in Millet Meclisi'ndeki beyanatı*”, Hakimiyet-i Milliye, 23 Haziran 1932.

⁹² CHP Programının İzahı, s.10-11.

beraber, ferdi teşebbüse bırakılan faaliyet sahalarında da, devamlı devlet kontrolünü esas görmektedir. Rantabl ve kar oranı yüksek iktisadi sahalarda devletin fonksiyonunu arttırma eğiliminde, hatta ferdi teşebbüsü bu sahalardan uzak tutmak gayreti içerindedir. Ferdi teşebbüse bırakılan faaliyet sahalarının da, ferdin menfaatinden ziyade devletin menfaati istikametinde işletilmesi gerektiği düşüncesindedir. Böylece ferdi teşebbüsün “küçük esnaf işleri” ile sınırlı kalmasını sağlayarak sosyal ve iktisadi hayata yön verebilecek, devletin üzerinde ikinci bir gücün oluşmasını engellemeyi düşünmektedir.

Recep Peker’in devletçiliği, “dağılan çöker, daima bir, daima toplu”⁹³ sloganının etrafında şekillenmiştir. Bu nedenle ferdi fonksiyona göre şekillenmesine karşı çıktığı iktisadi yapıda, sınıf fonksiyonunun da güçlenmesine karşı çıkmıştır. Onun düşüncesinde iktisadi açıdan meydana gelen sınıf farklılaşması yoktur. Sadece birbirlerine muhtaç, tüccar, çiftçi, fabrikatör, işçi vs. gibi milli menfaatleri etrafında kütleleşmiş, menfaatleri ortak, fonksiyonları farklı sosyal gruplar vardır.⁹⁴

Bu anlayış içerisinde, sınıf çatışmasına sebep olacak faaliyetlerin yasaklanması gerektiği düşüncesindedir. Bu düşüncesini en iyi şekilde 1936 kabul edilen “İş Kanunu”nun izahında anlatmıştır.

Recep Peker’e göre İş Kanunu ile grev ve lokavt yasak edilerek sınıflar çatışmasının ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Bu yasaklanışta sermayenin sermayeden kaynaklanan gücüyle işçiye haksız tazyikini önleyen, işçilerin dayanışma gücüne dayanarak devlet varlığında esas olan sanayi mevcudiyetini tahrip etmesini önleyen bir dengenin söz konusu olduğu inancındadır.⁹⁵

Recep Peker’in devletçilik görüşünde, II. Dünya Savaşı’ndan sonra dünyada meydana gelen gelişmeler sonucu, liberalleşme görülmektedir. Nitekim, 1945’te Şirket-i Hayriye’nin devletçe satın alınması hususunda hükümete muhalif olarak, Arif

⁹³ “R.Peker’in Yeni Halkevlerini Açma Nutku”, Ülkü, c.VII, S.35 (Mart 1935), s.5.

⁹⁴ R.Peker’in, a.g.e., s.14.

⁹⁵ Devrim Partisi Kongresinde Genel sekreter Recep Peker’in Söylevi, 9 Mayıs 1935, s.17.

Çubukçu, Ali Rıza Erem, İzzet Arıkan, Muhtar Berker, Münir Birsell, Hazım Kuyucak ile birlikte ret oyu vermiştir. Recep Peker'in ret oyu iki yönden anlamlıdır. Birincisi, 1945'e kadar savunduğu iktisadi devletçilik düşüncesinden ayrıldığını gösteriyor, ikincisi de, Saraçoğlu hükümetine karşı olan tutumunu yansıtıyordu.⁹⁶ Recep Peker'in iktisadi devletçiliğindeki değişiklik, başbakanlığı dönemindeki faaliyetlerinde bilhassa "7 Eylül Kararları" olarak adlandırılan uygulamalarında göze çarpmaktadır.

d. Halkçılık Hakkındaki Görüşleri

Mustafa Kemal Atatürk 20 Nisan 1931'de seçim dolayısıyla yayınladığı beyannamede; "Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil vefakat ferdi ve içtimai hayat için işbölümü itibariyle muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telakki etmek esas prensiplerimizdendir.

a. Çiftçiler, b. Küçük sanat erbabı ve esnaf, c. Amele ve işçi, d. Serbest meslek erbabı, e. Sanayi erbabı, f. Tüccar ve g. Memurlar Türk camiasını teşkil eden başlıca çalışma zümreleridir. Bunların her birinin çalışması diğerinin ve umumi camianın hayat ve saadeti için zaruridir. Fırkamızın bu prensiple istihdaf ettiği gaye sınıf mücadelesi yerine intizam ve tesanüt temin etmek ve birbirini nakzetmeyecek surette menfaatlerde ahenk tesis eğlenecektir. Menfaatler, kabiliyet, marifet ve çalışma derecesiyle mütenasip olur."⁹⁷

1932 senesi bütçesi için yeniden düzenlenen kanun layihası görüşmeleri sırasında söz alan Recep Peker;

"... Bir defa ve hiç münasebeti olmadığı halde Halkçılık fikri ile Devletçilik fikrini birbirleri ile karşı karşıya ve birbirleri ile çatışır bir halde gösterdiler. İkincisi bu gün yalnız Türkiye için değil liberal ekolü tasvip edenlerin bile artık atıp tarihin kayıtlarına bıraktığı klasik bir takım nazariyelerin bu millet için kabili tatbik olduğu iddiası ile bir çok söz söylediler.

⁹⁶ Cemil Koçak, "Siyasal Tarih 1923-1950", Türkiye Tarihi (Çağdaş Türkiye 1908-1980), IV, İstanbul 1989, s.135.

⁹⁷ T.Parla, a.g.e., s.213-214.

Halkçılık, kanunlar önünde Türk vatandaşlarının mutlak ve kati müsavatını emreder. Halkçılık Türkiye’de imtiyazlı tabakaların mevcudiyetini reddeder, selbeder. Halkçılık sınıf mücadelesini kabul etmeyen bir zihniyet ifade eder ve çalışma zümreleri arasında ahenk tesisini takip eder ve nihayet halkçılık yeni devletin kuruluşunda temel olan ana fikre hürmet ederek milli hakimiyet esası üzerinde ısrar eder ve fakat bu milli hakimiyetin her vatandaşın her gün, her vakit ve her vaziyette kayıtsız, şartsız yollu ve yolsuz bir takım şeyler istemesi manasına alınmamak lazımdır. Asıl Halkçılık demek, vatandaşın devlete ve devletin vatandaşına karşı mütekebil vazife, mesuliyetlere hürmet demektir. Bu kısa tabirlerle parti programının bu bapta esas fikirlerini izah etmiş oldum. Herkesin kendi işine ve kendi hesabına ve kendi görüşüne uygun gelen bir takım işler vardır. Bunları devletin tatbik sahasına sürmesi dünya kuruluından beri Halkçılık tarifi içine girmemiştir.

1932’de uygulamaya konan “Devletçilik” ilkesinin Halkçılık ilkesine aykırı olmadığı ileri sürülmüştür. Aslında devlet işletmeciliğinin finansmanını sağlayan vergi politikası ve tekeller geniş halk kitlelerinin yararına aykırıydı. Bununla beraber “Halkçılıktan” çıkarları çatışan sınıfların bulunmadığı bir toplum anlaşıldığı için, devletçilik de Halkçılığın iktisadi politikası olarak düşünülmüştür. Nitekim 1932’de bu konudaki kanunların meclisten geçmesi üzerine ticaret ve sanayi çevreleri telaşa kapılmış, Celal Bayar İktisat Bakanlığı’na getirilmiş ve basına bir tamim göndererek görüşlerini şöyle açıklamıştır; “hemen ifade edeyim ki İktisat Vekaleti için, yeni bir istikamet yeni bir hattı hareket aramak mevzubahis olamaz. Çünkü iktisadi sahada mesai ve faaliyetlerimizin esasları, fırkamızın umumi siyasetinin beyannamesinde ve fırkanın programında her türlü tereddüdü ortadan kaldıracak bir vuzuh ve yüksek bir ikata ile çizilmiştir.” Celal Bayar’ın hatırlattığı Cumhuriyet Halk Partisi programının Halkçılıkla ilgili maddesi şöyledir; “Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan değil ve fakat ferdi ve içtimai hayat için iş bölümü itibariyle muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telakki etmek esaslı prensiplerimizdendir” Bayar tamimini şöyle tanımlamaktadır: “Fırkamızın bu prensiple istihdaf ettiği gaye sınıf mücadeleleri

yerine içtimai nizam ve tesanüt temin ve birbirini nakzetmeyecek surette menfaatlerde ahenk tesis etmektir” görüldüğü gibi, “devletçilik” politikası daha geniş bir tabanda “halkçılık” felsefesi içinde savunulmaktadır. Halkçılık ise daha önceki dönemde olduğu gibi, her şeyden önce sınıf mücadelesine karşı kullanılan ideolojik bir araçtır.

Aynı zihniyeti dönemin diğer bazı uygulamalarında da görüyoruz. Örneğin, sınıf esasına dayanan dernekleri yasaklayan Cemiyetler Kanunu 1938’de kabul edilmekle beraber, 1930’da meclise gelmiştir. Aynı şekilde bizzat İş Kanunu sınıf mücadelesine karşı bir araç olarak kullanılmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Peker’in kanunun kabulü dolayısıyla yaptığı konuşmadan bazı bölümleri nakledelim:

“Devlet büyük sanayi hayatına yeni giriyor demektir. Bu sanayiinin kurulup işlemesi devrindedir ki işverenle iş alan arasındaki ahenk ve münasebetleri tanzimi kati bir ihtiyaç olarak duyuluyor. Bu bakımdan kanun tam zamanında hayata doğmuş olacaktır. Yeni İş Kanunu sınıfçılık şuurunun doğmasına ve yaşamasına imkan verici hava bulutlarını ortadan silip süpürecektir. Bu kanunla milli hayatın iş alanında kurulacaktır.”

1938’de kabul edilen Cemiyetler Kanunu ile Basın Birliği Kanunu da aynı espri içinde hazırlanmıştı.⁹⁸

1936 yılında İş Kanunu ile işçilerin aşırı sömürülmesi önlenmeye çalışılacaktır. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Peker bu kanun hakkında; “İş Kanunu bir rejim kanunu olacaktır. Bu kanunla Türkiye’de iş hayatı, yeni rejimimizin istediği ahenk ve çalışma yoluna girecektir... Yeni İş kanunu sınıfçılık şuurunun doğmasına yaşamasına imkan verecek hata yollarını ortadan silip süpürecektir. Ne var ki, dünya savaşı şartları, otoriter bir görüşle de olsa, işçiyi koruyan bir çok hükümler getiren İş Kanunu’nun uygulanmasını, Milli Korunma Kanunu ile önleyecektir.

⁹⁸ T.Timur, a.g.e., s.152-153.

1931 Cumhuriyet Halk Partisi program açıklamasını yapan Recep Peker, halkçılığın “Yurttaşların birini çıkarı ötekini yok eden sınıf zihniyetinin karşısı olduğu belirtiliyor ve halkçılığın milliyetçilikle ilişkisi kuruluyor. Yurttaşların kütleleşmesini ancak millet ve milliyet kavramlarını halkçılık zihniyeti ile incelmesi ve saflanması sayesinde mümkün olacağı söyleniyor. Halkçılık, yeni zamanın bölünme duyguları uyandıran zararlı akımlarına direnmekle milliyetçiliğe yardım edecek, sınıflaşmak yerine kütleleşmek esas olacak, çalışma zümrelerinin ve yurttaşların özel çıkarları, devletin ve memleketin genel çıkarı çerçevesi içinde sağlanacak. Ülkede sınıf şuuru uyandıracak tahriklere karşı da uyanık olmak gerekiyor.”⁹⁹

1935 programının açıklamasını yapan Recep Peker; “... burada, Cumhuriyet Halk Partisi halkçılığının başka yerlerdeki popüler popülist gibi adlar taşıyan hareketlerle ilgisi bulunmadığı, onlarınki gibi bir klişeden ibaret olmadığı söyleniyor. Bizim halkçılığımız bizim anladığımız manadadır deniliyor. Bu, biz bize benzeriz biz bize uygunu seçeriz, kavram ve terimlere istediğimiz anlamı yükleriz tutumu temelde, kendini evrensel ve mukayeseli normlarla bağlamama eğilimi yansıtıyor.” Taha Parla, Recep Peker’in Cumhuriyet Halk Partisi programlarını ilersine geçerek halkçılıkta demokratik manası da görülüyor, yorumunu yapıyor. Bu da programdaki bireysel ve toplumsal özgürlük, eşitlik ve dokunulmazlık ve mülkiyet hakları ile bir tutuyor. Ardından saydığı hak ve özgürlüklerin programda olmadığını belirtiyor.¹⁰⁰

e. Laiklik Hakkındaki Görüşleri

Türkiye’de laiklik genel olarak “devletin dine, dinin devlete karışmaması” şeklinde tanımlanmaktadır. Fakat din, inkılapçılar tarafından devamlı problem olarak görüldüğü için devletin dine müdahalesi hiç de eksik olmamıştır. İnkılapçılar, dini kendi fonksiyonları ile baş başa bırakarak onu siyasetten tecrit etmek yerine kendi medeniyet anlayışları ve dünya görüşleri çerçevesinde devamlı yönlendirme gayreti içerisinde görülmüşlerdir.

⁹⁹ T.Parla, a.g.e., s.139.

¹⁰⁰ T.Parla, a.g.e., s.120-121.

Çağdaş medeniyet denince daha ziyade laiklik ve pozitivizmi anlayan, daha önceki sıkıntıların esas sebebini Osmanlı Devleti'nin din anlayışında, Arap harflerinde vs. de arayan bir anlayış gelişmiştir.¹⁰¹ Recep Peker'in din-devlet ilişkileri ile ilgili görüşleri bu çerçevede şekillenmiştir. Ona göre:

“Din, sosyal bir teşekküldür, böyle olmakla beraber ilk doğduğu günden bugüne kadar, bütün dünyanın siyasal hayatındaki tesirlerini bir gün bile sekteye uğratmamıştır ve bu özelliği ile de tehlikelidir. Güya köşesinde, huşu içinde kendi işlerini tanzim eder gibi görünmekle beraber, her günkü faal tesir ve teşebbüsünü, içinde bulunduğu devrin, en yüksek siyasi çalışmalarında göstermiştir. Daha önceleri peygamber devirlerinde, din, devletin kendisi idi. Gerek feodal devlette gerek onu takip eden hanedan devlette bizzat iş başında bulunmamışsa da baştakilerle bir ve beraber olarak insanlık haklarını istismar ve tahrip edici yolda yürümüştür. Din sayarların ve hükümdarların müttelikidir. Saraylar, din şeflerinden kuvvet ve nüfuz alırlar ve kendi kuvvetlerini de onların emrine arz ederlerdi. Her iki taraf da kar ve menfaatte birbirini ortağı vaziyetindeydi.”¹⁰² Recep Peker'in bu düşüncesinden anlaşılacağı üzere, dini sosyal bir teşekkül olarak görmekle beraber, onun bu özelliğini siyasi nüfuzla bütünleştirdiği için tehlikeli olduğuna inanmaktadır. Halbuki Türkiye gibi ruhban sınıfına ve varlık bir kilise teşkilatına sahip olmayan memleketlerde böyle bir olgunun meydana gelmesi mümkün değildir.

Aslında, Recep Peker'in çizdiği “tehlikeli din” imajının arkasında, din merkezli, inkılaba karşı en önemli direnç unsuru olan geleneksel yapıya tepki olgusu vardır. Bu tür izahlarda sadece, dinin sosyal ve siyasi gücünü yok etmek gayreti içerisinde değildir. Dinin sosyal ve siyasi nüfuzunu yok ederek onu, ferdin vicdanlarına hapsedmeye çalışırken diğer taraftan devletin dine müdahalesi için zemin hazırlamaktadır. Recep Peker bu konuda şunları söylemektedir:

¹⁰¹ E.Güngör, a.g.e., İstanbul 1986, s.41, 187.

¹⁰² R.Peker, **İnkılap Dersleri**, s.72.

“Türkiye’deki din telakkisinin hududu yurttaş vücudunun cildini aşamaz. Onun ne sosyete, ne de administrasyonda ve ne de politikada yeri yoktur. Bunun yanında ne sosyete, ne kanun ve ne de politika yurttaşın dindarlığı ve ya dinsizliği ile meşgul olamaz. Din sade bir vicdan işidir. Asla bir devlet işi değildir.”¹⁰³

Dini toplum içinde fertler arasında bağ oluşturacak bir müessese olarak görmemektedir. Dinin, vicdan hududu dışına çıkarılarak dünyevi faaliyetlere tesirini ıka etmek ona göre toplum hayatına zehir katmak demektir. Toplum içinde yayılma ihtimali olan zararlı fikirlere karşı dinin bir panzehir olmadığı kanaatindedir. Dinin dünyevi bir mahiyet kazanması en az diğer zararlı fikirler kadar tehlike arz edeceğini düşünmekte girişilen yenileşme faaliyetlerine karşı geleneksel yapının direncini arttıracığına inanmaktadır. Recep Peker, diğer görüşlerinde olduğu gibi din nazariyesini de “inkılap düşmanları ve tehlikeleri” psikozu üzerine oturtmaktadır. Bu konuda şunları söylemektedir:

“Türkiye’de bu o kadar tabii bir hayat olmuştur ki, yurttaşlar dünya işlerinin dışında birbirinin akidesi hakkında fikir dahi edinmezler. İşte bir cemiyet için ideal bir din akidesi bizde bu kadar tesamühlü, bu kadar realist bir mahiyet almıştır. Bugünün Türkiye’si hemen hemen diyebilirim ki medeni laik telakkinin müstesna bir numunesidir. Türkiye’de gizli din tedrisatının yasak oluşu sadece dinin fesada karışmasını önlemek içindir. Arkadaşlar, bu gün biliyorsunuz bir plato üzerinde çalışıyoruz. Solumuzda kızıl uçurum, sağımızda kara ve karanlık bir irtica uçurumu. Bu uçurumdan birini ötekine tedbir saymak manasına gelen bir ifadede isabetli bir müşahadenin hükmü yoktur sanıyorum.”¹⁰⁴

Ona göre laiklik, asla dinsiz olmayı istemek değildir. Türkiye’de herkesin istediği gibi ibadetini yapması kanun güvencesi altına alınmıştır. Kendi inanışına göre

¹⁰³ Bkz. Recep Peker, “Uluslaşma- Devletleşme”, “Başbakanın Bir Demeci”, Ulus, 25 Aralık 1946.

¹⁰⁴ Bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, III, Ankara, 1947, s.445-446.

dindar olan bir vatandaş, bu vicdani kanaatine sadakatle bağlı kalmakla beraber samimi surette laik de olabilir.¹⁰⁵

Bu laik düşünce bir zaman sonra Recep Peker ve diğer inkılapçılarda “resmi bir dinsizlik doğası” diye adlandırılacak aşırı pozitivist bir karakter kazanmıştır. Bu karşılık köyler ve küçük şehirler, bir bütün olarak esaslı İslam adet ve ananelerini muhafazaya devam ettiler. Laikliğin kültürel amaçları buralarda yüzeysel olarak gerçekleştirilmiştir. Memleketin nispeten olduğu gibi bırakılan toplumsal yapısı ve gelenekleri, laikliğin akılcı vasfına zıt bir düşünce örneği yaratmaya devam etmiştir. Devletin dine git gide cephe alması ve dini faaliyetleri kontrolü, muhafazakar ve hatta basit vatandaşlar arasında büyük hoşnutsuzluğa sebep olmuştur. Dini reformların pek çoğuna inanılarak değil de kanun zoruyla riayet edildiği bir sır değildir.¹⁰⁶

Ortaya çıkan bu otoriter laik tavrın neticesinde dinin yer altına inmesi ile birlikte, geleneksel kültürün sürekliliği önlenmiştir. Böylece kendini muhafaza etme gayesine yönelik İslami tavır oluşmuştur. Bu tavrın birbirinden kopuk cemaatleşmeyi çıkarmıştır. Bu durum da dini, bütünleştirici sosyal fonksiyonundan uzaklaştırarak, reaksiyoner radikal bir hareket olarak sınırlandırmış ve kültürel süreklilik üzerindeki etkisini yok etmiştir.¹⁰⁷

Türkiye’deki din tartışması üç grup etrafında toplanmıştır. Birinci grup muhafazakarlardır ki; bunlara göre din insanın tabiatında var olan bir ruhi ihtiyaç ve terbiye müessesesidir. İkincisi mutediller olarak adlandırılan kısmen muhafazakarlarla aynı görüşte olmakla beraber, din hürriyetini daha çok insan haklarından biri olarak kabul eden gruptur. Üçüncü grup ise dini bir çeşit klarikalizm olarak gören, dinde liberalizasyona karşı çıkanlardan oluşmaktadır.¹⁰⁸ Bu sınıflandırmaya göre Recep Peker’i üçüncü grup içinde değerlendirmek gerekmektedir çünkü ona göre dinin demokratik bir anlayış içersinde müesseseseleşerek

¹⁰⁵ CHP Programının İzahı, s.15.

¹⁰⁶ K.H.Karpat, a.g.e., s.232-233.

¹⁰⁷ Orhan Türkdoğan, “*Laiklik Anlayışında Değişiklik Gerekliyor*”, Türk Yurdu, c.14, S.78 (1994), s.4-10.

¹⁰⁸ K.H.Karpat, a.g.e., s.234.

siyasi bir aktivite kazanması ve demokrasinin zafiyete varan sınırsız hoşgörüsü sayesinde kendini ifade edebilme imkanını bulması büyük bir tehlikedir. Bu yüzden Türkiye'deki inkılapçıların din konusunda tavizkar olmamaları gerektiği kanaatindedir. Ona göre verilecek en ufak bir taviz, eski anane ve mefhumlara yeniden işlerlik kazandıracak ve inkılabı atıl hale getirecektir. Verilecek en ufak tavizin büyük tavizlere zemin hazırlayacağını düşünmekte ve geleneksel kültürün bütün unsurlarının inkılap fikirlerinin içinde yer almasına mukavemet gösterilmesini istemektedir.¹⁰⁹

Ona göre batı bu hataya düşmüştür. Aydınlanma çağının getirdiği cumhuriyetçilik, demokrasi gibi fikirler karşısında yer alan insanlar da, hürriyet devrinin siyasal çalışmalar için açtığı yollardan faydalanarak kralcı ve klerikal partiler kurmuşlardır. Bu partilerden klerikal olanlar bilhassa laik prensipler güden radikal partiler karşısında yer almışlardır. İnsanlık hak ve hürriyetleri tanımdan önce dinciler ve kralcılar nasıl el ele vermişlerse, liberal fikirlerin yaşandığı devirde doğan kralcı ve dinci partiler de, yenilikçi partiler karşısında birbirini destekleyen irtica unsurları olmuşlardır.

Siyasi ve hukuki yönden laikliğin tarifi; otoritenin ve hukukun kaynağı olarak ilahi bir kaynak ve otorite tanımamak, devlet otoritesini ve hukuk prensiplerini dini unsurlardan ve tesirlerden kurtarmaktır.¹¹⁰ Bu tariften anlaşılacağı üzere laiklikte hedef dinin, siyasi ve hukuki müesseselerdeki fonksiyonunu yok etmektir. Fakat, bizde batılılaşma anlayışı içerisinde dinin bütün hayattan uzaklaştırılması şeklinde bir mana kazanmıştır. Din devlet hayatından uzaklaştırılırken sosyal hayattaki fonksiyonunun yok edilmemesinden dolayı, Recep Peker ve onun gibi düşünen diğer inkılapçılar, dinin temel naslarına göre değil, inkılabın temek ilkelerine göre şekillenen yeni bir İslami anlayış oluşturma gayreti göstermişlerdir.

¹⁰⁹ R.Peker, **İnkılap Dersleri**, s.29-70.

¹¹⁰ Süleyman Hayri Bolay, **Felsefi Doktrinler Sözlüğü**, İstanbul 1981, s.164.

Recep Peker'in din-devlet ilişkisi hakkındaki görüşleri bizim problemlerimize göre şekillenip sistemleşmemiştir. Hristiyan batının, din-siyaset ilişkilerinden kaynaklanan problemini, müslümanların da problemi olarak görmüştür. Bu problemlere göre şekillenen çözüm sistemlerini de bizde uygulama gayreti içine girmiştir. Bu nedenle sosyal tıkanıklığı yaşayan toplum için çözümlenmesi gereken yeni problemler meydana getirmiştir.

f. Rejim Anlayışı

Batılı olmayan toplumlar, batının uzun bir zaman dilimi içerisinde gerçekleştirdiği dönüşümleri çok kısa bir zamanda gerçekleştirmek durumundadırlar. bu nedenle değişim süreci son derece yavaş işleyen batılı olmayan toplumlarda insan iradesinin aktif müdahalesine ihtiyacı vardır. İnsan eylemi önceden zihinde tasarlanmış olduğundan bu müdahaleyi ancak batının niteliklerini kavramış sosyal gruplar özellikle de aydınlar yapacaktır. Batılı olmayan toplumların değişim süreçlerinde gözlenen bu müdahale batılılaşmacı anlayışa göre geleneksel toplumdan batılı topluma geçiş aşamasında zorunludur. Geçiş gerçekleşinceye kadar otoriter rejimlere katlanmak gerekmektedir. Böyle bakıldığında batılı olmayan toplumlardaki toplumsal değişim süreçlerini açıklamanın temeli de geriyi simgelediğine inanılan geleneksellik yada geleneksel dünya görüşüne göre davranan halka ile batının tüm dünya toplumları için idealleştirmesini ifade eder tarzda kullanılan ve bu anlamda da ileriye simgeleyen batılılık yada batılı dünya görüşüne göre toplumu dönüştürmeye çalışan aydınlar arasındaki çelişki olmaktadır.¹¹¹

Türkiye de bu sosyo-politik olguları değişim süreci içinde yaşamıştır. Cumhuriyet döneminin ilk 25 yılı süresince yenilikçi laikçi grup hakim durumda idi. Bunlar 1919-1922 yılları özel tarihi şartları yardımı ile iktidara geçip 1922'de saltanatı ve 1924'te halifeliği kaldırarak durumlarını kuvvetlendirmişlerdir. Cumhuriyet döneminde toplumsal yapı ve düşünüşte meydana gelen önemli değişiklikler yeni bir siyasi sisteme geçiş iktidardaki hükümetin bilerek aldığı bir

¹¹¹ Levent Köker, **Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi**, İstanbul 1993, s. 13-14.

kararla olmuştur. Yavaş yavaş yürülüğe konulan bu karar toplumsal değişmeyi hem hızlandıran hem de onun yönünü değiştiren zincirleme tepkiler doğurmuştur.

Cumhuriyet inkılapçılarından genellikle diktatörlük bir fikir olarak kabul edilmemiş hatta tek parti idaresinin en sert şekilde yürütüldüğü zamanlarda bile Türkiye için zararlı bir sistem olduğu öne sürülmüştür. Türkiye'deki sistem batı diktatörlüklerine benzemiyordu çünkü terör yoktu ve basına nisbi bir hürriyet tanıyordu. Çeşitli reformlar ve eğitim sistemi diktatörlüğü kuvvetlendirmek amacıyla değil batılı anlamda bu sisteme geçiş için uygulanmıştır.

Mustafa Kemal ve kadrosunun önemli bir bölümünü bu kategoride değerlendirmek mümkündür. Yani idealde tam manası ile batılı sisteme özlem duymuşlar ve pratikte buna zemin hazırlama gayesi güderek bu doğrultuda gayret göstermişlerdir. Ancak Peker'i bu kategoride değerlendirmek mümkün değildir. Peker otoriter rejim anlayışında samimi idi. Bunu bir geçiş dönemi rejimi olarak değil toplumun ihtiyacını karşılayacak ideal sistem olarak görmektedir. Ona göre tek parti sistemi toplumu batıya entegreye hazırlayan bir geçiş rejimi yani bir başlangıç değil bir sondur. Peker'in batılı manada bir rejim özlemi yoktur. Bu özelliği ile de Mustafa Kemal'den ayrılmaktadır. Peker'e göre devletin sürekliliği rejimin gücüne ve sürekliliğine bağlı olup düşüncesi de bu anlayışa göre şekillenmiştir.¹¹² Bundan dolayı rejim konusundaki hassasiyeti fobiye dönüşmüştür. Bu nedenle eleştiri kabul etmez bir anlayış içerisinde. Rejime yönelik en masumane eleştiriye bile devlet aleyhine tavır olarak görmek eğilimindedir.

Peker rejim anlayışını inkılapçı kadronun bir çoğunda olduğu gibi "komplo teorisi" üzerine oturtmuştur. Onun nazarında içeride inkılap düşmanları ve onlara karşı korunması lazım gelen inkılaplar dışarıda ise Türkiye'nin bağımsızlığına göz dikmiş emperyalistler ve korunması gereken istiklalimiz vardır. İçerideki muhalefet daima dışarıdan desteklidir ve emperyalistlerin Türkiye'deki uzantısıdır. Bu nedenle en masumane muhalefeti dahi hainane bir tavırla değerlendirmiştir. Nitekim bu

¹¹² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, IV, T.B.M.M. Matbaası, 1968, s. 441.

yüzden milli mücadelenin önemli şahsiyetlerinden olan ve kendisinin milli mücadelede Ankara'ya gönderilmesini sağlayan Rauf Orbay'a cumhuriyetin ilan ediliş tarzına itirazından dolayı ima yoluyla hain ithamında bulunmuştur.

Peker'e göre inkılabın başarısı ve istiklalin istikbali birbirine bağlıdır. Eğer inkılapçılar başarılı olamazsa istiklalimiz de yok olacaktır. İnkılapçının başarısı da iktidarın daima inkılapçının elinde kalmasını sağlayacak rejimden geçmektedir. Bu nedenle rejime yönelik tenkitlerin itaatkar bir anlayış içerisinde yapılması gerektiğine inanmaktadır.¹¹³ Aslında tenkitten anladığı tekliftir. Yani kişiler ve gruplar iktidardakileri ve uygulamaları tenkit edemezler. Ancak gözden kaçan bazı hususları hatırlatabilirler ve aynı mahiyette teklifte bulunabilirler.

Peker'in rejim ile düşünceleri devletçilik anlayışı dairesinde şekillenmiştir. Toplumun bütün sosyal katmanlarını sabit bir fikirle bütünleştirmek gayreti içinde olup devletin bekasını buna bağlı olarak görmektedir. Ona göre müşterek menfaatleri için vatanın kendileri tarafından idare edilmesini talep edenler bir taraftan şerefli bir vatandaş diğer taraftan da devlet ve hükümetin haklarına hürmet eden terbiyeli vatandaş vasıflarına sahip olmalıdırlar.¹¹⁴

Bu düşüncelerinden dolayı Peker tek partici rejim savunuculuğu yapmıştır. Bu nedenle bu rejim hakkındaki görüşlerini anlayabilmek için onun parti ve şef anlayışını bilmek zorundayız.

Peker'e göre halkın devlet mekanizmasındaki fonksiyonunun artması siyasi partileri bir müessese olarak ortaya çıkarmıştır. Fakat birçok partilerden mürekkep idarelerin oluşmasıyla birlikte politikayı kendine meslek edinmiş insanların milletlerin haklarını muayyen prensipleri üzerinde ileriye götürecekleri yerde kısa olan yolları uzattıklarından bu müessese hedefinden uzaklaşmıştır. Bu nedenle Peker milletin politik hayatında birden fazla partinin bulunması konusunda çekinceler koymakta ve bu durumun başarısızlığa sebep olacağını düşünmektedir. Dağınık,

¹¹³ Hakimiyet-i Milliye, 19.08.1924.

¹¹⁴ Recep Bey "Vatandaş Şeref ve Terbiyesi"

karışık partiler sistemi olarak adlandırdığı çok partili sistemin devam etmesi halinde devletin ihtisas kıymet güven kafa el ve gönül birliği isteyen çetin ve büyük işlerinin tökezleyeceği kanaatindedir. Peker'e göre parti tek milli olmalıdır. "Liberal devlet tipinin dağınık partilerinin yerine ulusun bütün isteklerine omuz vermiş, bütün tehlikeleri göğüslemiş, yapanı ile satanı ile toprakta fabrikada laboratuarda çalışanı ile köyde ve kentte yaşayan ile bütün halk yığınlarının ihtiyaçlarını duyup anlayarak çalışma sinesinde bulunanlara değer vermiş, ulusal parti ile idarenin muvaffak olacağı devirdeyiz" sözleri ile bunu ifade etmektedir. Türkiye'deki tek parti sisteminin de bu düşüncenin mahsulü olduğunu düşünmekte olup CHP'yi milletin bağrından doğan ve milletin malı olan bir parti olarak görmektedir.¹¹⁵

Peker'e göre partinin bütün doktrin ve prensipleri pragmatist olmalıdır. Baştan itibaren kurduğu ve kovaladığı yolları herhangi bir nazariyecilikten değil hayattan ve toplumu çevreleyen özel ve genel şartlardan alınıp tespiti lazımdır. Bu yüzden geniş kapsamlı parti programlarına karşıdır. İnsanların parti mensubu olduklarında temel fikirlerin ana çizgileri üzerinde uzlaştıklarını ve uzlaşılan bu ana unsurların parti programı için yeterli olduğunu düşünmektedir.

Bir siyasi partinin programı kadar onu kuran şahsiyetlerin ve bilhassa şefin mühim bir referans unsuru olduğu düşüncesi onun parti anlayışının şekillenmesinde etkili olmuştur. Peker'e göre kişiler siyasi partiye intisab etmeden önce parti şefi ve kadrolarının kabiliyetli ve dürüst kişiliğe sahip olup olmadıklarını araştırmalı ve bu özelliklere sahip olduklarına kanaat getirdikten sonra parti mensubu olmalıdırlar. Peker'e göre şef siyasi partiyi her yönüyle temsil etmektedir. Bununla birlikte şefin temsil gücü kadrosuna bağlıdır. Kadro ne kadar güçlü olursa şef ve parti de o kadar güçlü olur.

Şef ona göre partinin ve toplumun ilerleme ve korunma kaynağıdır. Şefin karizması ve güçlü kadrosu toplumun inkişafını sağlayacaktır. Türk toplumu da

¹¹⁵ R.Peker, **İnkılap Dersleri**, s. 68.

yapmak istediklerini ebedi şefin karizması etrafında birleşmesi sayesinde elde etmiştir.

Peker'in şef kavramına bu kadar mühim yer vermesi sebebi iki noktada mütalaa edilebilir. Birincisi; ideolojisi bakımından devletçi siyasi ve ekonomik düzen kurabilmek için otoriter bir nizam tesisini savunmaktadır. Otoriter nizamda ise kaçınılmaz olarak bir kişinin özel bilgilere sahip olması gündeme gelir. İkincisi ise mevcut siyasi yapıda şefin önemli bir yeri vardır. Peker'in ideolojisini pratiğe geçirebilmek ve siyasi otoriteyi sürekli olarak inkılapçı kadronun elinde tutabilmek için şefin karizmasına ihtiyaç vardır. Bu karizma sayesinde meydana gelebilecek ideolojik uzlaşmazlık sıkı bir şekilde elde tutulan siyasi otoriteyle birlikte inkılapçılar lehine çözümlenebilecektir.

Peker siyasi partiyi inkılabın bir güç odağı olarak kabul etmektedir. İnkılapçının siyasi otoriteyi elde tutmak vasıtası olarak gördüğü siyasi partinin tam bir otoriter tavırla organize edilmesine inanmaktadır. Bu yüzden Peker “parti-talep” prensibini kabul etmiştir. Yani bütün istekler partiye bildirilecek bu isteğin yerine getirilip getirilmeyeceğine parti karar verecektir.¹¹⁶ Siyasi parti anlayışındaki otoriter ve tek adamcı tavrı onu, siyasi anlayışında tek partici düşünceye götürmüştür.

Peker'e göre partinin liberal manada fertlerin veya sosyalist manada sınıfların kontrolünde olması onun düşüncesinde hem parti hem de memleket için büyük tehlikelidir. Ona göre her fert büyük bir siyasi mevcudiyetin parçasıdır. Devleti ebedi ve payidar kılmak için garazsız ve kavgasız partinin mensubu olunmalıdır.¹¹⁷

Tek parti anlayışı içerisinde CHP'yi bir devlet partisi olarak düşünen Peker partiyi devletin bir üst kurumu veya kendisi gibi görürken diğer taraftan toplumu inkılap ideolojisiyle bütünleştirecek bir iletişim vasıtası olarak görmektedir. Bunun için de partinin yan kuruluşlarından faydalanılması düşüncesindedir. Toplumu

¹¹⁶ Kemal H Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul 1967, s. 335.

¹¹⁷ “CHP Umumi Katibinin Nutku”

inkılaplarla bütünleştirmek için milleti parti bünyesinde şuurlu, birbirini anlayan ve seven, ideale bağlı bir halk kitlesi halinde teşkilatlandırmaktan yanadır.¹¹⁸

Peker'e göre temel prensiplere ve disipline sadakat göstermek kaydıyla herkes parti içinde konuşabilmelidir. Ancak, partinin prensipleri tartışmadan uzak tutulmalıdır. Partinin prensipleri tartışılmaya başlandığı anda sistemde büyük yaralar açılacağı vehmini taşımaktadır. Çünkü, partinin temel prensipleri ona göre devletin temel ilkelerini oluşturmaktadır. Bu nedenle partinin temel prensipleri tartışılmaya başlandığı takdirde liberalizmin anarşisi, sosyalizmin sınıf kavgası, beynelmilelciliğin ve otoriter idare sisteminin devlet kurmak ve işletmekte halkın reyini ve mütalaasını ve milli zekanın yardımını hiçe sayması gibi millet beraberliğini bozan, milli kuvvetleri dağıtan zararlı unsurlar gelişme ortamı bulacaktır. Ona göre parti, bütün farklı sosyal unsurları bünyesinde toplayarak hem totaliter rejimin oluşmasına engel olabilir, hem de sınıf veya fert çatışmasının meydana getireceği kargaşalığı bertaraf edebilir.

Bu anlayışı, kişilerin ekonomik alanda serbestçe hareketi, milli çıkarlara zarar getirir düşüncesine dayanmaktadır. Bu kompleks, Peker'de sadece parti dışı muhalefetle olan ilişkilerde değil, parti içinde de kendini hissettirmiştir. Parti millileştirilirken üyeleri de, parti düşüncesine entegre edilmeli ve parti ile tam olarak bütünleştirilmelidir. Böylece hem parti dışı hem parti içi ilişkilerde siyasi vahdet oluşacaktır ki bu siyasi hayatta çok elzem olup bunu sağlayacak tek güç parti ideolojisi ve gösterdiği hedeftir.

Peker'e göre partinin başarısıyla Türkiye'nin başarısı eşittir. Parti ile devlet bütünleşmiştir. Her cemiyetin bir inanç, ülkü ve bir müşterek hız alma kaynağının varlığına inanmakta olup ülke içinde bu kaynaklar Kemalizm olarak adlandırdığı CHP ideolojisinde vardır.

Peker hukukun gücünün iktidar karşısında sınırlandırılması düşüncesindedir. Hukuk müessesesinin iktidarı kontrol edebilme gücünü yok ederek onu tabi ve

¹¹⁸ "Halkevlerinin Açılma Nutku", Ülkü, I, S. 1 (1933), s. 6.

destekleyen bir yapı haline getirme gayretindedir.¹¹⁹ Peker'in rejim anlayışında hukukun iktidarı kontrolü sınırlı hatta imkansızdır. Ayrıca icra yetki bakımından yasamadan yani meclisten daha etkili bir güce sahiptir. Devletin istikrarı için bunun gerekliliğine inanmaktadır. Hatta Atatürk'e sunduğu ve Atatürk'ün kabul etmediği söylenen raporda bu anlayışın onda zamanla meclisi de göz ardı eden bir anlayışa dönüştüğü görülmektedir.

g. İnkılap Anlayışı

Peker, inkılabı şöyle tarif etmektedir: “Bir sosyal bünyeden, geri, eğri, fena, eski, haksız ve zararlı ne varsa bunları birden yerinden söküp onların yerine ileriye, doğruyu, iyiyi ve faydalıyı koymaktır.” Ona göre, yeni müesseseler oluşturmak yeterli değildir. İnkılabın sürekliliği için onu muhafaza edecek sistemi kurmak ve işletmek lazımdır. Eğer böyle olmazsa eski müesseselerin yeniden geri gelme riski vardır. Bu riski ortadan kaldırmak ve inkılabın sistemine işlerlik kazandırabilmek için inkılabın şuurlaştırılması gereklidir. Alışmak başka şeydir, şuurlu olarak benimsemek başka bir şeydir. İnkılabın yapılışındaki zorluk, ortadan kaldırılacak ve yerine oluşturulacak müesseselerin ve hayat anlayışının çokluğu, derinliği ve eskiliği ile ölçülür. Bu unsurlar, yani değiştirilmesi gerekenler ne kadar eski ise, onun yerine müessese oluşturmak da o kadar güçtür.

Peker, inkılapları gerçekleştirebilmek için genellikle zor kullanılması gerektiğine inanmaktadır. İnkılaplar yapılırken, eski müesseselerin savunuculuğunu yapanların mukavemet gösterecekleri kanaati onda bu inancın oluşmasında etkili olmuştur. Ona göre bu karşı geliş silahlı veya silahsız olabilir. Bu organize karşı gelişin yanında yeniye alışamamanın ortaya çıkardığı şuursuz ve organizesiz karşı koyuşlar olabilir. Bütün bu inkılaba karşı unsurlar yok edilmeden inkılapta süreklilik mümkün değildir.

¹¹⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, IX, T.B.M.M. Matbaası, 1932, s. 111-112.

Bu nedenle Peker yeni sistem nizamı ve ahengi hukukun kurallarına göre değil, inkılabın hedeflerine göre belirlenmesi taraftarıdır. Ona göre bu hukuk, girilen inkılap sürecini hızına uygun olarak kendisini yenileyemez ve inkılabın gereği olarak oluşan siyasi ve sosyal yapını gerisinde kalır. İnkılabın gereği olan yeni esaslar ortaya konulur ve bu hayat hemen başlar. Fakat bu ileri gidişin içinde en gerekli kalan müessese hukuktur. Bu her yerde böyledir. Hukukun ilerleyişi mani olmasını sebebi onun dogmatik özelliğidir. Bu nedenle inkılapçı hareketin yenilik için giriştiği eylemlerde uygun bir ayak uyduruş ile hukukun da inkılaba göre mahiyet kazanması gerektiğine inanır ki bu ona göre inkılabın ve inkılapçının en tabi hakkıdır. Yeni bir düzen kurarken bu girişim hukukun kurallarıyla çatışabilir. Bu çatışmanın sebebi hukuk sisteminin inkılabın ilerleyişini engelleyici tabiatından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla böyle bir durumda hukukun değil inkılabın kurallarının işletilmesi düşüncesindedir.

Peker'e göre inkılap "otoriteden gelen ve otoriteye karşı yapılan inkılaplar" olarak iki şekilde gerçekleşmiştir. Otoriteden gelen inkılap belli hedefler etrafında kütleleşmiş yığınları siyasi otorite vasıtasıyla geliştirmek ve değiştirmek eylemidir. Otoriteye karşı yapılan inkılaplar ise "halk inkılabı veya hürriyet inkılabı ve sınıf inkılaplarıdır."

Halktan gelen inkılaplar ona göre hakiki inkılaplardır: Fransız İnkılabı, İngiliz İnkılabı hatta Osmanlı Meşrutiyet İnkılabı bu türdendir. "Hürriyet inkılabı olarak adlandırılan bu tip inkılapları halkın kendilerini idare edenlere ve idareyi suiistimal edenlere karşı ayaklanması sonu meydana geldiğini düşünmektedir. Peker halkın ayaklanışını bir inkılap olarak kabul etmektedir. İnkılabı gerçekleştirmek için bir ön safha olan ihtilali zorunlu görmektedir. Ona göre bu safha buluşma devridir, yakıp yıkma devridir ve genellikle uzun sürmez. Bu hareketin inkılap olabilmesi için ihtilalcilerin otoriteyi yıktıktan sonra maksatlarını formüle ederek kanunlaştırdı cemiyyetin yeni hayatını tanzim edici doktrinler vücuda getirmeleri ve bütün bunların siyasi iktisadi ve içtimai hayatta değişimler meydana getirmesi lazımdır.

Peker'e göre bilhassa feodalite devrinden sonra sarayların kendi maksatlarına göre halkı idare etmeleri, idare edilenlerin hakları üzerinde zalimce tasarruf etmeleri, çeşitli grupların bilhassa din müesseselerini, insan yığınlarını kendi menfaatleri için suiistimal etmeleri insanları bunaltmıştır.

Peker'e göre insanlık bilgide ilerledikçe yaşama ihtiyaçları artmış ve fabrikasyon imalat artmıştır. İnsani hürriyetlerin elde edildiği inkılabın neticesinde oluşan hayat tarzı bu yeni gelişmelerin ortaya çıkardığı bilhassa işçi patron ilişkilerinde çözüm üretemeyince sınıf şuuru oluşmuş bu da sınıf ihtilali ve inkılabına zemin hazırlamıştır.

Peker hakiki inkılap olarak vasıflandırdığı 'hürriyet inkılabı' veya 'halk inkılabı' olarak kavramlaştırdığı aydınlanma çağı inkılabının temel ilkeleri olduğu kanaatindedir. Bunlardan verilecek tavizin suistimleri meydana getireceğini düşünecektir değişime rağmen inkılabın yıkmayı hedeflediği saraylar v krallıklar

Sisteminin ayakta kalma sebebini bu sistemin inkılap düşüncesi lehine ruhsallık göstermelerine ve bu uysallaşmayı inkılap uygulayıcılarının yeterli saymasına bağlamaktadır.

İnkılap uygulamasında tavizsiz olunması gerektiğine ve her tavizin yeni tavizler meydana getireceğine inanan Peker krallığın devamına hoşgörü ile bakan bu düşüncelerin yanlışlığına işaret etmektedir. Peker e göre krallığın ne milli birliği koruyucu özelliği vardır nede zararsız olduğu doğrudur. Bilakis milli birliği bozucu özellikleri vardır ve zararlıdır bu nedenle inkılapçı yıkmayı hedeflediği sistemle pazarlık etmeksizin o sistemi bütün gelenek ve müesseseleri ile yok etmeyi düşünerek yerine zihniyeti ve müesseseleri ile kendi sistemini ikame etmelidir. Bu sistemde cumhuriyettir.bütün hürriyet inkılaplarının er geç bu sistemde bütünleşeceği ve eskiyle ilgili bütün unsurların yok edileceği kanaatindedir.

Peker'e göre inkılabın milli kökenli olması gereklidir ve taklidi inkılaplar tehlikelidir. Her toplumun sosyal yapı ve problemleri kendi inkılabının prensiplerini

oluşturmalıdır. İnkılapların başarısı buna bağlıdır. Fransız ve İngiliz inkılabının başarılı olmasının sebebi de bu hususiyete göre şekillenmesindendir. İngiltere ile ona çok yakın Fransa da inkılap ona çok yakın özellikler kazanmış Fransız inkılabı İngiliz inkılabından ilham almasına rağmen kendi şartları içinde gelişmiştir. Osmanlı meşrutiyet hareketi ise kendi icatlarına ve şartlarına uymamanın neticesi olarak başarısızlıkla sonuçlanmış ve imparatorluk olarak çözüm olamamıştır.¹²⁰

¹²⁰ R.Peker, **İnkılap Dersleri**, s. 31-32.

SONUÇ

Peker Cumhuriyet'in kuruluş yılları ile 1950'lere kadar uzanan daha sonraki dönem içinde, gerek devlet gerek parti yönetiminde oldukça önemli sayılabilecek görevler almış bir kişidir.

Türk yakın tarihinde önemli siyasal olayların içinde bulunan ve ayrıca Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın yakın çevresinde yer aldığı bilinen Peker, üzerinde en az durulan siyasi kişilerden biridir. Onun faşist rejimi savunduğu ve bu rejimin Türkiye'de de uygulanması için çaba harcadığı ancak başarılı olamadığı yaygın olarak kabul edilmektedir. Peker'in Atatürk ilkelerine bağlı bir Atatürk milliyetçisi olduğunu savunanlar görüşler ise azınlıktadır. Onun, çok partili demokrasiye geçiş dönemine ilişkin icraatı konusunda da farklı yorumlar bulunmaktadır. Bazılarına göre, bu dönemde meydana gelen sorunların ve özellikle iktidar ve muhalefet ilişkilerindeki gerginliğin baş sorumlusu Pekerdir. Azınlıkta kalan bir görüşe göre ise, bunun tersi söz konusudur ve Peker bu dönemde oldukça yapıcı bir rol oynamıştır.

Peker her ülkenin kendi yapısından ve şartlarından kaynaklanan siyasal rejimlerle yönetilmesi ve siyasal rejimlerin kopya edilmemesi gerektiğini savunan bir düşünce yapısına sahiptir. Diğer bir ifade ile her ülkenin kendi şartlarına uygun, özgün bir siyasal sistemle yönetilmesi görüşünü savunur. Ona göre, bir ülkenin kendi şartlarının oluşturduğu rejim o ülke için en ideal rejimdir. Peker'in temel siyasal felsefesi bu görüşe dayalıdır. Onunla ilgili değerlendirmelerin bu felsefeye göre yapılması uygun olacaktır. Böylece Peker hakkındaki yargılamaların sağlıklı bir temele dayandırılabilceği düşünülmektedir.

Peker'in siyasal hayatını üç önemli döneme ayırabiliriz. Birinci bölümde milli mücadeleye katılmasından 1936'da Atatürk tarafından parti genel sekreterlik görevinden alındığı zaman, milli mücadeleye geç katıldığı için, kendisiyle aynı konumda olan İnönü'nün çevresinde yer aldı. Milli mücadelenin sona ermesine paralel olarak, Atatürk'ün yanında paşaların yerini aldı. Recep Peker bu dönemde,

Atatürk ve İnönü'den sonra partide üçüncü adam konumuna geldi. Kanaatimizce bunun en önemli sebebi, zaferden sonra Atatürk ile eski çevresinin takip edilecek politikada fikir ayrılıklarına düşmesidir. İnönü ve Peker gibi, Atatürk'ün yanında sonradan yer alanlar, inkılapları sonuna kadar desteklemesi bunun sebebini oluşturur.

Atatürk'ün yaptığı inkılapları savunan Recep Peker konuşmalarında inkılaplar ve yerleştirilmesi üzerinde dururdu. Bu konuşmaları Atatürk'ün emriyle yayınlandı. İlke ve inkılaplar konusunda Atatürk'e paralel fikirler savundu. Bu konuda kanaatimizce Atatürk ile Peker'i ayıran tek fark Atatürk'ün, tecilli, adım adım istenilen hedefe halkı götürme düşüncesi Peker'de birden bire eskiyi söküp atarak yerine yenisini zorla da olsa yerleştirme fikrine dönüştürmesidir.

Atatürk-Peker ilişkisi, kanaatimizce olayların seyrine göre oldu. Daha önceki konularda olduğu gibi Atatürk Peker'i gerekli gördüğü konularda desteklerken aşırı gittiği konularda frenleme ihtiyacı duydu. CHP Peker'in her şeyi idi. Partiyi her şeyden hatta devlet ve anayasadan üstün tuttu. Partinin devleti içine alacak yapılanmasından yanaydı. Siyasal alanda tekel kurmayı amaçladı. Türkiye'de yapılacak her şeyi parti düşünür ve parti yapardı. CHP haricinde hiçbir partiye hayat hakkı tanımadı. Parti ulusal ve tek olmalıydı. Bundan dolayıdır ki dünyada sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin tek parti devleti olduğunu savundu. 1932 yılında çıktığı Almanya ve İtalya gezisi sonucunda hazırladığı program bu doğrultuda oldu, Atatürk'ün deyimi ile CHP'nin faşist diktatörlüklerde olduğu gibi yapılanmasını savunan Peker'i, bizzat Gazi Mustafa Kemal Atatürk 1936 yılında CHP Genel Sekreterliği görevinden aldı. Böylece partideki üçüncü adam konumu sona erdi. Peker'in görevden alınması ile birlikte, parti devleti değil devlet partiyi içine aldı. Partinin prensipleri devletin prensipleri haline geldi.

Çok partili hayata geçişe olumsuz bakan, genç ve ılımlı partililere karşı milli mücadeleyi yaşayan eski partililer Peker'i desteklemeye başladı. Kanaatimizce Recep Peker'in parti içindeki aşırıların lideri olması İnönü'nün bizzat kendi çalışmaları ile meclise soktuğu genç milletvekilleri ve kendisinin ılımlı tavırları eski partililerin

İnönü'den uzaklaşarak kendilerine yeni lider arama ihtiyacı sonucunda oldu. CHP'nin tek parti olması gerektiğini savunan Peker DP'nin kuruluşuna her zaman karşı çıktı. Parti içinde İnönü'ye muhalefet hareketi başlatan milletvekillerinin lideri konumunda olan Peker'in bizzat İnönü tarafından başbakanlığa getirilmesi oldukça ilginç bir durumdur.

Başbakanlık görevine getirilen Peker iç politikada iki grupla uğraştı. Birinci gruptakiler otoriter olarak gördükleri Peker'e karşı her zaman tavır aldıkları ve kuruluşlarına tepki gösterdiği DP'liler. Mecliste seçilmiş muhalefet olması yönüyle ilk olan DP İnönü'den daima Peker'in istifasını almak istedi. İkinci grupta ise, İnönü'den Peker ve arkadaşlarına rağmen kurdurup desteklediği ve meclise soktuğu ılımlılar grubudur. Peker bir yıl süren başbakanlığı dönemde iç politikada bu iki grup bazı durumlarda da İnönü ile mücadele etmek zorunda kaldı.

Peker'in dış politikada, başbakanlığı döneminde takip ettiği politika ise Rus tehlikesine karşı destek bulma çalışmaları olmuştur. Ruslar, boğazların bütün ticaret gemilerine açık olurken :Karadeniz'e kıyısı bulunan ülkelerin savaş gemilerine açık olması ve kendilerine üs verilmesini talep emesi üzerine konu ABD, İngiltere ve Fransa'ya bildirildi. Türkiye'ye destek vermek amacıyla ABD filosu İzmir'e geldi. Aynı dönemde İngiltere'nin Türkiye ve Yunanistan'a yaptığı yardımı kaldıracağını ABD'ye bildirmesi üzerine Truman doktrini ile Rusya'nın petrol bölgelerine hakim olmasını engellemek amacıyla Türkiye ve Yunanistan'a hakim yapıldı. Bu dönemde Peker'in daima güvendiği İngiltere'nin yerini ABD almaya başladı.

Ekonomik alanda alınan kararlar Peker'in daha önce savunduğu devletçilik fikirlerine aykırı olarak 7 eylül kararlarında görüldüğü gibi liberal ekonomi uygulanmak istendi. Gerek meclis kürsüsünde gerek okuttuğu dersler ve basında her zamanda karşı çıktığı liberalizmi uygulamaya çalışması kanaatimizce kendisine yapılan eleştirileri azaltmak içindir.

Doğru bildiği konuları sonuna kadar savunan Peker bu hususta Atatürk'le bile karşı karşıya geldi. Ancak Peker'in bazı fikirlerinde liberalizmde olduğu gibi zamanla

değişmeler oldu. Parti genel sekreteri iken parti genel başkan vekilliği ile başbakanlığın farklı kişilerde olmasını savunurken, hükümet ile partinin birbirini etkilememesi fikrini savundu. Ancak kendi başbakanlığı döneminde daha iyi icraat yapabilmesi için her iki kurumun kendi şahsında birleştirilmesini istedi. Kabul edilmeyince de parti içi DP'nin muhalefetine etkisiyle de istifa etti.

Peker demokrasiyi savunmuş fakat bunun gerçekleşmesini iyi yetiştirilmiş kadrolarca yürütülmesini savunmuştur. Bu nedenle de tek parti yönetimindeki rolü son derece önemli olmuştur. Disiplini, otoriteyi benimsemiş ve bu esaslara dayalı yönetimin Türkiye için daha uygun olduğuna inanmıştır. Mustafa Kemal tek parti yönetimini geçiş dönemi olarak düşünmüş iken Peker'in bunun devamını savunduğu görülmektedir.

Devletçiliğe inanmış fakat bu anlayışı ekonomi alanının dışında sosyal ve siyasal olaylarla da ilişkilendirmiştir. Liberalizm anlayışında ise, ekonomik hürriyetin kolaylıkla suistimal edilebileceği kanaatindedir. Sınıf kavgasını reddederken, ekonomik faaliyetlerin ulusal bütünlüğün ahengine uygun olmasını savunmuştur.

Peker, din olayını ise kişinin vicdanı ile ilgili kabul etmiş ve bu nedenle kesinlikle siyasi ve kültürel olaylardan ayrı düşünülmesi gerektiğine inanmıştır.

Hürriyet rejimi ile, inkılabın müdafaa davasını birbirinden ayırmamış ve doğru bildiği şekliyle bunların gerçekleşmesi için mücadele vermiştir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, Recep Peker'in Atatürk ve İnönü döneminde siyasi hayatı hadiselerin seyrine göre inişli çıkışlı oldu. Ancak Türk siyasi hayatına özellikle tek partili dönemde fikir bazında, katkısı bulunan Recep Peker, Türk siyasetine damgasını bu konuda vurdu.

Bu araştırmamda genel olarak Recep Peker ile ilgili şu sonuçlara ulaştım:

1. Mustafa Kemal kadrosunun önemli bir bölümü tam manasıyla batılı bir sistem oluşturmak için “ tek parti” sistemini geçiş rejimi olarak

gördükleri halde, Peker bu kadrodan farklılaşarak tek parti rejimini idealleştirmiştir.

2. Sert ve baskıcı idare, devlet anlayışının esasını oluşturmuştur. Bunun Türkiye'nin kendi şartlarına uygun en iyi sistem olduğuna inanmıştır. Tenkit değil, teklif esasını kabul etmiş ve en masumane muhalefeti dahi devlet ve rejim düşmanlığı olarak düşünmüştür.
3. Klasik demokrasinin çoğulcu anlayışının, toplum içinde anarşi meydana getirdiğine ve milli birliği bozduğuna inanarak, devletin inkılap ideolojisinin etrafında oluşmuş tek partili sistemi, milli birliği koruyucu bir rejim olarak kabul etmiştir. Bu düşüncüyü ideolojileştirmeye çalışmıştır.
4. Hürriyetin disipline edilmesi gerektiğini düşünerek disipline edilmemiş hürriyetin kendi kendini yok edeceğine inanmaktadır.
5. Görüşlerini "komplo teorisi" üzerine oturtmuştur.
6. Devlet mekanizmasını ters bir döngü içerisinde işlerlik kazandırmaya çalışmış ve seçilmişleri seçenlerin üzerinde bir güç olarak görmüştür. Devletin varlığını millete bağlayan anlayışa karşı çıkararak, milletin varlığını devlete bağlamaktadır.
7. Tek parti anlayışı içerisinde CHP'nin otoritenin temel ögesi, şefi de icranın temel merkezi olarak görmüştür. Fırka-idare ikiliğini reddetmiştir. Partinin temel prensipleri ile devleti özdeşleştirme gayreti göstermiştir.
8. Partiyi, devletin bir üst kurumu olarak görürken aynı zamanda toplumu, inkılap ideolojisiyle bütünleştirecek bir iletişim vasıtası olarak algılamaktadır.
9. Düşünceleri, Türk toplumunun problemlerine göre şekillenip sistemleşmemiştir. Din ve devlet ilişkisi hakkındaki görüşlerinde de

bu vardır. Hristiyan batının din-siyaset-toplum ilişkilerinden kaynaklanan problemini, Müslümanların da problemi olarak görmüştür. Bu problemlere göre şekillenen çözüm sistemini de bizde uygulama gayreti içine girmiştir. Bu nedenle zaten sosyal tıkanıklığı yaşayan toplum için çözümlenmesi gereken yeni problemler üretmiştir.

10. Dinin, siyasi ve sosyal etkinliği yok edilerek vicdani bir müessese olarak fonksiyon göstermesi gerektiğine inanmıştır. Bu nedenle din tandanslı hiçbir siyasi ve sosyal faaliyete karşı toleransı yoktur.
11. Sezişleriyle Türk toplumunun geleneksel anlayışını hissetmiş, fakat geliştirdiği devlet nazariyesini geleneksel devlet anlayışına göre değil, reddettiği liberal devlet tipini daha mükemmel yapma esası üzerine oturttuğu için, Avrupai manada totaliter bir görünüm sergilemiştir.
12. Gelenekçiliği itiraz etmesine rağmen, gelenekçi devletten vazgeçemeyen ve geleneksel çizgiyi, Avrupai normlarla izah etmeye çalışan bir devlet adamıdır.
13. Devlet anlayışını, devletçilik görüşüyle izah etmeye çalışmıştır. Devletçilik fikri sadece iktisatla sınırlı olmayıp siyasi ve sosyal boyutları da vardır.
14. Devletçilikle, aktif olan ferdi hürriyete karşı, pasif olan milli menfaati korumayı hedeflemiştir. Fert-sınıf-devlet ilişkisini, fert veya sınıf menfaati yerine, milli menfaati esas alarak değerlendirmeye tabi tutmuştur.
15. Milliyetçidir. Ancak milliyetçiliğin kaynağı tarih ve kültürün normları değil, inkılabın normları ve bu normlara göre geleceğe yön verme ilkesidir.

16. Halkçılığı “halka rağmen halk için” ilkesi doğrultusunda, halkçı inkılapçı çizgiye getirme esprisine dayalıdır.
17. Yine halkçılığı, sınıfsız-imtiyazsız bir sosyal yapı meydana getirmek gayesi doğrultusunda, devletçilik ve milliyetçilik düşünceleriyle bütünlük arz etmektedir.
18. İnkılabın şuurlu bir eyleme dönüştürülmesi ve gerekirse zor kullanılması gerektiği inancındadır.
19. Onun düşüncesinde, Türk inkılabı halktan gelerek otoriteye karşı yapılmıştır. Fakat inkılap iktidar mevkiine geldiğinde otoriteden halka doğru devam etmiştir.
20. Sertlik yanlısı otoriter devlet anlayışından dolayı olağanüstü hallerde aranan şahsiyet olmuştur. Bu nedenle 1925’te Milli Savunma Bakanlığı’na, 1946’da çok partili hayata geçişin ilk yıllarında Başbakanlığa getirilmiştir.
21. 1925’te “Takrir-i Sükun” adlı kanunu çıkışında etkili rol oynayarak Türkiye’de tek partili sistemin pekişmesinde önemli olmuştur.
22. İsmet İnönü tarafından 1946 yılında Başbakanlığa getirilerek, yıpratılmak istenen Peker’in siyasi hayatına son verilmek istenmiştir. Böylece onun sertlik politikası sayesinde çok partili hayata geçişin CHP lehine sonuç vermesi hedeflenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

DERGİLER VE GAZETELER

Araştırma Merkezi Dergisi, V, S.14, 1989

TBMM Tutanak Dergisi. Dönem 8, III, Toplantılar

Türk Yurdu, XIV, S.78,

Aydın Tarihi, I, no:3 (Ekim 1923), s.322-328

Hakimiyet-i Milliye, 23.4.1929

Milliyet, 17 Ekim 1931

Ülkü seçmeler, (1933-1941), Ankara, 1982, S.I, I, Şubat 1933

Ulus, 03.04.1950, 3.5.1946, 3.7.1936

Tan, 29 Eylül 1945

ARŞİV BELGELERİ

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (ATTB), ayrı cilt, 1991.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya no:030.18.01, Belge no:017.89.11.

CHP Beşinci Büyük Kurultay Zabıtları, Ankara, 1939.

CHP Genel Sekreterliği, 05.02.1937 TBMM'de Teşkilat-ı Esasiye Kanunundaki

CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in Söylevleri.

Değişikliklere Dair Müzakereler, Ankara, 1937.

Devrim Partisi Kongresinde Genel Sekreter Recep Peker'in Söylevi, 9 Mayıs 1935.

Edirnekapı Şehitliği Mezarlık Müdürlüğü Arşivi.

Harp Akademileri Komutanlığı Şeref Müzesi.

Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, Dosya no:323/44.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, III, Toplantılar.

TBMM üyeleri için Tercüme-i Hal.

TBMM Zabıt Ceridesi, XI, Ankara 1975.

TBMM Zabıt Ceridesi, XV, Ankara 1976.

TBMM Zabıt Ceridesi, IX, Ankara 1932.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, İçtima senesi II, VII/I, İçtima 13.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, İçtima senesi II, VIII, İçtima 24.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II., İçtima senesi II, X, İçtima 3.

TBMM Zabıt Ceridesi, İntikad 72-81, XII, 1936.

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, Dosya No:21, Belge No:7.

Türk Parlamento Tarihi, TBMM-II. Dönem (1923-1927), II.

MAKALELER

Asaf, Burhan, “*Rejimler Nasıl Niçin Değişiyor?*”, **Kadro**, S:12, (Birinci Kanun 1932).

Atay, Falih Rıfkı, “*Peker’in Ölümü*”, **Ulus**, 03.04.1950.

Dicleli, Vedat, “*Devletçilik Anlayışımızda Gelişmeler*”, **Ulus**, 3.5.1946.

Özbudun, Ergun, “*Atatürk ve Demokrasi*”, **Araştırma Merkezi Dergisi V**, S:14, (1989).

Peker, Recep, “*Halkevleri Açılış Nutku*”, **Ülkü Seçmeler (1933-1941)**, Ankara 1982.

Peker, Recep, “*Karar Günleri*”, **Ulus**, 29 Mayıs 1939.

Peker, Recep, “*Uluslaşma -Devletleşme*”, **Ulus**, 3.7.1936.

Peker, Recep, “*Ülkü Niçin Çıkıyor*”, **Ülkü, S.I, I, Şubat 1933**.

Türkdoğan, Orhan, “*Laiklik Anlayışında Değişiklik Gerekliyor*”, Türk Yurdu XIV/78, 1994.

KİTAPLAR

- Ağaoğlu Samet, **Babamın Arkadaşları**, İstanbul 1969.
- Ağaoğlu Samet, **İki Parti Arasındaki Farklar**, Ankara 1947.
- Ağaoğlu Samet, **Serbest Fırka Hatıraları**, İstanbul 1949.
- Ahmad Feroz, **İttihatçılıktan Kemalizm’e**, İstanbul 1986.
- Akgün Seçil, **Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik**, İstanbul.
- Alpkaya Faruk, **Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşu (1923-1924)**, İstanbul 1998.
- Atatürk, **Nutuk II (1920-1927)**, Yay. haz. Prof.Dr. Zeynep Korkmaz, Ankara 1984.
- Atatürk, **Söylev I. II.**, Basıma Hazırlayan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, İstanbul 1980.
- Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (ATTB), ayrı cilt, 1991.
- Atay Falih Rıfkı, **Çankaya**, İstanbul 1980.
- Aydemir Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, İstanbul 1993.
- Aydemir Şevket Süreyya, **İkinci Adam:1884-1938**, I, İstanbul, 1966.
- Aydemir Şevket Süreyya, **Menderes’in Dramı**, İstanbul 1979.
- Başar Ahmet Hamdi, **Atatürk ile Üç Ay ve 1930’dan Sonra Türkiye**, Ankara 1981.
- Başar Ahmet Hamdi, **Demokrasi Buhranları**, İstanbul 1956.
- Berzek Sefer E., **Türkiye Kurtuluş Savaşı’nda Çerkez Göçmenleri**, İstanbul 1980.
- Bolay Süleyman Hayri, **Felsefi Doktrinler Sözlüğü**, İstanbul 1981.
- Boratav Korkut, “**Türkiye’de Devletçilik**”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, II, (Basım Yeri ve Tarihi Yok).

Bozdağ İsmet, **Atatürk'ün Sofrası**, İstanbul 1975.

Bozkurt Celal, **Siyaset Tarihimizde CHP, Dünyü Bugünü, İdeolojisi**, İstanbul 1968.

Cebesoy Ali Fuat, **Siyasi Hatıralar**, ksm.II, İstanbul 1960.

Çavdar Tefik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi**, 1839-1950, Ankara 1995.

Demirel Ahmet, **Birinci Mecliste Muhalefet**, İstanbul 1994.

Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, VII, İstanbul, 1989.

Duverger Maurice, **Siyaset Sosyolojisi, (Çeviren Şirin Tekeli)**, (Basım Yeri ve Tarihi Yok).

Duverger Maurice, **Siyasi Partiler**, Türkçesi Ergun Özbudun, İstanbul 1993.

Ertan Temuçin Faik, **Kadrocular ve Kadro Hareketi**, Ankara 1994.

Genel Kurmay Basımevi, **Atatürkçülük**, Birinci Kitap, Ankara 1982.

Giritlioğlu Fahir, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii**, Ankara 1965.

Goloğlu Mahmut, **Cumhuriyet'e Doğru**, Ankara 1971.

Goloğlu Mahmut, **Devrimler ve Tepkileri**, Ankara 1972.

Goloğlu Mahmut, **Tek Partili Cumhuriyet**, Ankara 1974.

Güngör Erol, **Türk Kültürü ve Milliyetçilik**, İstanbul 1986.

İnan Afet, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Ankara 1984.

İnan Afet, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi**, Ankara 1973.

İnönü İsmet, **Hatıralar (Memoirs)**, Sebahattin Selek, İstanbul 1987.

İpekçi Abdi(yay. haz.), **İnönü Atatürk'e Anlatıyor**, İstanbul 1997.

İz Mahir, **Yılların İzi**, İstanbul 1975.

Jan Zürcher Erik, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul 1998.

Kabaçalı Alpay, **Türk Basınında Demokrasi**, Ankara 1994.

Kalafat Yaşar, **Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı Dönemindeki İç ve Dış Olaylar**, Ankara 1992.

Kandemir Feridun, **Siyasi Dargınlıklar**, III, İstanbul 1995.

Karaosmanoğlu Yakup Kadri, **Politikada 45 Yıl**, İstanbul 1984.

Karaosmanoğlu Yakup Kadri, **Zoraki Diplomat**, Ankara 1967.

Karpat Kemal H., **Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal Ekonomik, Kültürel Değerleri**, İstanbul 1967.

Kılıç Ali, **Atatürk'ün Hususiyetleri**, İstanbul 1955.

Kışlalı Ahmet Taner, **Siyaset Bilimi**, Ankara 1992.

Kodaman Bayram, **II.Abdülhamid Dönemi Eğitim Sistemi**, İstanbul 1980.

Koçak Cemil, **“Siyasal Tarih 1923-1950”**, **Türkiye Tarihi (Çağdaş Türkiye 1908-1980) IV**, İstanbul 1989.

Köker Levent, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, İstanbul 1990.

Kutay Cemal, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yüzyılımızda Bir İnsanımız, Hüseyin Rauf Orbay (1881-1964) V**, İstanbul.

Lewis Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara 1988.

Lord Kinross, **Atatürk, (Türkçesi, Necdet Sander)**, İstanbul 1998.

Mango Andrew, **Atatürk, (Türkçesi, Füsun Doruker)**, İstanbul 2000.

Mumcu Uğur (haz.), **Kazım Karabekir Anlatıyor**, İstanbul 1990.

Okyar Fethi, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Feshedildi?**, İstanbul 1987.

Okyar Osman, **Danlıoğlu Mehmet Seyit, Fethi Okyar'ın Anıları-Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye**, Ankara 1997.

- Orbay Rauf, **Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım**, II, İstanbul 1993.
- Orbay Rauf, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e, Yüzyılımızda Bir İnsanımız, Kazancı**, İstanbul 1992.
- Öz Esat, **Tek-Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Ankara 1992.
- Özalp Kazım-Özalp Teoman, **Atatürk'ten Anılar**, Ankara 1992.
- Özbudun Ergun, Kalaycıoğlu Esin, Köker Levent, **Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür**, Ankara 1995.
- Özerdim Sami, **Atatürk Devrimi Kronolojisi**, Ankara 1996.
- Pakalın Mehmet Zeki, **Son Sadrazamlar ve Başvekiller**, V, İstanbul Ahmet Sait Matbaası,
- Parla Taha, **Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, II, İstanbul 1997.
- Peker Recep, **İnkılap Dersleri**, İstanbul 1984.
- Savcı Bahri, **Demokrasimiz Üzerine Düşünceler**, Ankara 1963.
- Selçuk İlhan, **Yüzbaşı Selahaddin'in Romanı**, I, İstanbul 1979.
- Sertel Zekeriya, **Hatırladıklarım**, İstanbul 1977.
- Sinanoğlu Suat, **Türk Hümanizmi**, Ankara 1988.
- Soyak Hasan Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar**, I, İstanbul 1973.
- Soysal İlhami, **150'likler**, İstanbul 1985.
- Tansu Samih Nafiz, **İki Devrin Perde Arkası**, İstanbul 1957.
- Timur Taner, **Türk Devrimi ve Sonrası**, Ankara 1993.
- Toker Metin, **Şeyh Sait ve İsyanı**, İstanbul 1994.
- Tunçay Mete, **"Siyasal Gelişimin Evreleri", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, VII, İstanbul 1972.

Tunçay Mete, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1929-1931)**, Ankara 1981.

Türk Ansiklopedisi,XXVI.

Uran Hilmi, **Hatıralarım**, Ankara 1959.

Us Asım, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, İstanbul 1984.

Velidedeoğlu Hıfzı Veldet, **Anıların İzinde, I.Kitap**, İstanbul 1977.

Velidedeoğlu Hıfzı Veldet, **Devirden Devire**, I, İstanbul 1974.

Velidedeoğlu Hıfzı Veldet, **İlk Meclis ve Milli Mücadele’de Anadolu**, İstanbul 1990.

Velidedeoğlu Hıfzı Veldet, **Milli Mücadele Anılarım**, İstanbul 1983.

Yalman Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1922-1944**, İstanbul 1957

Yetkin etin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı**, İstanbul 1982.